

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М. П. ДРАГОМАНОВА**

На правах рукопису

Єгорова Олександра Іванівна

УДК 374

**РОЗВИТОК ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ
У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

**Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

**Науковий керівник
Биковська Олена Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор**

КИЇВ – 2016

ЗМІСТ

СПИСОК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ.....	3
ВСТУП	5
РОЗДІЛ І ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ГЕНЕЗИС	
ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У США	13
1.1. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні основи.....	13
1.2. Історико-педагогічний аналіз розвитку позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки	37
Висновки до першого розділу	59
РОЗДІЛ ІІ СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ	
ЗАСАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У США	62
2.1. Нормативно-правові і структурно-організаційні засади розвитку американської позашкільної освіти	62
2.2. Освітнє, кадрово-педагогічне та фінансово-матеріальне забезпечення позашкільної освіти у США	93
Висновки до другого розділу	125
РОЗДІЛ ІІІ ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ США	
У РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ	130
3.1. Громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти.....	130
3.2. Рекомендації щодо перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України.....	149
Висновки до третього розділу	168
ВИСНОВКИ	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	174

СПИСОК ПОЗНАЧЕНЬ І СКОРОЧЕНЬ

21 CCLCs	21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs) – Громадські центри навчання 21-го століття
ASP	After-school program – позашкільна програма
CBO	Community Based Organizations (CBO) – громадські організації
CCDBG	The Child Care and Development Block Grant – Блок гранти на програми догляду і розвитку дитини
CCDF	Child Care and Development Fund – федеральний Фонд догляду і розвитку дитини
COE	County Office of Education – Управління освіти на рівні графств
ED, DoED	The United States Department of Education – Департамент освіти Сполучених Штатів Америки
ERIC	Education Resources Information Center – Інформаційний Центр освітніх ресурсів
ESEA	Elementary and Secondary Education Act of 1965 – Закон «Про початкову і середню освіту»
ESSA	Every Student Succeeds Act of 2015 – Закон «Кожен Студент Досягає Успіху»
FIE	Fund for the Improvement of Education Program – Фонд з покращення освіти
HELP	Senate Committee on Health, Education, Labor and Pensions – Комітет з питань здоров'я, освіти, роботи і пенсій
HFRP	Harvard Family Research Project – Гарвардський проект дослідження родини
IASA	Improving America's School Act of 1994 – Закон «Про удосконалення американських шкіл»
IES	Institute of Education Sciences – Інститут освітніх наук
LEA	Local Educational Agency – місцева Освітня агенція

NAA	National AfterSchool Association – Національна асоціація позашкілля
NCES	National Center for Education Statistics – Національний центр освітньої статистики
NCLB	No Child Behind Act of 2001 – Закон «Жодна Дитина Поза Увагою»
NIOST	National Institute on Out-of-School Time at the Wellesley Centers for Women – Національний інститут позашкілля у центрах для жінок Веллеслі
NSACA	National School-Age Care Alliance – Національний Альянс з догляду за учнями
NYDIC	The National Youth Development Centre – Національний молодіжний інформаційний центр
NYSAN	New York State Afterschool Network – мережа позашкільної освіти штату Нью Йорк
OCC	Office of Child Care – Управління з догляду за дитиною
OCCS	Office of Child Care Services – Управління з догляду за дитиною штату
OCFS	Office of Children and Family Services – Управління зі справ дітей і сімей штату
OESE	Office of Elementary and Secondary Education – Відділ початкової і середньої освіти
OST	Out-of-school time – освіта поза школою, освіта поза шкільним часом
SACC	School-Age Child Care – догляд за дитиною шкільного віку
SEA	State Educational Agency – Освітня агенція штату
SES	Supplemental Educational Services – Додаткові освітні послуги
SFCSD	Student, Family, and Community Support Department – департамент з підтримки студентів, сім'ї і громади
TASI	The After-School Institute – Інститут позашкільної освіти

ВСТУП

Актуальність теми. Позашкільна освіта в Україні та прогресивних іноземних країнах активно розвивається, враховуючи її особливу роль у розвитку особистості, суспільства, держави. Вагоме значення у подальшому реформуванні системи освіти України, у тому числі позашкільної, має вивчення та використання кращого європейського і світового освітнього досвіду.

Особливої уваги серед іноземних держав світу в організації позашкільної освіти заслуговує досвід Сполучених Штатів Америки як високорозвиненої країни світу, що має значні досягнення у позашкільлі. Американський досвід позашкільної освіти успішно запозичувався багатьма державами, зокрема при створенні «сетлементів», дитячих організацій тощо.

Сполучені Штати Америки (далі – США, Америка) – федеративна конституційна республіка у Північній Америці, в якій владні повноваження розподіляються між федеральним урядом і урядами 50 штатів з децентралізованим управлінням у сфері освіти, що на рівні штатів включає 50 освітніх систем і близько 15 000 їх конфігурацій на рівні районів.

Позашкільна освіта (англ. – after-school education) у Сполучених Штатах Америки пройшла довгий шлях «боротьби за ідентифікацію», впродовж якого цілі, завдання, форми та методи змінювалися залежно від державного замовлення, історичних і політичних умов, вимог часу та потреб населення.

Встановлено, що позашкільна освіта у США з початку була громадською ініціативою, не пов'язаною зі школою. Згодом долучилася держава і, як результат, затвердження у Сполучених Штатах Америки в 1965 р. Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) окреслило державну політику у сфері освіти, зокрема позашкільної, її правові, соціально-економічні та інші засади. Прийняття відповідного закону також дало можливість федерального фінансування

позашкільної освіти, що загалом з 1998 р. по 2004 р. зросло з 40 000 млн до 1 млрд амер. дол.

Слід відмітити, що у той час, коли в Україні відбувається процес децентралізації, у США відбувається зворотній процес – розширення функцій федерального уряду для забезпечення дотримання федеральної освітньої політики. І, як результат, у грудні 2015 р. Президент США підписав Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).

Вагомою особливістю американського позашкільля є партнерство держави, організацій і громад у розвитку позашкільної освіти, трансформація цілей позашкільля з базового догляду і рекреації дітей, протидія негативним проявам у забезпеченні їх виховання, академічної успішності, розвиток особистісних якостей, громадянської активності, підготовку до майбутньої професії, формування соціальної поведінки, забезпечення міцного здоров'я тощо.

Вивчення досвіду американського позашкільля, де є надзвичайно потужна дослідна база та різноманітний інструментарій практики, може суттєво збагатити українську систему позашкільної освіти.

З'ясовано, що питаннями теорії і практики позашкільної галузі безпосередньо займалися американські науковці та вчені з різних держав.

У США проблеми позашкільної освіти досліджували й розкривали у своїх працях видатні американські вчені Г. Вайс (Heather B. Weiss), Р. Гальперн (Robert Halpern), Д. Гол (Georgia Hall), Д. Грант (Jodi Grant), Д. Дурлак (Joseph Durlak), Д. Вендел (Deborah Lowe Vandell), Е. Зіглер (Edward Zigler), Д. Махоні (Joseph Mahoney), П. Літл (Priscilla M.D. Little), Л. Шумов (Lee Shumov) та ін.

Вивченням різноманітних аспектів американської освітньої сфери займалися українські науковці О. Бевз, О. Безлюдний, А. Біда, М. Бойченко, П. Вербицька, І. Ветрова, Н. Гайдук, О. Дуб, В. Жуковський, О. Заболотна, І. Зварич, В. Калюжна, С. Курбатов, М. Красовицький, О. Мілова, О. Локшина, Н. Пацевко, О. Романовська, Ю. Романовська, О. Романовський, А. Сбруєва, П. Тадеєв, К. Шихненко, М. Шутова та ін.

Питанням позашкільної освіти та її різним аспектам наукові праці в Україні присвятили вчені О. Биковська, В. Вербицький, Б. Кобзар, О. Лісовий, О. Литовченко, А. Макаренко, Г. Попова, Г. Пустовіт, О. Савенко, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, С. Уварова та ін.

Однак системних досліджень щодо аналізу американського досвіду у сфері позашкільної освіти вітчизняними науковцями не проводилося.

Таким чином, виникає протиріччя між значущим досвідом Сполучених Штатів Америки у функціонуванні і розвитку позашкільної освіти та відсутністю цілісного дослідження з рекомендаціями для України. Це і зумовило вибір теми дослідження **«Розвиток позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Державної цільової соціальної програми розвитку позашкільної освіти на період до 2014 року, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2010 р. № 785 та здійснено відповідно до плану науково-дослідної роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 5 від 28.01.2004 р.).

Тему дослідження було затверджено Вченою радою Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (протокол № 3 від 29.10.2014 р.) і узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 5 від 23.06.2015 р.).

Виходячи з актуальності зазначеної теми, її суспільної значущості, визначені мета, об'єкт, предмет і завдання дослідження.

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та визначити організаційно-педагогічні засади розвитку позашкільної освіти у США з рекомендаціями для України.

Завдання дослідження:

1. Здійснити аналіз теоретичних основ розвитку позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки.

2. Охарактеризувати історико-педагогічний генезис функціонування і розвитку американської позашкільної освіти.

3. Розкрити сучасні організаційно-педагогічні засади позашкільної освіти у США.

4. Розробити рекомендації щодо розвитку системи позашкільної освіти в Україні на основі досвіду та кращих практик США.

Об'єкт дослідження: система позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки.

Предмет дослідження: розвиток позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є:

– нормативно-правові засади освіти, що представлені в Конвенції ООН про права дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН (резолюція 44/25 від 20.11.1989 р.) і ратифікованої Верховною Радою України (Постанова від 27.02.1991 р. № 789XII (78912)), закони, законодавчі акти та постанови Сполучених Штатів Америки, а саме: Конституція США (United States Constitution) (1787), X поправка до Конституції США (The Tenth Amendment (Amendment X) (1791), Закон «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) (1965), Закон «Про удосконалення американських шкіл» (Improving America's School Act (IASA)) (1994), Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Behind Act (NCLB)) (2001), Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)) (2015) та ін.;

– теорія і практика американської освітньої сфери (О. Бевз, О. Безлюдний, А. Біда, М. Бойченко, П. Вербицька, І. Ветрова, Н. Гайдук, О. Дуб, В. Жуковський, О. Заболотна, І. Зварич, В. Калюжна, С. Курбатов, М. Красовицький, О. Мілова, О. Локшина, Н. Пацевко, О. Романовська, Ю. Романовська, О. Романовський, А. Сбруєва, П. Тадеєв, К. Шихненко, М. Шутова та ін.);

– теоретичні положення і прикладні розробки з позашкільної освіти американських вчених (Г. Вайс (Heather B.Weiss), Р. Гальперн (Robert

Halpern), Д. Гол (Georgia Hall), Д. Грант (Jodi Grant), Д. Дурлак (Joseph Durlak), Д. Вендел (Deborah Lowe Vandell), Е. Зіглер (Edward Zigler), Д. Махоні (Joseph Mahoney), П. Літл (Priscilla M.D.Little), Л. Шумов (Lee Shumov) та ін.);

– загальнотеоретичні і практичні основи позашкільної освіти (О. Биковська, Б. Кобзар, О. Лісовий, О. Литовченко, А. Макаренко, Г. Попова, Г. Пустовіт, О. Савенко, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, С. Уварова та ін.).

У відповідності до поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

теоретичні: аналіз психолого-педагогічної, соціологічної, публіцистичної, довідкової літератури, інтернет-ресурсів; визначення концептуальних основ позашкільної освіти США; вивчення та узагальнення законодавства на федеральному рівні та рівні штатів; контент-аналіз змісту позашкільних програм; передового досвіду позашкільних закладів, дослідницьких центрів, ресурсних центрів, громадських організацій; порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних даних з метою конкретизації специфіки і визначення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США тощо;

емпіричні: вивчення, аналіз та узагальнення практики позашкільної освіти, кращого досвіду роботи позашкільних закладів у США; педагогічне спостереження; бесіди; анкетування тощо.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період середини ХІХ – початку ХХІ ст.

Нижня межа дослідження – 1850 р. – зумовлена появою у Сполучених Штатах Америки перших позашкільних закладів – клубів для хлопців (Boys' Club).

Верхня межа – 2015 р. – визначена прийняттям у Сполучених Штатах Америки Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).

Територіальні межі дослідження. Головна увага в дослідженні приділена Сполученим Штатам Америки як державі, що має значний досвід і напрацювання у сфері позашкільної освіти.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

– *вперше* визначено і обґрунтовано основні положення позашкільної освіти у США; подано визначення поняття «позашкільна освіта у США»; розкрито історико-педагогічний генезис функціонування і розвитку позашкільної освіти у США; представлено рекомендації для позашкільної освіти України з урахуванням американського позашкільного досвіду;

– *удосконалено* сутність організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США за складовими забезпечення (нормативно-правове, структурно-організаційне, освітнє, кадрово-педагогічне, фінансово-матеріальне); основні положення щодо громадянського виховання як одного з пріоритетних напрямів позашкільної освіти;

– *дістали подальший розвиток* основні підходи і положення щодо особливостей американської освіти; розвитку позашкільної освіти в інших державах; рекомендації щодо використання іноземного досвіду для розвитку позашкільної освіти України.

Практичне значення дослідження полягає в розробці рекомендацій щодо розвитку системи позашкільної освіти України з урахуванням досвіду Сполучених Штатів Америки.

Основні положення, висновки та рекомендації дослідження можуть бути використані науково-педагогічними працівниками вищих навчальних закладів у процесі підготовки майбутніх педагогів системи позашкільної освіти та підвищенні професійної кваліфікації освітян; педагогами позашкільних навчальних закладів України в навчально-виховному процесі; спеціалістами Міністерства освіти і науки України, Міністерства молоді і спорту України, органів управління освіти і науки та управління молоді і спорту, молодіжними працівниками, громадськими активістами дитячих та молодіжних освітніх організацій, іншими спеціалістами у процесі

формування та реалізації освітньої політики у сфері позашкільної освіти тощо.

Впровадження результатів дослідження. Основні концептуальні положення, рекомендації та практичні матеріали дисертаційного дослідження було враховано в практиці позашкільної освіти, професійній підготовці майбутніх педагогів позашкільної освіти, навчально-виховному процесі позашкільних навчальних закладів, що підтверджено довідками, а саме: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (довідка № 01-10/3049 від 30.12.2015 р.), Центр позашкільної роботи Святошинського району м. Києва (довідка № 161 від 22.06.2015 р.), Рівненський міський Палац дітей та молоді (довідка № 02–14/200 від 29.12.2015 р.), Міжнародна асоціація позашкільної освіти (довідка № 02 від 25.12.2015 р.).

Також результати дослідження впроваджено Міністерством молоді і спорту України при складанні дорожньої карти реформування молодіжної політики, зокрема в положенні щодо створення і розвитку молодіжних центрів та підготовки молодіжних працівників.

Достовірність отриманих результатів дослідження підтверджується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних позицій дослідження; використанням комплексу різноманітних методів наукового дослідження відповідно до мети та завдань; обґрунтованістю наукових положень і висновків.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Матеріали дисертаційного дослідження доповідалися на засіданнях кафедри позашкільної освіти, включалися в лекційні та семінарські заняття з теорії і методики позашкільної освіти Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, апробувалися в програмі обміну Конгресу США «Відкритий Світ» («Open World» (США, 2007, 2015), представлялись і обговорювались на конференціях, семінарах, «круглих столах» міжнародного, всеукраїнського рівнів з питань позашкільної освіти, діяльності позашкільних навчальних закладів. Висновки і рекомендації доповідалися на Міжнародному освітньому конгресі (Київ, 2014),

Всесвітньому конгресі дитини (Київ, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Наукова еліта у розвитку держав» (Київ, 2012, 2014, 2016), Форумі з позашкільної освіти (Київ, 2016), Загальних зборах Міжнародної Асоціації позашкільної освіти (Київ, 2016), Форумі нової освіти (Київ, 2016), «круглому столі» Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти «Позашкільна освіта в умовах реформування системи освіти України» (Київ, 2015), освітніх конференціях: Edcamp (Харків, 2015, 2016), міні-Edcamp Lutsk, (Луцьк, 2016), міні-Edcamp Khmelyove (Хмельове, 2016), конференціях для учасників програми обміну для вчителів середньої школи «Премії за досягнення у викладанні вчителів Євразії і Південної Азії» (TEA program) (Київ, 2013, 2014, 2015), Форумі з реформування молодіжної політики (Київ, 2014), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Підготовка педагогів для позашкільної освіти» (Київ, 2011) тощо.

Публікації. Основні результати дослідження відображені в наукових та навчально-методичних працях, серед яких – 5 одноосібних статей в наукових фахових виданнях, 3 публікації в іноземних журналах, збірниках матеріалів конференцій.

РОЗДІЛ І

ІСТОРИКО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ГЕНЕЗИС ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У США

1.1. Позашкільна освіта: теоретичні і практичні основи

Сучасний етап розвитку держав, зумовлений ростом науково-технічного прогресу, є результатом освіти і науки як основної інвестиції у майбутнє. З метою подальшого розвитку України, її освіти і науки у сучасних умовах вкрай актуальним постає вивчення досвіду високорозвинених держав з високим рівнем життя.

Особливої уваги заслуговує досвід Сполучених Штатів Америки – держави, що отримала Незалежність у 1776 р. і є федеративною конституційною республікою, у якій владні повноваження розподіляються між федеральним урядом і урядами 50 штатів. При цьому кожен із 50 штатів має свою конституцію, систему органів влади та управління.

Слід відмітити, що на сьогодні США має населення у понад 325 млн осіб й посідає 7-е місце у світі за прибутком на одного мешканця [271].

За понад 240-річну історію у США сформувалася високорозвинена система освіти і науки і, як вказує проф. О. Романовський: «За кількістю лауреатів Нобелівської премії США є безперечним лідером, за якісним науковим і професорсько-викладацьким складом американські ВНЗ також займають провідні позиції у світовій системі освіти, науки і техніки» [269].

Я. Нейматов зазначає, що «за оцінками Всесвітнього банку, зробленими ще у 1994 р., 76% національного багатства США складає людський капітал, тобто накопичені населенням знання і вміння, що використовуються для знаходження ефективних рішень у виробничій діяльності та повсякденному житті. Фізичний – відтворений капітал дає 19% багатства США, на природний фактор приходиться інші 5%.

У США половина росту ВВП забезпечується науково-технічними нововведеннями, що є результатом функціонування людського капіталу у значному ступені, який є продуктом сфери освіти» [260].

Отже, проф. О. Романовський наголошує: «В Америці процвітали прикладні науки – все те, що стосувалося практичної реалізації та застосування результатів досягнень у наукових теоріях» [269].

Аналізуючи теоретичні засади освіти, у тому числі позашкільної, слід відмітити розгляд тих основних положень, що визначають закономірності розвитку освіти, роль у житті суспільства, зв'язок і відносини з іншими сферами життєдіяльності, шляхи підвищення її якості. Водночас, для того, щоб зрозуміти досвід іншої країни, потрібно звернутися до першоджерел, витоків, що його обумовили.

Встановлено, що питаннями теорії і практики освіти, у тому числі позашкільної безпосередньо займалися вчені США та різних держав.

Серед багатьох американських та іноземних вчених, які досліджували й розкривали у своїх працях питання освіти, зокрема позашкільної, є: Д. Брукс-Ган (Jeanne Brooks-Gunn) [74], С. Бхат (Soumya Bhat) [46], Г. Вайс (Heather B. Weiss) [224, 229], Д. Вендел (Deborah Lowe Vandell) [176, 183, 223, 224], Д. Вос (Jeannette Vos) [243], Р. Гальперн (Robert Halpern) [80, 81, 82, 83], Т. Гараван (Thomas N. Garavan) [73], М. Гарднер (Margo Gardner) [74], Д. Гол (Georgia Hall) [78, 79], В. Деджетт (Willard R. Daggett) [43], С. Дещене (Sarah Deschene) [229], М. Дженсен (Michael C. Jensen) [94], Г. Драйден (Gordon Dryden) [243], Д. Доббінс-Харпе (Dionne Dobbins-Harper) [46], Д. Дурлак (Joseph Durlak) [51], Д. Д'юї (John Dewey) [45], Е. Зіглер (Edward Zigler) [104], П. Клайн (Peter Kline) [99], П. Літл (Priscilla M. D. Little) [103, 224, 229], М. Масадех (Mousa Masadeh) [107], Д. Махоні (Joseph Mahoney) [104], Е. Рейснер (Elizabeth Reisner) [172, 224], Д. Рот (Jodie L. Roth) [74], Г. Спенсер (Herbert Spencer) [187], А. Тайлор (Anne Taylor) [196], О. Фашола (Olatokunbo (Toks) S. Fashola) [64], П. Фрейре (Paulo Freire) [68], Л. Шумов (Lee Shumov) [183] та ін.

Встановлено, що відомий американський філософ і педагог проф. Джон Д'юї (J. Dewey) у своїй праці «Досвід та освіта» («Experience and Education») особливу увагу приділив освіті через досвід і розширенню цього досвіду в результаті освіти [45].

Він писав, що всі принципи абстрактні і стають конкретними лише в результаті їх використання. Надавав велике значення оточенню і вважав, що діти повинні навчитися його використовувати.

У результаті Д. Д'юї заснував освітній рух, який здобув широку популярність у світі – прагматична освіта.

Г. Драйден (G. Dryden) і Д. Вос (J. Vos) у фундаментальній праці «Революція в навчанні» підтримують, що: «В Америці зародився новий освітній рух, протилежний за суттю до британських та західноєвропейських традицій, який незабаром поширився в інших країнах. Його назвали прагматичною освітньою програмою, або ж освітою, зосередженою на дитині» [243].

При цьому вчені вказують, що одним із тих, хто ставив питання: «Яке знання найцінніше?» був Г. Спенсер (H. Spencer), який відповів на нього так: «Це те знання, що дає змогу молодим людям раду своїм проблемам й допомагає їм уже в дорослому віці розв'язувати завдання, які несе демократичне суспільство» [187, 243].

Слід відмітити, що усередині цього прогресивного руху дістали подальший розвиток два напрями. Прихильники одного вважали, що освіта мусить зосереджуватися на дитині, а отже, навчальна програма має ґрунтуватись на індивідуальних потребах учнів.

Прихильники іншого напрямку, як констатують Г. Драйден і Д. Вос, зосереджувалися на суспільстві [243].

Серед них латиноамериканець П. Фрейре (P. Freire), автор відомої книги «Педагогіка пригноблених», який вважав головним завданням освіти відбудову суспільства [68].

При цьому В. Деджетт (W. Daggett) звертав увагу на освіті як інвестиції в бізнес і зазначав, що: «Світ, де житимуть наші діти, змінюється в

чотири рази швидше, ніж наші школи» [43].

На цього також наголошують Г. Драйден, Д. Вос і узагальнюючи вищезазначене, вказують: «Ми є свідками того, що школи перетворюються на громадські ресурсні центри навчання впродовж життя, як і, мабуть, на центри батьківської освіти та здорового способу життя» [243].

Джонсон Л. вказує, що «які б предмети не вивчали учні, справжнім випробуванням для освітньої системи майбутнього стане те, чи здатна вона прищепити дітям радість від навчання, тобто чи заохочуватиме їх до підвищення власної самооцінки, а це надзвичайно важливо для зростання та розвитку.

За нашими дослідженнями, у будь-якій успішній програмі самооцінку ставлять вище, ніж сам зміст навчання. Так само важливо вміти радити собі в житті, інакше багато учнів потенційно поповнить ряди відсіяних зі школи. Іншими словами, потрібна навчальна програма, яка б наголошувала на:

самооцінці й індивідуальному розвитку;
прищепленні вміння радити в житті;
навчанні того, як вчитися і мислити;
розвиткові академічних, фізичних та мистецьких здібностей» [242].

А. Тайлор (A. Taylor) зазначає: «Може, школи в майбутньому будуть іншими, ніж сьогодні. Можливо, усе суспільство стане для нас навчальним довкіллям» [196].

Т. Гараван (T. Garavan) визначає, що навчання (learning) – це тривала «подорож», яку не завжди можна чітко запланувати. При цьому чітко розділяє терміни «освіта» (education), «навчання» (learning), «розвиток» (development), «підготовка» (training) з точки зору їх істотних відмінностей [73].

М. Масадех (M. Masadeh) констатує, що освіта є більш загальним, менш спеціалізованим підходом до знань. Тобто термін «освіта» ширше, ніж «навчання» [107].

Водночас П. Клайн (P. Kline) вказував, що: «Навчання найефективніше тоді, коли приносить радість» [99].

Р. Шенк (R. Schank) зазначав: «Якщо хочете щось навчитися – робіть це» [177].

М. Дженсен (M. Jensen) стверджував, що навчання має більш холістичну природу [94].

Таким чином, визначаючи, що є основним у навчанні, Г. Драйден, Д. Вос вказують на п'ять головних теорій:

«1. Есенціалізм.

Основні предмети, що важливі для базової освіти. Теорію створив Платон і досі її застосовують у Великобританії для навчання еліти. Що ж до робітників і службовців, то там орієнтуються на інші теорії.

2. Енциклопедизм.

Ширші та доступніші засади навчання. Започаткував Я. Коменський, написавши перші підручники. Підхід домінує в більшості європейських країн.

3. Підхід, що опирається на активізацію відчуттів і навчання у ранньому віці.

Першим, хто висунув тезу про засвоєння знань через відчуття, був Арістотель. Теорію розвинули: Ітард, Сегуїн, Руссо, Песталоцці, Фребель, Монтессорі.

4. Прагматичний підхід, зосереджений на дитині.

Заснований у Сполучених Штатах з ініціативи Джона Д'юї. Нині існує два головні напрями: перший зосереджений на індивідуальних потребах дитини, другий ставить за мету перебудову суспільства.

5. Підхід, що ґрунтується на здоровому глузді.

За новими свідченнями, почерпнутими з досвіду, наукових досліджень та нових технологій, пригадувати й відновлювати інформацію можна тоді, коли відкинути догми, вибрати з кожної теорії те, що найліпше, і завжди бути відкритим до нових ідей» [243].

Аналізуючи теоретичні основи позашкільної освіти, слід відмітити, що ключовими є терміни освіта, позашкілля, навчання, розвиток та ін.

Як відомо, термін «освіта» походить від пайдея (др.-грец. παιδεία – виховання дітей) і є категорією давньогрецької філософії [262].

З'ясовано, що термін «освіта» (англ. – education) у США розглядається достатньо широко. Це обумовлено тим, що американська модель освіти базується на «філософії досвіду». І, як вказує Д. Дьюї, це передбачає «освіту дії», «самостійну побудову своїх знань» [45, 52].

Комісія Людських Ресурсів (Manpower Services Commission) визначає освіту як діяльність (англ. – activities), метою якої є розвиток знань, навичок, моральних цінностей і розуміння, необхідних для життя, а не знання і навички, що відносяться лише до обмеженої сфери діяльності [48].

Встановлено, що під поняттям «освіта» (англ. – education) у США також розуміють соціальну науку, що передбачає викладання і навчання певним знанням, навичкам, досвіду, «процес фасилітації навчання або набуття знань, навичок, цінностей... і звичок» [52].

Надзвичайно важливим щодо обґрунтування теоретичних основ позашкільної освіти постає питання перекладу термінів і понять з англійської мови на українську. Вагомість цього також обумовлюється тим, що Сполучені Штати Америки є носіями англійської мови.

Встановлено, що у США термін «освіта» широко використовується і англійською мовою позначається як «education» [237].

Водночас, поряд з терміном «освіта» («education») в українській освітянській термінології широко використовуються такі поняття, як: «виховання», «навчання», «розвиток», «соціалізація», «діяльність», «просвіта», що перекладаються англійською мовою – «learning», «training», «study», «teaching», «development», «activity», «socialization» тощо.

При цьому в англійській мові не має аналогів терміну «виховання» і «просвіта», тому їх перекладають англійською мовою «education». Враховуючи вищезазначене, представимо відповідність перекладу основних термінів освіти з англійської на українську мову (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Переклад основних термінів освіти з англійської на українську мову

№	Терміни	Education	Learning	Training	Development	Study	Teaching	Activity	Socialization	Student	Pupil	Teacher
1.	Освіта	+										
2.	Виховання	+										
3.	Навчання		+	+		+						
4.	Розвиток				+							
5.	Соціалізація								+			
6.	Діяльність							+				
7.	Просвіта	+										
8.	Педагог											+
9.	Учень									+	+	
10.	Студент									+		

Досліджуючи теоретичні основи освіти слід відмітити, що вивченням різноманітних аспектів американської освітньої сфери активно займалися українські науковці. Серед них: О. Бевз, О. Безлюдний, А. Біда, М. Бойченко, П. Вербицька, І. Ветрова, Л. Волкова, Н. Гайдук, О. Дуб, В. Жуковський, О. Заболотна, І. Зварич, В. Калюжна, С. Курбатов, М. Красовицький, О. Мілова, О. Локшина, Н. Пацевко, О. Романовська, Ю. Романовська, О. Романовський, А. Сбруєва, П. Тадеєв, К. Шихненко, М. Шутова та ін.

Водночас надзвичайно актуальним, у рамках нашого дослідження, постає питання розкриття основних теоретичних положень позашкільної освіти, представлених у наукових працях українських вчених. Встановлено, що різним аспектам позашкільної освіти присвятили праці О. Биковська, Т. Биковський, Б. Кобзар, О. Лісовий, О. Литовченко, А. Макаренко, Г. Попова, О. Савенко, В. Сухомлинський, Т. Сущенко, С. Уварова та ін.

А. Макаренко зазначав, що «найголовніший зміст виховної роботи

полягає у вихованні людських потреб, піднесенні їх до тієї моральної висоти, яка можливо і спонукає людину до боротьби за своє удосконалення» [258].

Проф. Т. Сущенко вказує, що: «Змістовна робота позашкільних закладів з дітьми і молоддю полягає в залученні їх до різноманітної трудової і духовної діяльності, що є одним із гарантів соціального захисту, зайнятості дітей і підлітків, їхніх занять за інтересами» [274].

Проф. О. Биковська акцентує увагу, що: «Аналіз змісту існуючих теоретичних положень позашкільної освіти показав, що вона є багатоаспектним об'єктом. Теорія позашкільної освіти базується на системі наукових знань, які становлять основу педагогіки, і пов'язана з такими науками, як психологія, філософія, соціологія, фізіологія, економіка, кібернетика тощо.

Узагальнення підходів міжгалузевої інтеграції наукових знань, на основі системного аналізу теоретичних засад і практичної реалізації позашкільної освіти, засвідчує, що позашкільна освіта – це складова системи безперервної освіти, цілеспрямований процес і результат навчання, виховання, розвитку і соціалізації особистості у вільний час у позашкільних закладах та інших соціальних інституціях» [239, 264].

Аналізуючи основні теоретичні положення і практичний досвід, нами встановлено, що терміни, якими позначають позашкільну освіту у США, дуже різні. Це обумовлено різноманітністю підходів, полікультурністю освіти, значними масштабами держави, децентралізацією освіти, процесами реформування освіти в Америці.

З'ясовано, що у американській освітній теорії і практиці щодо позашкільної освіти використовуються такі терміни і поняття, як:

«позашкільна освіта» (англ. – after-school education);

«освіта поза школою», «освіта поза шкільним часом» (англ. – out-of-school time (OST));

«позашкільна програма» (англ. – after-school program (ASP), OST program) тощо [7].

Варто зазначити, що у Америці термін «позашкільна освіта» позначається як «after-school education». Водночас, на сучасному етапі часто вживається термін «out-of-school time (OST)» (укр. – освіта поза школою, освіта поза шкільним часом). Його вперше запропонувала Л. Реснік (L. Resnick) у 1987 р. і окреслила як «додаткові навчальні можливості для учнів за програмою і без програми поза стінами школи для подолання труднощів навчання, розвитку талантів і підвищення інтересу до навчання» [174].

Водночас, до позашкільної освіти у США відносять освітню діяльність, спрямовану на підвищення рівня освіти та освітньої мотивації учнів у позашкільний час; інтеграцію навчання і виховання дітей у школі, поза школою і в родині. Також американська позашкільна освіта включає формування компетентностей, необхідних у житті у XXI столітті; запобігання та профілактику негативних явищ серед дітей і молоді; виявлення, розкриття і розвиток потенціалу і талантів, якостей, громадянської активності; соціалізацію в громаді дітей і молоді тощо.

Виявлено, що Нью-Йоркська державна мережа позашкільної освіти (New York State Afterschool Network (NYSAN)) дає більш широке визначення позашкільної освіти і до неї відносить всі програми, що підтримують інтелектуальний, соціальний, емоційний і фізичний розвиток молоді поза межами традиційного шкільного дня [135].

У процесі дослідження нами встановлено, що термін «позашкільна програма» у США використовується у широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому розумінні, позашкільна програма – це структура, що здійснює організацію і реалізацію позашкільної освіти у час, вільний від занять на основі проектів, заходів тощо. У вузькому розумінні, позашкільна програма – це навчальний документ, що передбачає набуття компетентностей учнів у позашкільній освіті, розвиток їх якостей, талантів, інтересів.

Аналізуючи терміни, якими у США позначають «позашкільні програми», «позашкільну освіту» виявлено, що найбільш вживаними є «after-school program (ASP)» чи «OST program».

За визначенням Національного інституту позашкілля (NIOST), позашкільні програми (англ. – OST program) – це програми широкого спектру за такими категоріями як догляд за учнем (англ. – school-age child care), позашкільні програми (англ. – after-school program) і діяльності, спрямовані на позитивний розвиток дітей і молоді (англ. – positive youth development), що відбуваються перед школою, після школи, на вихідних, під час шкільних канікул [105].

П. Літл вказує, що термін «OST» взагалі розглядається Гарвардським проектом дослідження родини як ширший термін, що включає позашкільну програму (англ. – afterschool program (ASP)), літні програми, спорт, подовжене навчання (англ. – Extended Day / Learning або Expanded Day / Learning) та програми у бібліотеках, організаціях тощо [61, 103].

Таким чином, позашкільна освіта (англ. – after-school education) у США передбачає освіту поза школою (англ. – OST), до якої належать позашкільні програми (англ. – ASP чи OST program), літні програми, спортивні заняття, подовжені заняття у школах, заходи, організована діяльність у центрах, музеях, бібліотеках, організаціях, релігійних установах, агенціях з молодіжного розвитку тощо.

До основних категорій, що застосовуються у американській позашкільній освіті належать:

позашкільні програми, заходи, проекти, діяльність;

догляд, розвиток, академічна успішність;

учні, діти, молодь;

позаурочний час, позашкільний час;

освіта поза школою, освіта поза шкільним часом, освіта поза стінами школи;

державні, приватні, недержавні, громадські установи, організації;

центри, музеї, бібліотеки, парки, релігійні установи, агенції з молодіжного розвитку, школи, лікувальні заклади тощо [8].

Часто вживаним терміном останнім часом в Америці став «подовжений день / навчання» (англ. – Expanded Day / Learning), в основі якого підхід подовженого навчання (англ. – Extended Learning Approach).

Встановлено, що термін «подовжений день / навчання» (англ. – Extended Day / Learning) також має таку синонімічну назву як «Extra Academic Activity» (ЕАА) (укр. – додаткова навчальна діяльність).

Також для позначення позашкільної освіти інколи застосовується такий термін, як «extracurricular» (укр. – поза розкладом), що у нас ототожнюється з поняттям «позакласна робота». Прикладом такої діяльності можуть бути: навчальні клуби, спортивні гуртки (спортивна команда школи), шкільний оркестр чи музичний гурт, шкільні ярмарки, учнівське самоврядування, шкільна газета, дебатні команди, клуби з обговорення різних аспектів громади, такі клуби як Key Club, Quizbowl та ін. [8].

Варто відзначити, що від інших термінів «extracurricular» (поза розкладом) відрізняється тим, що означає додаткову діяльність до академічної програми, освітні заходи, в яких беруть участь учні поза шкільною програмою в рамках і під керівництвом школи.

Позашкільна діяльність у США також ще позначається такими термінами і поняттями, як: «додаткові навчальні можливості» (англ. – Extra Learning Opportunities (ELOs)), «подовжені (розширені) навчальні можливості» («Extended (Expanded) Learning Opportunities») та ін. [72].

Так, терміном «додаткові навчальні можливості» (англ. – Extra Learning Opportunities (ELOs)) користується Відділення аналізу освітньої політики Національної асоціації губернаторів у США (National Governors Association (NGA)) [124].

Термін «подовжені (розширені) навчальні можливості» (англ. – «Extended (Expanded) Learning Opportunities») застосовується як навчання, що проводиться переважно у стінах школи.

Водночас Національний інститут позашкільля (NIOST) розглядає «подовжені (розширені) навчальні можливості» (англ. – «Extended (Expanded) Learning Opportunities») як форму, що «підносить партнерство на інший

рівень і несе потенціал «стирання кордонів між шкільним і позашкільним часом і вміло використовує, окрім школи, місцеві можливості і місця» [72].

Щодо напрямів позашкільної освіти, то за визначенням Центру дослідження освіти студентів з груп ризику (Center for Research on the Education of Students Placed At Risk (CRESPAR)) її поділяють на:

1) догляд за дитиною (англ. – day child care), проведення заходів культурного і рекреаційного характеру (не академічні програми);

2) позашкільна програма (англ. – after-school program), академічні і рекреаційні профілі;

3) програма подовженого дня у школі (англ. – extended-school day programs), пов'язана з навчальним планом [123].

Класифікація Гарвдського проекту дослідження родини (HFRP) подібна і вона поділяє позашкільну освіту на:

- програми молодіжного розвитку (англ. – youth development programs), спрямовані на соціалізацію і здоровий розвиток;
- догляд за дітьми шкільного віку (англ. – school age care);
- позашкільні програми (англ. – afterschool programs) або додаткова освіта (англ. – supplementary education).

Національний інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences (IES)) до позашкільних програм включає:

- програми догляду за дитиною типу подовженого дня (англ. – extended day care programs);
- програми академічного навчання / тьюторінгу (англ. – academic instruction / tutoring programs) – додаткове навчання для учнів, які відстають, або поглиблене навчання для відмінників чи обдарованих дітей;
- програми додаткових освітніх послуг (англ. – Supplemental Educational Services (SES)) для учнів шкіл, які відстають в рамках закону «Жодна дитина поза увагою» (No Child Left Behind);
- програми Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Community Learning Centres (21 CCLCs)) [153].

Слід відмітити, що ряд американських науковців, зокрема М. Гартнер (M. Gardner), Д. Рот (J. Roth) і Д. Брукс-Ган (J. Brooks-Gunn) встановили, що програми доцільно поділяти на: позашкільні програми (after-school); позакласні (extra-curriculum); спеціалізовані програми (спортивні, музичні тощо) [74].

При цьому позашкільні програми, як вважають дослідники, повинні відповідати таким критеріям:

- а) систематично діяти в післяурочний час впродовж цілого року;
- б) проходити під керівництвом дорослого;
- в) пропонувати більше як один напрям діяльності;
- г) залучати різних дітей і молодь [74].

Детальніший поділ позашкільних програм дає Національний інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences), поділяючи їх на:

монотипні з однією спеціалізацією (англ. – stand-alone programs on a single type of service), де наприклад, лише програма догляду за дитиною;

програми широкого спектру (англ. – broad-based programs), тобто ті, які включають декілька видів діяльностей, де наприклад, програми молодіжного розвитку і програми розвитку [153].

Також відображаючи тенденцію до інтеграції позашкільних програм зі школою, позашкільні програми поділяють на програми у громаді (community-based) і програми у школі (англ. – school-based) [218].

Д. Доббінс-Харпе (D. Dobbins-Harper) і С. Бхат (S. Bhat) у Довіднику федеральних ресурсів молодіжних програм (Finding Funding: A Guide to Federal Sources for Youth Programs), дають таку класифікацію програм молодіжного розвитку:

- 1) академічні / навчальні програми: мистецькі і культурні програми, допомога з покращенням академічної успішності, вивчення англійської мови, розвиток навичок вирішення проблем;
- 2) профорієнтаційні програми: стажування, програми з розвитку професійних якостей і навичок роботи;

3) програми з розвитку лідерських навичок і залучення в життя громади: громадянська освіта, волонтерство, розвиток характеру;

4) програми, спрямовані на здоровий спосіб життя і звички, попередження девіантної, або так званої «негативної» (negative) поведінки підлітків [46].

Варто відмітити, що позашкільні програми поділяються за такими галузями як: спорт; театральне чи музичне мистецтво; творчі майстерні: малювання, поробки; гуртки, спрямовані на покращення академічної успішності; профільні гуртки; туристичні та молодіжні об'єднання (скаутинг, кадети, клуби для хлопців і дівчат Америки, Бригади хлопців) тощо [8].

Також позашкільні програми в Америці за напрямками діяльності поділяють на:

підготовка домашніх завдань;

клуби навчання – додаткове навчання;

менторство, що здійснюється іншими учнями чи дорослими;

навчання мистецтву навчатися;

служіння громаді і громадська діяльність;

навчання через служіння (англ. – service learning) як комбінація експериментального навчання і служіння в громаді;

мовні програми, навчання навичкам;

академічні навчальні програми, навчання грамотності;

громадські програми [8, 13].

Розглядаючи теоретичні основи позашкільної освіти у США, необхідним постає аналіз статистичних даних і результатів соціологічних опитувань з метою встановлення сучасного стану американського позашкілля, розробки рекомендацій для України.

Так, за даними у США станом на 2006 р. налічувалося 55,4 млн учнів, серед яких 48,9 млн навчалися у державних школах (88%) і близько 6,5 млн – у приватних школах (12%). Функціонувало 117 тис. шкіл, з яких 89,5 тис. (76%) – державні і 27,4 тис. (24%) – приватні.

У цей же період у США нараховувалося 17,7 млн студентів, з яких 13,4 млн навчалися в державних вузах (75%) і 4,3 млн. – у приватних (25%). Число вищих навчальних закладів у США перевищує 4 тис., з яких понад 2,5 тис. – 4-річні коледжі і понад 1,6 тис. – 2-річні коледжі. При цьому 57% вищих навчальних закладів є приватними [271].

Слід відмітити, що кількість дітей, залучених у американське позашкілля, постійно збільшується. Так, у 2004 р. їх кількість становила 6,5 млн осіб (11%), у 2009 р. – 8,4 млн осіб (15%), а у 2014 р. цифри демонструють ріст у понад 10,2 млн осіб, що становить 18% дітей шкільного віку [16].

Згідно зі статистичними даними із 49,8 млн. учнів початкової і середньої школи у США, 34,9 млн осіб – це учні від садка до 8 класу, а 14,9 млн осіб – учні старшої школи (9–12 класи) (high school). Серед них позашкільною освітою охоплено: 5,7 млн осіб – учні початкової школи, 2,3 млн – середньої школи і 2 млн. осіб – старшої школи [16].

Таким чином, на сучасному етапі у кожній четвертій американській родині дитина займається позашкільною освітою, що свідчить про інтерес американців до позашкілля [16]. Водночас більш детально проаналізуємо ставлення громадян США до позашкільної освіти.

Слід відмітити, що питанням позашкілля особлива увага приділялася у дослідженнях, які проводили такі організації, як: Національний інститут позашкілля (NIOST); Гарвардський проект дослідження родини (HFRP); Асоціація політичних досліджень (Policy Studies Associates Inc (PSA)); організація «Громадсько-приватні структури» (Public / Private Ventures); Національний Центр досліджень в галузі оцінки, стандартів і тестування студентів Університету Каліфорнії (National Center for Research on Evaluation, Standards and Student Testing (CRESST)); Американські дослідницькі інститути (American Institutes for Research); Національний центр освітньої статистики (NCES); Інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences (IES)); Інститут кращих практик (Best Practice Institutes (BPI)); Альянс позашкілля тощо.

Серед ґрунтовних досліджень позашкільної освіти варто виділити:

- дослідження позашкільних програм «Америка після 15:00» (America After 3PM) [15];
- дослідження позашкільних програм і діяльностей (After-School Programs and Activities: 2005) [27];
- дослідження характеристик позашкільних програм і програм перед шкільними заняттями та діяльності дітей-дошкільників до учнів восьмого класу (Before- and After-School Care, Programs, and Activities of Children in Kindergarten Through Eighth Grade: 2001) [98].
- Оцінка практик позашкільної програми (Assessing Afterschool Program Practices Tool (SAYO/APT));
- дослідження дорожньої карти позашкільля для всіх (Roadmap to Afterschool for All) – наукове дослідження фінансування позашкільної освіти з боку державного, приватного, громадського секторів, батьків [175];
- дослідження підсумку формального оцінювання позашкільних програм, впливу на навчання, поведінку, безпеку і родинне життя (A Summary of Formal Evaluations of Afterschool programs' Impact on Academics, Behavior, Safety and Family Life) [58];
- дослідження позашкільних закладів штату Масачусетс (The Massachusetts Afterschool Research Study (MARS)) – дослідження ефективності різних моделей позашкільля і зв'язок якості програми з результатами [112];
- науковий аналіз HFRP «Позашкільні програми XXI століття – їх потенціал і що потрібно, щоб досягнути його» (After School Programs in the 21st Century – Their Potential and What It Takes to Achieve It) [7];
- дослідження перспективних позашкільних програм (The Study of Promising After-School Programs) – дослідження впливу якості позашкільних програм на когнітивний, академічний і соціо-емоційний розвиток дитини в бідних громадах, дослідження результатів та перспективних практик позашкільля [214];

– дослідження «Глибокий аналіз позашкілля: позитивні результати та перспективні практики позашкілля» (Taking a Deeper Dive Into Afterschool: Positive Outcomes and Promising Practices) та ін. [195].

Аналіз інформаційних джерел свідчить, що більшість досліджень позашкільної освіти у США стосується: вимірювання кількості дітей в позашкільлі; способів проведення дітьми вільного часу після школи; якості, ефективності, методів, результатів і планування позашкільних програм, їх впливу на покращення успішності, соціального, емоційного і фізичного розвитку дітей, їхньої поведінки; задоволення батьків програмами; аналізу цілей позашкільних програм, політики в галузі позашкільної освіти і професійного розвитку педагогів позашкілля.

При цьому дещо меншим є вивчення типів і напрямів програм у США, які показують важливість і дотримання змісту позашкільних програм – розвиток дітей і молоді, громадянська освіта, підвищення академічної успішності.

Розглядаючи основні положення і результати досліджень, слід відмітити, що про значну увагу американських дітей і родин до позашкільної освіти свідчать і результати соціологічних опитувань. Так, згідно з національною програмою опитувань сімей щодо освіти (Parent and Family Involvement in Education Survey, National Household Education Survey Program) за 2008 р. 40% учнів від садка до 8 класу, принаймні один день на тиждень провели у позашкільній програмі в дитячому закладі чи поза межами школи [152].

У процесі дослідження з'ясовано, що як у США, так і в Україні, найбільшу частку учасників позашкільної діяльності становлять учні початкової школи – 61%. При цьому порівняно з 2009 р. їх кількість зменшилася на 9%. Водночас учні середньої школи, навпаки, демонструють зростання участі – 23% у 2014 р., проти 18% у 2009 р.; старші учні – 16% у 2014 р. порівняно з 12% у 2009 р.

Згідно з результатом дослідження «Америка після 15:00» (America After 3PM), принаймні ще близько 18,5 млн дітей у 2009 р. і 19,2 млн дітей у

2014 р. стали б учасниками позашкільних програм, якби була така можливість. При цьому ці цифри значно більші у порівнянні з 2004 р., де кількість таких дітей становила 15 млн осіб [15].

Варто зазначити, що, незважаючи на високі темпи охоплення дітей позашкільними програмами, за статистикою 15 млн американських дітей (дані 2009 р.) залишаються вдома, без нагляду дорослих [15].

В Україні темпи росту охоплення дітей позашкільними програмами не такі великі. Так, за даними Міністерства освіти і науки України, з 2011 р. по 2015 р. в Україні кількість дітей в позашкільній зросла на 4% і становила 41,5% від загальної кількості дітей шкільного віку. Водночас кількість позашкільних навчальних закладів зменшилась.

У результаті дослідження «Америка після 15:00», яке було одним з найбільших національних досліджень позашкільної сфери, було виділено 10 з 50 штатів, які мали найбільшу частку дітей у позашкільних програмах і найбільший процент батьків, задоволених якістю позашкільних програм у своєму штаті станом на 2009 р. Серед них: Гавайї, Арізона, Нью-Йорк, Каліфорнія, Нью Джерсі, Вірджинія, Нью Мехіко, Флорида, Техас, Північна Кароліна [15].

Слід відмітити, що серед них помітно виділяються штат Нью-Йорк, Каліфорнія і Нью Джерсі з гарними показниками охоплення позашкільною освітою і задоволеністю батьків позашкільними програмами.

Перше місце за кількістю дітей у позашкільній освіті – 35% належить округу Колумбія, де знаходиться столиця США Вашингтон. У той же час там найвищий показник дітей, які не в позашкільній програмі і хотіли б при нагоді приєднатися до неї – це 66%. При цьому відсоток дітей, які хотіли би займатися позашкільною освітою у штаті Огайо і Південна Кароліна, становить 53% і 51% відповідно [15].

На другому місці щодо показників залучення дітей до позашкільної освіти – Гавайї, що включає 28% дитячого населення, охопленого позашкільною освітою, в той час як національний показник – 15% [15].

Встановлено, що штат Каліфорнія знаходиться на третьому місці щодо залучення дітей у позашкільну освіту – 25 %. Поряд, з 24 % дітей у позашкільні – штати Невада і Вермонт, після них штат – Нью-Йорк – 21% і штат Флорида, де 20% дітей охоплено позашкільними програмами. Найменший показник – всього 8% дітей відвідують позашкільні програми у штаті Айдахо і 10% – у штаті Юта [15].

Виявлено, що штат Північна Кароліна, навпаки, знаходиться на п'ятому місці щодо кількості годин, які діти проводять у позашкільні – 9,66 год. на тиждень і на восьмому місці за доступністю позашкільних заходів – 66%. Батьки цього штату згодні, що позашкільні програми у цьому штаті є загалом доступними. Цей штат також запровадив пілотну програму підтримки позашкільля, надавши три великі гранти на 5,3 млн амер. дол.

Лідером щодо кількості годин, які діти проводять у позашкільних програмах – 11,02 год., є штат Арізона. Цей штат належно оцінений батьками у рейтингу штатів за рівнем підтримки з боку штатних урядів за різноманітність, якість і вартість програм – I, III і III місце відповідно [15].

На другому місці за кількістю часу дітей, охоплених позашкільною освітою, знаходяться штати Нью Джерсі, Арізона і Міссісіппі – 11 год.

Очолює список штатів за задоволеністю батьків станом позашкільної освіти штат Південна Дакота із 100%. За ним слідує штат Охайо, Мічиган і Каліфорнія – 97%, Вісконсин – 96%, Аляска і Коннектикут – 95%.

Національний показник задоволеності батьків станом позашкільної освіти становить 89% [15].

Ще шість американських штатів попали до категорії тих, що найбільш динамічно розвивають позашкільну освіту («States on the Move to Afterschool to All»), – Міннесота, Вашингтон, Меріланд, Орегон, Масачусетс, Огайо [15].

Водночас існують відмінності між потребами дітей і замовленнями батьків щодо позашкільної освіти.

Так, батькам відповідно до дослідження «Америка після 15:00», у позашкільних програмах найбільше імпонує: допомога дітям із

соціалізацією; турбота про безпеку дитини; можливість для дітей бути фізично активними; допомога з підвищенням успішності у школі [15].

Результати опитування також вказують, що при влаштуванні дітей у позашкільний гурток чи програму для батьків дітей від 5 до 15 років найважливішими чинниками були: надійність – 90%, розташування – 78%, наявність програм у їхній громаді – 81%, напрями діяльності – 61% , час з ровесниками – 55%, кошти – 44% [27].

Аналізуючи зміст позашкільної освіти у США, слід відмітити різноманітність інтересів, залежно від штату. Так, згідно з опитуванням MAPC (MARS) у штаті Масачусетс 95% програм позашкільного напрямку штату спрямовані на здорове харчування; 82% – допомогу з домашніми завданнями; 78% – вільну гру, вільний час, спілкування з однолітками; 69% – прогулянки на свіжому повітрі чи заняття у спортивному залі; 55% – поглиблення академічної успішності; 42% – заняття живописом чи рукоділлям; 31% – заняття з тьютором [16, 112].

Так, найбільш задоволеними змістом позашкільної освіти в штаті Масачусетс є батьки учнів молодшого і старшого шкільного віку – 91% і 89% відповідно, задоволених батьків учнів середнього шкільного віку – 88% [112].

Згідно з Національним опитуванням населення щодо позашкільної освіти, проведеним у 2005 р. (After-School Programs and Activities Survey of the 2005) Національним центром освітньої статистики (NCES), де опитувалися родини з дітьми віком від підготовки до школи до 15 років щодо найбільш популярних напрямів позашкільної освіти, респонденти відмітили:

- спортивний напрям – 73%;
- заходи чи навчання релігійного характеру – 46%;
- мистецький напрям (музика, танці, малювання)– 42%;
- заняттям зі скаутингу – 22%;
- волонтерська діяльність – 19%;
- академічні гуртки – 16%;
- клубна діяльність (дебатний, випускний клуби) – 13% [27].

При цьому, як свідчать результати опитування, перевагами позашкільних програм, на думку учнів, є:

- можливості для фізичного розвитку – 80%;
- допомога з домашнім завданням – 77%;
- здорове харчування – 72%;
- читання і письмо – 72%;
- навчання дисциплінам СТЕМ, академічні програми (клуби) – 65%;
- музика (мистецтво) – 63%;
- розвиток навичок підготовки до професійної кар'єри (командна робота, лідерство, критичне мислення тощо) – 46%,
- заходи з батьками, родиною – 45% [112].

Як свідчать результати опитування Національного центру з освітньої статистики (National Center for Education Statistics, After-School Programs and Activities Survey of the 2005), учні від підготовчого до 8 класу більш охоче відвідують позашкільні програми, що розміщені у приміщенні школи – 61%. У той же час віддавали перевагу церкві – 9%, приватній школі – 10%, громадському центру – 8% [27].

Так, згідно з дослідженням «Америка після 15:00», проведеним у 2014 р., основними провайдерами позашкільних програм були:

- 43% державні школи;
- 18% клубів дівчат і хлопців;
- 15% організації YMCA;
- 11% приватні школи;
- 10% релігійні організації [16].

Дані позашкільної освіти Нью-Йорка також відображають цю тенденцію. Так, з 644 позашкільних програм, 408 розміщені у державних школах, 37 програм – Programs located in (NYCHA Facilities), 13 – Programs located in (NYC Parks Facilities), 4 програми – у притулках для бездомних, 4 програми – в приміщеннях програм департаменту правосуддя у справах неповнолітніх (Department of Juvenile Justice) [134].

При цьому, порівнявши дані цифри з результатами Національної Вибірки дошкільної і позашкільної освіти 1991 р. (National Sample of Before-and After-School Programs in 1991), як вказують Д. Вендел і Л. Шумов, можна стверджувати про значне збільшення залучення державних і приватних шкіл до позашкільних програм. Тобто, якщо у 1991 р. тільки 28% державних шкіл мали позашкільні програми, то у 2014 р. їх кількість становила 43%. Водночас, суттєво зменшується частка позашкільних програм у релігійних організаціях – 19% у 1991 р. проти 10% у 2014 р. [98].

Слід відмітити, що враховуючи спрямування позашкільних програм на допомогу у навчанні, спостерігається тенденція до перенесення позашкільних програм у школу, особливо для дітей молодшого шкільного віку.

При цьому варто відмітити зростання темпів залучення шкіл у позашкільні програми – згідно зі Г. Стрісеком (Strizek G.), у 2006 р. половина державних початкових шкіл мали позашкільну програму [190], у 2009 р. позашкільні програми мали 57% шкіл, а у 2014 р. ця цифра виросла до 73% [16].

Одним з прикладів успішної співпраці є початкова школа ім. Мартіна Лютера Кінга, в стінах якої діє також позашкільна програма, яку адмініструє організація Рада громадських пільг (Citizen Benefits Board).

Встановлено, що директор програми присутній у школі цілий день і має змогу поспілкуватися з учителями відносно тих учнів, яким потрібна допомога. Також він надає консультації батькам чи дітям і узгоджує позашкільну програму зі шкільною. Крім цього, у рамках позашкільної програми учням пропонуються спортивні заняття, уроки музики, послуги тьюторів з читання і математики після уроків [172].

Слід відмітити, що згідно зі звітом з дослідження позашкільних програм і заходів у 2005 р. (After-School Programs and Activities Survey of the 2005) Національного центру з освітньої статистики (National Center for Education Statistics, ситуація змінюється. Так, школи охоче спонсорують у себе такі позашкільні заходи і програми, як:

- клубна робота – 87%, показники вищі, ніж у програм академічної успішності;

- академічна успішність – 68%;
- спортивні програми – 32%;
- мистецькі програми – 27%;
- волонтерські заходи – 33 % [27].

Як свідчать дослідження, саме у родин нацменшин і є найбільша потреба та бажання відвідувати позашкільні заняття і рівень задоволення дитини участю в позашкільних програмах.

Так, дослідженням «Америка після 15:00» встановлено, що якщо процентна частка участі в позашкільних програмах по всій державі становить 15%, то частка афроамериканців – 24%, азійських американців – 25%, а іспаномовного населення – 21% [15].

При цьому, афроамериканці і корінні американці становлять найбільший показник зацікавлення участі у позашкільних програмах. Так, якщо така можливість з'являється, 61% афроамериканців і 51% корінних американців відповідно беруть у них участь. При цьому, частка дітей з незаможних родин становить 50% проти 30% серед більш забезпечених, а загалом по державі позашкільною освітою охоплено 38% дітей і молоді [15].

Аналіз кількості годин перебування у позашкільних закладах США також відрізняється в залежності від соціального статусу, національного і етнічного походження. Так, за даними Національного центру освітньої статистики (National Center for Education Statistics), яким проводилося національне опитування населення в аспекті позашкільної освіти, де опитувалися родини з дітьми віком від підготовки до школи до 15 років, учні афроамериканського походження перебували в позашкільних закладах найдовше – 9,8 год. на тиждень, іспаномовні учні – 8 год., учні азійського чи тихоокеанського походження – 7,6 год., а білошкірі учні – 6,3 год. [27].

Слід відмітити, що учні з родин, які знаходились за межею бідності, в середньому проводили у позашкільних закладах ще більше часу – 10,7 год. на тиждень, а заможні учні, у свою чергу, витрачали 8,5 год. на тиждень [27].

Потрібно зазначити, що 45% дітей (41% у 2009 р.), які відвідують позашкільні програми на даному етапі, походять із незаможних родин і 20 % з них підпадають під програму забезпечення безкоштовними обідами.

Таким чином, як свідчить аналіз статистичних даних, результатів соціологічних опитувань, у США у сучасних умовах визнано зусилля і досягнення штатів щодо позашкільної освіти. Зокрема, збільшено кількість дітей, охоплених позашкільною освітою, відбувся суттєвий прогрес у сприянні і розвитку позашкільних програм, залученні коштів до позашкільля тощо.

Узагальнюючи основні теоретичні положення, різноманітні підходи, нами встановлено, що позашкільна освіта у Сполучених Штатах Америки – це освітня діяльність, спрямована на виховання дітей і молоді, підвищення рівня їх освіти та суспільної мотивації, забезпечення міцного здоров'я, відвернення від девіантної поведінки у позашкільний час.

1.2. Історико-педагогічний аналіз розвитку позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки

Розкриття теоретичних засад позашкільної освіти Сполучених Штатів Америки неможливе без вивчення, систематизації та узагальнення їх історичного досвіду. Це допомагає глибше зрозуміти закономірності виникнення та розвитку багатьох ідей, явищ і процесів у цій галузі та оцінити й охарактеризувати їх з погляду сучасності, що у подальшому дасть можливість для розробки рекомендацій для позашкільної освіти в Україні.

Встановлено, що американське позашкільля пройшло шлях становлення та змін відповідно до історичних, економічних і політичних умов й викликів, соціальних очікувань та потреб суспільства. Тому вивчення іноземного досвіду позашкільної освіти, іноземної педагогічної практики обумовлює систематизацію та історико-педагогічний аналіз розвитку позашкільля у США.

Аналіз інформаційних джерел свідчить, що тему історичного аналізу позашкільної освіти в США вивчали і зробили значний внесок ряд американських учених. Серед них: Р. Гальперн (Robert Halpern) (Університет Чикаго) [80, 81, 82, 83], Д. Махоні (Joseph Mahoney) (Університет Каліфорнії) [104], М. Паренте (Maria Parente) (Університет Каліфорнії) [104] та Е. Зіглер (Edward Zigler) (Єльський університет) [104].

Водночас, у процесі дослідження встановлено, що в історичній періодизації позашкільного досвіду Америки доцільним є укрупнення хронологічних етапів історичного розвитку позашкільля з розширенням її меж та виділенням етапів та періодів. Виділимо п'ять етапів та окремих періодів історико-педагогічного аналізу розвитку позашкільної освіти у США:

I етап – 1850–1920 рр.;

II етап – 1921–1959 рр. (1921–1928 рр., 1929–1939 рр., 1940–1945 рр., 1946–1954 рр., 1955–1959 рр.);

III етап – 1960–1990 рр.;

IV етап – 1991–2008 рр. (1991–1997 рр., 1998–2001 рр., 2002–2008 рр.);

V етап – 2009 р. – по теперішній час (2015 р.).

Виявлено, що перший етап розвитку позашкільної освіти у США розпочався в 1850 р. і продовжився до 1920 р., став періодом відкриття перших позашкільних навчальних закладів, збільшенням їх кількості та зміцнення матеріально-технічної бази.

До перших позашкільних навчальних закладів належали «клуби для хлопців» («boys' clubs»), що виникли на початку ХІХ століття при церквах і громадських закладах у зв'язку з процесом урбанізації, збільшенням громади та робочих місць, створенням шкіл та церков. У той час робітники вимагали безкоштовних шкіл, а робітнича партія Філадельфії закликала створити «систему освіти, яка однаково охоплюватиме всіх дітей штату, будь-якого статусу і стану» [246]. На 1870 р., як пише Д. Тіндал в «Історії Америки», у громадських школах уже навчалось понад сім мільйонів учнів, а до 1920 р. їх кількість зросла до двадцяти двох мільйонів [275].

Р. Гальперн вказує, що спочатку ці заклади були релігійного характеру, «мали евангелізаційне спрямування», де працювали переважно волонтери без спеціальної освіти і без конкретних програм, компенсуючи ці недоліки своїм великим бажанням послужити дітям, дати їм досвід позитивних відносин з дорослим і з ровесниками та «уберегти їх від небезпек вулиці» [80]. Вони були гнучкими у роботі з дітьми і давали їм більше свободи.

Клуби для хлопців були спочатку зорієнтовані тільки на хлопців, працювали з великою кількістю дітей, що постійно зростала, що зумовлювало розширення та збільшення приміщень та кількості позашкільних програм.

Як вказує нарис історії США під редакцією Г. Синкотти, активістом впровадження освітніх реформ в Масачусетсі був Г. Манн, який вважав систему громадських шкіл «способом досягти стабільності і дати всім рівні можливості» та вважав освіту «великим урівнювачем можливостей» [246].

Для цих цілей і також для того, щоб організувати вільний час дітей після школи, відпочинок і безпеку, поки батьки зайняті на роботі, а також великою мірою для того, щоб забрати дітей з «вулиці», і з'явилися позашкільні заклади в США.

Встановлено, що клуби були створені передусім в якості безпечного місця для дітей із сімей робітників, а згодом і для дітей іммігрантів. За допомогою клубів сподівалися також знизити рівень підліткових правопорушень. В Америці зрозуміли, що треба працювати з дітьми і молоддю, включати їх у різні програми, адже попередження правопорушень є значно ефективнішим інструментарієм, ніж каральні міри.

Як свідчить аналіз історичних джерел, згодом виникають «сетлемент» (settlement) як форма позашкільного навчального закладу, де діти проводили свій вільний час.

Одним з перших американських сетлементів є Хадсон Гільдія Сетлемент в Манхеттені (Hudson Guild Settlement), який заснував Д. Елліот. Водночас до першого сетлементу у Бостоні, створеного в 1891 р. і який діє до цього часу, South End House, був причетний Р. Вудс (Robert Woods) [232].

Науковець проф. О. Биковська у своїй монографії «Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи» вказує на використання досвіду США при створенні «Сетлементу» на теренах Європи. Дані організації базувалися на ідеї створення умов, які допомагають дітям жити багатим емоційним та розумовим життям та наголошували на важливості засвоєння значущих для життя дітей знань [239].

Американські сетлементи як тип позашкільних навчальних закладів були дещо відмінними від клубів. Їх вирізняла компактність, сімейність, індивідуальний підхід, робота з меншою кількістю дітей, меншими групами, вважаючи, що «краще знати добре меншу кількість дітей, ніж більшу кількість поверхнево» [80, 232].

Варто відзначити, що сетлементи в США працювали як з хлопцями, так і дівчатами. При цьому сетлементи віддавали перевагу дівчатам, на відміну від клубів для хлопців, які на початку залучали тільки хлопців, хоча там, як у інших позашкільних закладах того часу, навчання хлопців і дівчат здебільшого проходило окремо.

При цьому сетлементи були ексклюзивнішими, порівняно з клубами для хлопців, які більше опікувалися різними верствами населення і етнічними групами.

У цей час у США засновуються такі організації, як Християнська асоціація молоді (Young Men's Christian Association (YMCA)) і Християнська асоціація молодих жінок (Young Women's Christian Association (YWCA)).

Враховуючи, що впродовж цього періоду відбувається Перша світова війна, що призводить до урбанізації, економічного буму, скорочення дитячої праці (на 1900 р. у США на виробництві задіяно біля 2 млн дітей), кількість позашкільних навчальних закладів та навчальних програм збільшується [275]. Позашкільні заклади інтенсивно розвивалися, зокрема, вони подекуди містили спортзал, майстерні, бібліотеки, кухню, зал, кімнату для ігор та іноді навіть басейн. Урізноманітнися і зміст навчання, що тепер включав тепер вивчення історії, хор та навчання вокалу, боротьбу, фінансову грамотність, написання творів тощо [80, 81, 82].

Таким чином, протягом першого етапу, що припадає на 1850–1920 рр., у США відбувається відкриття та становлення позашкільних навчальних закладів, що представлені у формі «сетлемент», клубів для хлопців тощо. Це обумовлено соціально-економічною і політичною ситуацією в державі, зокрема потребою організувати вільний час дітей після школи, забрати їх з вулиці, поки батьки зайняті на роботі. Дані засади і викристалізують особливість американського позашкільля.

Наступний, другий, етап розвитку позашкільної освіти в США тривав протягом 1921–1959 рр. Враховуючи зміни, що відбувалися протягом даного етапу, доцільним є поділити його на такі періоди: 1921–1928 рр., 1929–1939 рр., 1940–1945 рр., 1946–1954 рр., 1955–1959 рр.

Встановлено, що на початку другого етапу першого періоду, що бере свій відлік з 1921 р. і триває до 1928 р., позашкільні заклади та програми, які вони пропонують, уже мають певний досвід і досягнення. Зокрема, позашкільні заклади працюють у формі позашкільних занять і клубів 5 днів

на тиждень впродовж навчального року, а подекуди і протягом календарного року.

Заняття в клубах як формі позашкільної освіти набули розвитку і популярності у цей час у США. Зміст їх діяльності має соціально спрямований характер і формується відповідно до віку та інтересів, чи навіть етнічності чи національності. Діти в клубах запроваджують свої правила, визначають проекти і заходи та інколи навіть мають право вибирати своїх членів [80].

Р. Гальперн вказує, що для дівчат проводилося навчання шиттю, вишивці, етикету, домогосподарству, «клуб малих матерів». Хлопці ж навчалися навичкам праці з деревом і металом, ремонтом радіо та електричних приладів, безпроводному телеграфу, основам фотографування, видавництву газет, перукарській майстерності, а також вивчали основи парламентського права [80, 81].

Загальними для усіх дітей були заняття з майстерності ведення дебатів, стенографії, малювання, виготовлення постерів, гігієни, куховарства, виготовлення глиняних виробів, танців, хору, оркестру, виготовлення гамаків, уроки музики і театру [80].

Таким чином, зміст позашкільних занять протягом 1921–1928 рр. включає набуття дітьми як практичних знань і вмінь, так і розвиток їх соціальних компетентностей.

Варто відмітити, що у цей час з'являються скаутські, туристичні та екскурсійні клуби у різних визначних місцях, підприємства та організації тощо. Водночас у позашкільних закладах з'являються умови для виконання домашніх уроків чи читання.

Аналіз педагогічних кадрів свідчить, що у цей час з дітьми у позашкільних закладах працюють волонтери і працівники з неповним робочим днем. Серед педагогічних працівників випускники коледжів, для яких праця з дітьми у позашкільному навчальному закладі є нагодою отримати досвід і пройти стажування, а також члени молодіжних організацій з метою отримання досвіду роботи. Кількість таких працівників є провідною.

Проте уже з'являються і працівники на постійній основі, які отримують заробітну платню.

Позашкільні заклади у цей час уже називають себе виховними закладами для дітей і намагаються боротися із захопленням підлітками поп-культурою, намаганням копіювати «ідолів» цієї культури та тим негативним, що діти бачать у фільмах і відтворюють [80, 81].

Наступний, другий період другого етапу – 1929–1939 рр. – характеризується великим спадом економіки і зменшенням активності у діяльності позашкільних навчальних закладів.

Нижня межа періоду – 1929 р. співпадає з «Великою депресією». Це спричинило катастрофу на фондовій біржі, коли «зачинялися торгівельні фірми і фабрики, лопалися банки, а прибутки фермерів впали вдвоє. Багато людей втратили всі свої заощадження, а кожен четвертий американець виявився безробітним» [275]. Безумовно, такий соціально-економічний стан не міг не вплинути на позашкільні заклади і, як наслідок, багато клубів та закладів були закриті через брак фінансування, а позашкільню треба було займатися фандрайзингом і знову доводити свою необхідність й важливість. До того ж вони намагались компенсувати зникнення у школах таких предметів як мистецтво, танці, фізкультура, музика [80].

У цей період позашкільні заклади починають працювати з емоційною сферою дітей і боротися з впливом депресії на психологічний стан сімей і дітей, які віддзеркалювали у той час такі переживання батьків як: розчарування, гнів, апатію, страхи. Водночас ці заклади забезпечують дітей гарячою їжею, а подекуди і медоглядом. Тому, як зазначають Д. Тіндал та Д. Шай, «позашкільні заклади намагались забезпечити дітям прихисток, острівце стабільності, атмосферу прийняття та розуміння» [80, 275].

Намагання держави подолати наслідки депресії для американського позашкільля виливаються у виділення їм державного фінансування. Зокрема, кошти виділялися у вигляді зарплат через такі програми, як: Адміністрація працевлаштування (Works Progress Administration (WPA)), Федеральний театральний проект (The Federal Arts Project), Національна молодіжна

адміністрація (The National Youth Administration (NYA)). Дані програми, фінансуючи позашкілля, дозволяли створити мільйони робочих місць. Адже тодішнє керівництво США, Президент Франклін Рузвельт, вважали, що підтримка працевлаштуванням буде значно кращою, ніж прямі виплати, так як вони діють «як наркотик, потрохи знищуючи людський дух», а робота виховує «самоповагу і звичку покладатися на себе» [275].

Так, програма Адміністрація громадських робіт витратила значні кошти на «різні корисні проекти – ...до будівництва чи реконструкції 40 тис. шкіл і до створення 50 тис. учительських посад, що попередило закриття сільських шкіл» [275].

Встановлено, що Національна молодіжна адміністрація (The National Youth Administration (NYA)) підтримувала безробітну молодь, зокрема студентів, забезпечила заробітною платою понад 10 тис. молодих людей, які працювали в позашкільних закладах. При цьому дана програма допомогла створити клуб для хлопців у Афроамериканському районі м. Бірмінгема, а також відновила роботу закритих уже клубів для хлопців. Як вказують Д. Тіндал та Д. Шай, «в цілому ж програма Національна молодіжна адміністрація допомогла 9 млн. американців» [275].

Третій період другого етапу американського позашкілля – з 1940 по 1945 рр. – припав на роки Другої світової війни та наслідки від неї.

Слід відмітити, що напад Японії на Перл-Харбор 7 грудня 1941 р. відкинув «американський ізоляціанізм» і прискорив вступ Америки у війну [275]. У результаті цього, завдання позашкільної і позакласної роботи трансформувалися і включали забезпечення догляду за дітьми матерів, які працювали; допомогу в подоланні психологічних проблем, пов'язаних з воєнними стресами; організацію допомоги дітей фронту тощо.

Таким чином, у цей період основний зміст позашкільної освіти був спрямований на те, щоб діти збирали вторинну сировину, виготовляли пов'язки і одяг для солдат, вивчали основи надання першої медичної допомоги і телеграфу та літакобудування. Водночас це допомагало дітям

відчути себе потрібними, долати стрес, а також зібрати фінансування на свої позашкільні заклади.

Р. Гальперн вказує, що позашкільним педагогам доводилося бути винахідливими на заняттях, щоб діти могли виливати і трансформувати свою агресію. Зокрема дітям навіть давали різні військові нашивки, присвоювали звання, придумували різні ігри типу «Бліцкріг», коли вони скидали мішки з чимось як бомби тощо [80].

Виявлено, що у цей час виникає поняття «подовженого дня», оскільки новостворена короткострокова урядова програма, відома як Акт Ланхома (Lanham Act), надає кошти на започаткування нових груп, програм і навчальних матеріалів. У цих групах працювали студенти коледжів чи старшокласники, тому вони були популярними серед дітей та підтримувалися місцевими громадами, батьками та місцевими шкільними округами [80].

Державна підтримка позашкільної освіти у цей період також здійснюється через новостворені оборонні комітети в галузі охорони і догляду за дітьми та рекреації. Але загалом цього фінансування було недостатньо, не вистачало різних ресурсів та приміщень і лунало багато нарікань, зокрема на Акт Ланхома, на його надзвичайну лімітованість [80].

Слід відмітити, що недостатня увага уряду питанням школи і позашкілля була на той час критикована громадськістю і відомими людьми.

У період війни відбувається також масовий переїзд американців в західні штати, де працювали оборонні підприємства. Відповідно, це мало вплив на демографію та соціальне життя штатів і потребувало реакції шкіл і позашкільних навчальних закладів. Тому позашкільні заклади впроваджують елементи виховання громадянськості і толерантності, спрямованого на «зміцнення американських цінностей в часи зовнішньої загрози», а зміст їх діяльності спрямовується на те, щоб діти «співали патріотичні пісні, декламували клятви, дискутували про демократію і толерантність у суспільстві з расовою різноманітністю» [80].

Наступний, четвертий період другого етапу включає 1946–1954 рр., тобто післявоєнний час. Встановлено, що на відміну від інших країн, Америка з війни виходить переможницею, країною-лідером і з поліпшеним економічним станом.

Д. Тіндалл та Дейвід Шай в своїй книзі «Історія Америки» з цього приводу писали, що «військова мобілізація стимулювала феноменальний зріст продуктивності економіки і ліквідувала безробіття, чим поклала край Великій депресії та збудувала підвалини для нової доби небувалого достатку» [275].

Водночас цей час характеризується часом «Великого американського буму», при якому відбулося підвищення економічного розвитку, зниження рівня злочинності, оптимізм і впевненість у майбутньому та розвиток «бебі буму» – зростання народжуваності. Зокрема, у період між 1946 р. і 1960 р. населення Америки зросло на 30 мільйонів. До речі, на думку Д. Тіндалл та Дейвід Шай, історія Америки після 1940 року – це історія покоління бебі бумерів [275].

Встановлено, що позашкільні заклади у цей час намагаються налагоджувати свою нормальну довоєнну роботу, зокрема організовувати вільний час дітей, «забирати» їх з вулиці, надавати прикладні знання, вміння, навички, забезпечувати прийняття, свободу і розвиваючі відносини з дорослими і ровесниками. Зокрема, позашкільні заклади звертають увагу на групові види діяльності. Водночас, у цей період позашкільні заклади стають гендерно орієнтованими, тобто включають більше дівчат, щоб їх кількість була рівною з хлопцями [80].

У повоєнний період через економічні причини і зростання кількості неповних сімей, також починає збільшуватися працевлаштування жінок, тому зростає необхідність у позашкільних закладах, які б наглядали і працювали з дітьми у післяурочний час, поки матері зайняті на роботі.

За даними Департаменту Праці (U.S. Department of Labor) у 1955 р. було працевлаштовано 38% матерів, які мали дітей віком 6–17 років. З того часу процент матерів, які працюють, продовжує зростати [1].

П'ятий період другого етапу американського позашкілля припадає на 1955–1959 рр. і характеризується активізацією боротьби за громадянські права, зокрема боротьби проти сегрегації.

Загальновідомо, що сегрегація (лат. *segregatio* – відділення) – різновид дискримінації, що полягає у фактичному чи юридичному відокремленні в межах одного суспільства тих суспільних груп, які вирізняються за расовими, гендерними, соціальними, релігійними чи іншими ознаками, та в подальшому законодавчому обмеженні їхніх прав [270].

Слід відмітити, що ця боротьба точилася як в школах, так і в позашкільних закладах. На сегрегацію впливає те, що у цей час багато людей, переважно афроамериканського населення, переїжджає із села у місто, а містян – у передмістя. Це було обумовлено кращими умовами проживання і навчання в передмістях [275].

Таким чином, у цей період у центральних районах міст концентрується афроамериканське населення, де освітні послуги поганої якості, проблематичні учні, а на околицях – біле, з кращими умовами проживання та освіти. Як результат – розділення і сегрегація [275].

Позашкільні заклади, реагуючи на соціально-економічні умови, починають більше працювати з меншинами і афроамериканцями, зокрема залучати їх до безпосередньої діяльності. Так, у 1954 р., незважаючи на роз'яснення Верховного суду США, що у сфері громадської (чи громадянської) освіти доктрина «нарізно, але рівні» незастосовна, десегрегація у школах просувалась не швидко і не гладко [275].

На південні штати Президент США у 1955 р. взагалі відмовився скеровувати рішення суду. Дуже болісно на півдні сприймали відміну расового поділу у школах – сенатори штатів опиралися цьому процесу. Навіть після прийняття Акту про громадські права у 1957 р. губернатор штату Арканзас викликав Національну гвардію, щоб не дати можливості 9 темношкірим учням вчитися в одній з центральних шкіл міста. Слід відмітити, що навіть особисте втручання Президента США не вирішило проблему, і тоді на захист учнів приходять десантники на один рік [275].

Водночас, результати соціологічних і психологічних досліджень свідчать, «що навіть якщо окремі приміщення і засоби для різних рас є однаковими, сам факт розрізнення людей за расовою ознакою будить почуття меншовартості», і зобов'язує школи «відразу почати виконувати рішення у повному обсязі». [275].

Таким чином, протягом другого етапу ще більше зростає потреба організувати роботу різних етнічних груп та рас, дітей іммігрантів, особливості якої змінюються відповідно до різних хвиль імміграції. До такої діяльності їх часто спонукала зміна населення районів, де були розміщені позашкільні заклади і нагальність виховання та залучення дітей іммігрантів до американських цінностей.

Окремі позашкільні заклади, переважно клуби для хлопців, зокрема у Нью-Йорку, починають працювати з афроамериканцями. Долучаються до позашкільної діяльності й афроамериканські церкви.

Вищезазначене дозволяє зробити висновок, що впродовж другого етапу розвитку позашкільної освіти в США, який тривав з 1921 р. по 1959 р. у важкі для держави часи, американське позашкілля оперативно реагує на виклики і пристосовує свою діяльність до потреб часу. Зокрема, позашкільні заклади беруть на себе функції виховних установ, впроваджуючи елементи патріотичного виховання, яке базується на вихованні американських цінностей, і продовжують слугувати «острівцем прихистку і стабільності», працюючи з емоційним станом дітей. Америка ж, у свою чергу, починає розуміти значення і роль позашкільної освіти і опирається на неї, роблячи акцент, переважно у кризові періоди, починаючи виділяти на позашкілля матеріальну підтримку [80].

Третій, наступний, етап американської позашкільної освіти триває протягом 1960–1990 рр. і характеризується потребою у позашкільних закладах, які стають «партнером держави у протидії дитячій злочинності» [80, 81]. Це обумовлено зростанням прірви між багатими і бідними внаслідок спаду економіки, виникнення споживацької культури, зростаючої заможності малої кількості американців. Також у цей період відкриваються нові

можливості у жінок, афроамериканців та інших меншин, що стали кульмінацією руху за громадянські права 1960-х рр. та феміністичного руху 1970-х рр., що впливає на збільшення кількості дітей у школах і поза школою [275].

Слід відмітити, що у цей період різниця між найзаможнішими і найбіднішими 20% населення зросла вдвічі. Водночас пропозиції Президента Гаррі Трумена щодо підтримки освіти федеральним фінансуванням та законопроект «Про громадянські права» в рамках «Нового курсу», на жаль, не знаходять підтримки у Конгресі США [275].

Таким чином, нижня межа третього етапу американського позашкільля у 1960-х рр. зумовлена вибухом людського незадоволення, недалекоглядністю і споживацькою культурою внаслідок спаду економіки.

Д. Тіндал та Д. Шай вказують, що «у дітей з сімей з низьким доходом формується почуття неповноцінності та меншовартості, ці діти мають проблеми у школі та поліції. На цьому фоні відбувається збільшення кількості підліткових злочинів, скоєних як цими підлітками, так і молоддю із забезпечених сімей, що мають більше часу, грошей та мобільності. До 1956 р. «арештовували понад 1 млн підлітків щорічно». Таких підлітків взагалі більше, ніж будь-коли, адже це покоління «Бєбі-бумєрів». Вони сформували підліткову субкультуру, захоплювались рок-музикою, яка стала протестною» [275].

У результаті позашкільні заклади стають партнером держави, адже за статистикою більшість злочинів скоювалось саме у вільний час після уроків. Організація «Борись зі злочинами: інвестуй в дітей» (Fight Crime: Invest in Kids) обстоювала думку про важливу роль позашкільних закладів у боротьбі з цим явищем [66, 104]. З'ясовано, що вони оголошують себе «передовою проти підліткової злочинності» і безпечним місцем для дітей і молоді з девіантною поведінкою [221].

Слід відмітити, що у цей період позашкільні заклади намагаються через арт-терапію зрозуміти причини почуття «відкинутості» і переживання дітей та дати їм почуття безпеки, приналежності і значимості. Водночас, у

цей же час США створює Комісії з питань юнацтва, проводить спеціальні засідання Конгресу тощо.

Вагомою подією цього періоду стало проведення Білим Домом у 1969 р. Першої конференції з питань дітей і молоді (White House Conference on Children and Youth) як результату широких дискусій суспільства щодо освіти, зокрема позашкільної [104].

70–80-і роки характеризуються зростанням популярності позашкільних навчальних закладів у зв'язку зі збільшенням кількості жінок, які пішли працювати, і посиленням уваги уряду до питань освіти.

Водночас, як зазначають Д. Махоні, М. Паренту і Е. Зіглер у своєму огляді позашкільної освіти, на той час «нація не була готова» до запровадження цієї програми. Це показав перший Національний звіт Національної Ради Єврейських Жінок (National Council of Jewish Women (NCJW)) щодо якості забезпечення послуг дитячими закладами [104].

Враховуючи це, вагомість позашкільля і потребу у ньому для держави, суспільства, особистості, Е. Зіглер, який на той час обіймає посаду голови Бюро у справах дітей Америки (The United States Children's Bureau) [222], ініціює проведення Конференції з питань догляду і освіти дітей (Conference on Child Care) у 1970 р. На цій конференції відбувається обговорення питань щодо потреб і рішень для всіх вікових груп дітей та вироблення «рецептів» розвитку дитячих програм для дітей дошкільного і шкільного віку. Зокрема, підкреслюється важливе значення програм позашкільної освіти як найкращого засобу якісного дитячого виховання невеликими коштами [104].

Встановлено, що результатом дискусій на конференціях стало прийняття у 1971 р. Акту розширеного розвитку дитини (Comprehensive Child Development Act of 1971, Mondale-Brademas Bill), який був «найбільш врівноваженою освітньою політикою США за всі роки» [38]. Даний документ передбачав право на якісний догляд і освіту для усіх дітей і підтримку всього спектру освіти – дошкільної, шкільної і позашкільної. Водночас даний документ, попри підтримку Конгресу, було заветовано Президентом США

Річардом Ніксоном, який у 1974 р. був змушений піти у відставку через Вотергейтський скандал.

Дискусія про позашкільну освіту відновлюється у 1980-х рр., коли питання позакласних, позашкільних програм для дітей знову стає актуальним через зміни у демографічній ситуації – збільшенням самотніх матерів і виходом їх на роботу. Зокрема, у 1983 р. на Першому з'їзді з питань дітей (First Congressional Children's Caucus in 1983), де піднімали одну з нагальних проблем американської сім'ї – замикання вдома дітей самих (latchkey children) і забезпечення альтернативних програм нагляду дорослими за дітьми [104].

Наступним періодом подовження відкритої дискусії стає 1988 р., коли Брюс Баббіт, який підтримував питання дітей як колишній губернатор Арізони і один з потенційних кандидатів Демократичної партії на пост Президента, в рамках своєї передвиборчої програми ініціює круглий стіл експертів для визначення «найнагальніших і найдосяжніших» проблем дитячого розвитку. Водночас, як вказують Д. Махоні, М. Паренту і Е. Зіглер, «хоча Б. Баббіт потерпів поразку на президентських виборах, суспільний інтерес до позашкільної освіти збільшився», що мало вплив на подальший розвиток цієї галузі [104].

За результатами цього обговорення було вирішено включити питання позашкільної освіти до програм фінансування. І це обумовило наступний етап розвитку позашкільної освіти в США.

Отже, третій етап позашкільної освіти в США, що триває протягом 1960–1990 рр. характеризується ростом популярності та збільшенням кількості позашкільних навчальних закладів. У цей час також виходить звіт «Нація під загрозою» (A Nation at Risk), що привертає увагу до проблем в освіті і переводить вперше фокус навчальних стратегій з рівності на якість [5]. І в цей час починають робити дослідження позашкільних програм. Значною подією цього періоду стає прийняття Закону «Блок гранти на програми догляду і розвитку дитини» (Child Care and Development Block Grant Act of 1990), який забезпечував фінансування штатам на програми догляду за дітьми, де під цю категорію підпадають і позашкільні програми.

Водночас у цей час відновлюються протести 60-х–70-х рр. як результат недостатньої уваги уряду на усунення дискримінації населення на усіх рівнях. Також американське позашкілля стає предметом дискусій та обговорень на різних рівнях.

Четвертий етап розвитку американського позашкілля розпочався на початку 90-х рр. XX ст. і тривав до 2008 р. Враховуючи різноманітність подій, що відбуваються протягом цього етапу, доцільним є поділити його на такі періоди: 1991–1997 рр., 1998–2001 рр., 2002–2008 рр.

Слід відмітити, що нижня межа цього етапу зумовлена тим, що на початку 90-х рр. XX ст. Америка позиціонує себе як супердержава, приділяючи значну увагу позашкіллю.

Встановлено, що вагому роль у питаннях захисту прав дітей, зокрема на освіту і в тому числі на позашкільну освіту, відіграло обрання у 1993 р. на пост Президента США Білла Клінтона і прихід до Білого дому першої леді Хіларі Клінтон.

У цей час адміністрацією Президента США Білла Клінтона здійснюється активна підтримка позашкільної освіти, що відображається у відкритті Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)). Це стало важливим досягненням позашкілля і головним джерелом підтримки позашкільних навчальних закладів Америки протягом 90-х рр. XX ст.

Водночас, як вказують Д. Тіндалл, Д. Е. Шай, у цей час відбуваються суттєві зміни у демографічному і расово-етнічному складі, збільшується кількість самотніх матерів у результаті соціальної реформи 1996 р.

Так, за даними Департаменту Праці (U.S. Department of Labor), якщо у 1955 р. працювало 38% матерів, які мали дітей віком від 6–17 років; то у 1965 р. їх уже було 46%; у 1975 р. – 55%; у 1985 р., 1995 р. і 2004 р. – 70%, 76% і 78 відповідно [1].

Крім цього, поживляється імміграція, і вперше переважно з країн Азії, Латинської Америки і Африки [104]. Останнє спричиняє конфлікт у суспільстві. Як наслідок цього, у 1994 р. Каліфорнія ініціює у законодавстві

Проект–187, у рамках якого майже 4 млн нелегальних іммігрантів забороняється доступ до громадських шкіл, нетермінованої медичної допомоги та інших соціальних послуг.

З метою відволікання дітей від вулиці у цьому ж, 1994 р., позашкільні заклади отримують фінансову допомогу через Громадські центри навчання 21-го століття (21st Community Learning Centres (21 CCLCs)) у рамках Закону «Про удосконалення американських шкіл» (IASA)) (1994).

Наступним періодом розвитку американського позашкільля четвертого етапу стали 1998–2001 рр.

У цей час кількість програм і закладів 21CCLSs як позашкільних навчальних закладів невинно зростає по всій Америці. При цьому Департамент освіти США надає перші гранти на конкурсній основі місцевим агенціям (local educational agencies), що працюють в партнерстві з громадськими, бізнесовими і рекреаційними організаціями, а Фондація Чарльза Мотта надає їм освітню підтримку та технічну допомогу [234].

Водночас з 1998 р. фінансування починає здійснюватися в рамках Закону ESEA, сума якого до 2002 р. зростає до 1 млрд амер. дол.

Наступний, третій період четвертого етапу американської позашкільної освіти припадає на 2002–2008 рр. – час правління адміністрації Президента США Джорджа Буша і зміни у фінансуванні Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Community Learning Centres (21 CCLCs)). Так, прийнятий у 2001 р. Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Left Behind Act (NCLB)), Тайтл IV (Частина) (Title IV), частина Б Акту передбачав фінансування на 21CCLSs. Це вплинуло на перерозподіл коштів, програми, оскільки більше уваги стало приділятися академічному розвитку дітей та оцінці ефективності програм. Дане нововведення скеровується федеральним урядом на рівень штату і використовується також для підтримки відстаючих шкіл чи шкіл у бідних районах.

Зокрема, у 2002 р. була прийнята, за підтримки тодішнього губернатора Арнольда Шварценегера, пропозиція Каліфорнії 49, кошти якої у сумі

537 тис. амер. дол. підтримують участь у позашкільних програмах переважно дітей з малозабезпечених родин з громадських шкіл 386 шкільних округів.

Значущими подіями цього періоду є те, що у 2005 р. позашкільля отримує підтримку у вигляді Комісії з позашкільних програм (bi-partisan Caucus on After School Programs), яка налічує 35 сенаторів (Senators) і 58 представників (Representatives). Вона була створена для того, щоб інформувати і покращити дискусію у Конгресі про важливе значення позашкільних програм і створення й розбудови Національної позашкільної мережі (National Network of Statewide Afterschool Networks) [126] за фінансової підтримки Фондації Мота (Mott Foundation) по всій Америці з метою удосконалення якості і стійкого розвитку позашкільних програм.

Крім того, у 2008 р. підкомітет з питань ранньої освіти Палати представників (House Subcommittee on Early Childhood Education) проводить слухання на тему «Позашкільні програми: як бюджет адміністрації Буша впливає на дітей і сімей» («After school programs: How the Bush administration's budget impacts children and families»). На слуханнях піднімаються питання про потенційні наслідки скорочення федеральної фінансової допомоги позашкільлю. Як наслідок, у 2008 р. кошти позашкільлю зменшені не були.

Таким чином, четвертий етап розвитку американської позашкільної освіти, що припадає на початок 90-х рр. ХХ ст. і тривав до 2008 р. Враховуючи різноманітність подій, що відбуваються протягом цього етапу, доцільним став його поділ на такі періоди: 1991–1997 рр., 1998–2001 рр., 2002–2008 рр.

Слід відмітити, що даний етап характеризується значною підтримкою позашкільної освіти на рівні Президента і Конгресу США. У цей час виходять два звіти: «Рівність в освіті» (Education Equality Report), що підтримував реформування школи і «Ширший підхід до освіти» (Broader, Bolder Approach), що, крім реформи школи підтримував позашкільну освіту і закликав покращити фінансову підтримку цієї галузі [1, 203].

Виявлено, що у кінцевому результаті, відбулось забезпечення стабільної фінансової підтримки позашкільної освіти.

П'ятий, сьогоднішній етап розвитку позашкілля в США розпочався у 2009 р. і триває по теперішній час.

Цей етап характеризується інтенсивним розвитком позашкільної освіти як на рівні держави, так і громади та процесом удосконалення нормативно-правової бази позашкільної освіти США на федеральному рівні.

Як вказують Д. Махоні, М. Паренту і Е. Зіглер, більшість позашкільних програм та ініціатив виникають на місцевих рівнях, на рівні штату чи міста і «доводять свою успішність» [104].

Встановлено, що важливістю сучасного американського позашкілля є формування у дітей соціальної поведінки та забезпечення їх міцного здоров'я. Крім цього, особливістю сучасної позашкільної освіти в США на п'ятому етапі є трансформація її цілей з базового догляду і рекреації в забезпечення позитивного розвитку дитини, підвищення якості позашкільної освіти.

Верхня межа – 2015 р. – визначена прийняттям у Сполучених Штатах Америки Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)) [60].

Таким чином, п'ятий етап американського позашкілля розпочався у 2009 р. і триває по теперішній час. Він обумовлений модернізацією концептуальних засад позашкільної освіти, спрямованих на підвищення її якості і ефективності.

Основні хронологічні етапи історії позашкільної освіти в США представимо в табл. 1.2.

Таблиця 1.2

Хронологічні етапи історії позашкільної освіти в США

Етап	Хронологічні межі, період	Основні характеристики
I етап	1850–1920	Відкриття у США перших позашкільних навчальних закладів «клубів для хлопців» (boys'

		clubs), «сетлементів» тощо.
II етап	1921–1959	Розбудова і розширення мережі позашкільних закладів США, удосконалення програм позашкільної освіти.
	1921–1928	Активізація діяльності позашкільних закладів, виконання функцій виховних установ. Залучення до позашкільних навчальних закладів дівчат; удосконалення програм та змісту позашкільних занять. Поява дитячих організацій та клубів (скаутські, клуби екскурсій тощо).
	1929–1939	«Велика депресія». Фінансові труднощі, які призвели до зменшення кількості позашкільних навчальних закладів та скорочення програм. Спрямування діяльності позашкільних навчальних закладів на роботу з емоційною сферою дітей. Державне фінансування зарплати педагогів позашкільних навчальних закладів та побудови приміщень.
	1940–1945	Воєнний час. Позашкільні заклади здійснюють догляд за дітьми матерів, які працюють на фронт; включають елементи патріотичного виховання – політику «зміцнення американських цінностей в часи зовнішньої загрози» та допомогу фронту; роботу з психологічними проблемами дітей, пов'язаними з воєнним стресом; створення груп «подовженого дня» тощо.
	1946–1954	Повоєнний час. Економічне зростання, збільшення потреби у позашкільних закладах

		щодо нагляду і роботи після уроків дітей матері, яких активно працюють.
	1955–1959	У рамках боротьби із сегрегацією позашкільні заклади починають працювати з афроамериканським та іншим населенням меншин.
III етап	1960–1990	<p>Партнерство позашкільних навчальних закладів з державою у боротьбі з дитячою злочинністю.</p> <p>Прийняття Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA) (1965).</p> <p>Перша Конференція з питань дітей і молоді (White House Conference on Child and Youth), ініційована Білим Домом і як наслідок – прийняття Акту Розвитку Дитини (Child Development Act of 1971, Mondale-Brademas Bill).</p> <p>Звіт «Нація під загрозою» (A Nation at Risk), який перевів вперше фокус навчальних стратегій з рівності на якість.</p> <p>Перші дослідження позашкільних програм. Зростання популярності і збільшення позашкільних навчальних закладів.</p> <p>Підтримка позашкільної освіти на рівні Президента і Конгресу США.</p> <p>Прийняття Закону «Блок гранти на програми догляду і розвитку дитини» (Child Care and Development Block Grant Act of 1990), який забезпечував фінансування штатам на програми догляду за дітьми.</p>

IV етап	1991–2008	Державна фінансова допомога і підтримка позашкільної освіти, активізація діяльності позашкільних закладів, у тому числі Громадських центрів навчання 21-го століття (21-st – Century Community Learning Centers (21 CCLCs)).
	1991–1997	Фінансування позашкільної освіти Конгресом США. Ріст фінансової допомоги, фінансова підтримка позашкільля державою через Громадські центри навчання 21-го століття (21 Century Community Learning Centers (21 CCLCs)), фонди Додаткових освітніх послуг (Supplemental educational services), гранти місцевим освітнім агенціям (Grants to Local Educational Agencies) тощо.
	1998–2001	Прийняття Закону «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Left Behind Act (NCLB)), розвиток позашкільної освіти.
	2002–2008	Звіти «Рівність в освіті» (Education Equality Report) і «Ширший підхід до освіти» (Broader, Bolder Approach), що підтримували позашкільну освіту і закликали до покращення її фінансової підтримки. Створення і розбудова 31 штатної позашкільної мережі (statewide afterschool network) за фінансової підтримки Фондації Мота (Mott Foundation) по всій Америці з метою удосконалення якості і стійкого розвитку позашкільних програм.
V етап	2009 р. – по теперішній час	Удосконалення нормативно-правової бази позашкільної освіти США на федеральному рівні,

		<p>інтенсивний розвиток і побудова системи позашкільної освіти на рівні штату й громади.</p> <p>Проведення конференції, присвяченої позашкільній освіті і 10-й річниці діяльності Громадських центрів навчання 21-го століття (21 Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) з виступом Держсекретаря Арне Дункан на підтримку розвитку позашкільної освіти.</p> <p>Створення Комісії з позашкільних програм (bi-partisan Caucus on After School Programs), яка налічує 35 сенаторів (Senators) і 58 представників Палати представників (Representatives) з метою інформування і покращення дискусії у Конгресі США про важливе значення позашкільних програм.</p> <p>Прийняття Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).</p>
--	--	--

Узагальнюючи вищезазначене, варто відмітити, що американське позашкілля пройшло шлях свого становлення і розвитку, що пов'язувався із соціально-економічною та політичною ситуацією в державі. Основною метою позашкільної освіти в США є організація вільного часу дітей і молоді, їх захист від негативних впливів вулиці. У сучасних умовах основний акцент робиться на підвищенні якості позашкільної освіти, розвитку дітей.

Висновки до першого розділу

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку держав позашкільна освіта відіграє важливу роль у сучасному освітньому просторі.

Сполучені Штати Америки позашкільній освіті приділяють особливу увагу. Американська позашкільна освіта шлях свого становлення і розвитку пов'язує із соціально-економічною та політичною ситуацією в державі, соціальним замовленням й суспільними потребами.

З'ясовано, що в американській освітній теорії і практиці щодо позашкільної освіти використовуються переважно такі поняття, як: «позашкільна освіта» (англ. – after-school education); «позашкільна програма» (англ. – after-school program (ASP)); «освіта поза школою», «освіта поза шкільним часом» (англ. – out-of-school time (OST)); «догляд за дітьми шкільного віку» (англ. – school-age child care (SACC)) тощо.

Слід відмітити, що позашкільна освіта (after-school education) у США передбачає освітню діяльність, спрямовану на підвищення рівня освіти та суспільної мотивації дітей і молоді у позашкільний час, формування компетентностей, необхідних у XXI столітті, виявлення, розкриття та розвитку їх потенціалу, талантів, якостей, громадянської активності, забезпечення міцного здоров'я, запобігання та профілактика негативних проявів, соціалізацію в громаді.

Позашкільна освіта є освітою поза школою (OST), що реалізується через позашкільні програми (ASP), що включають дозвілєву діяльність, літні програми, спортивні заняття, іншу організовану діяльність, заходи та заняття в освітніх та культурних центрах, музеях, бібліотеках, громадських організаціях, релігійних установах, агенціях з молодіжного розвитку тощо.

Узагальнюючи основні теоретичні положення і практичний досвід, нами встановлено, що *позашкільна освіта у США* – це освітня діяльність, спрямована на виховання дітей і молоді, підвищення рівня їх освіти та суспільної мотивації, забезпечення міцного здоров'я, відвернення від девіантної поведінки у позашкільний час.

Розкрито історичні, політичні і культурні особливості розвитку американської позашкільної освіти, що вплинули на її традиції, структуру і систему.

Вивчення історико-педагогічного досвіду позашкільної освіти у США дало можливість здійснити періодизацію хронологічних етапів її історичного розвитку з виділенням п'яти етапів й окремих періодів, а саме: I етап – 1850–1920 рр.; II етап – 1921–1959 рр. (1921–1928 рр., 1929–1939 рр., 1940–1945 рр., 1946–1954 рр., 1955–1959 рр.); III етап – 1960–1990 рр.; IV етап – 1991–2008 рр. (1991–1997 рр., 1998–2001 рр., 2002–2008 рр.); V етап – 2009 р. – по теперішній час (2015 р.).

Виявлено, що перший етап, який розпочався у 1850 р. і продовжився до 1920 р., став періодом відкриття перших позашкільних закладів, збільшення їх кількості та зміцнення матеріально-технічної бази. До них належали «клуби для хлопців» (англ. – «boys' clubs»), які виникли на початку XIX століття при церквах і при громадських закладах у зв'язку з процесом урбанізації, збільшенням громад та робочих місць, створенням шкіл та церков.

Другий етап розвитку позашкільної освіти в США тривав з 1921 р. по 1959 р. У цей важкий для держави період американське позашкільля оперативно реагує на суспільні виклики і пристосовує свою діяльність до потреб часу.

Позашкільні заклади беруть на себе функції виховних установ, впроваджуючи елементи патріотичного виховання, що базується на вихованні американських цінностей і продовжують слугувати «острівцем прихистку і стабільності», працюючи з емоційним станом дітей і молоді.

Встановлено, що третій етап розвитку позашкільної освіти в США, котрий тривав протягом 1960–1990 рр., характеризується ростом популярності та збільшенням кількості позашкільних закладів, які стають партнером держави у протидії дитячій злочинності, відверненні дітей і молоді від девіантної поведінки, розвитку їх соціальної активності у позашкільний час.

У цей період американське позашкілля стає предметом дискусій та обговорень на різних рівнях. Прийняття у 1965 р. на федеральному рівні у Сполучених Штатах Америки Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) окреслило державну політику у сфері освіти, у тому числі позашкільної, її освітні, правові, соціальні, економічні та організаційні засади.

Вагомою подією цього періоду стало проведення Білим домом у 1969 р. Першої конференції з питань дітей і молоді (White House Conference on Child and Youth), яка спричинила широкі дискусії суспільства. Результатом обговорень і дискусій стало прийняття у 1971 р. Акта розвитку дитини (Child Development Act), що передбачав право на якісний догляд і освіту для всіх дітей та підтримку дошкільної, шкільної і позашкільної освіти.

Четвертий етап розвитку американського позашкілля розпочався на початку 90-х рр. ХХ ст. і тривав до 2008 р., коли Америка позиціонує себе як супердержава, приділяючи значну увагу позашкільній освіті.

У цей час здійснюється активна підтримка позашкільної освіти, що відображається у відкритті Громадських центрів навчання 21-го століття (англ. – 21 Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) і відзначається значною підтримкою на рівні Президента США і Конгресу США.

З'ясовано, що п'ятий етап американського позашкілля, що розпочався у 2009 р. і триває по теперішній час, характеризується процесом удосконалення нормативно-правової бази позашкільної освіти США на федеральному рівні, інтенсивним розвитком, побудовою системи позашкільної освіти на рівні штату й громади, і прийняттям в грудні 2015 р. довгоочікуваного Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)), який змінив Закон «Жодна дитина поза увагою» (Leave No Child Behind Act (NCLB)).

РОЗДІЛ II

СУЧАСНІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У США

2.1. Нормативно-правові і структурно-організаційні засади розвитку американської позашкільної освіти

Позашкільна освіта у США впродовж всієї своєї історії оперативно реагувала на виклики часу та виконувала соціальне замовлення держави на діяльність з дітьми і молоддю, забезпечення їх вільного часу відповідно до умов та нагальних потреб.

Встановлено, що спочатку позашкільні заклади виконували роль «нянь», які займали дітей у час, коли їхні батьки працювали, тобто були «безпечним місцем» тощо. На сучасному етапі роль і функції позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки змінилися, її розглядають як:

- 1) забезпечення рівного доступу до якісної освіти;
- 2) виховання у дітей патріотизму, громадянськості, розвитку лідерства, соціальної, емоційної, когнітивної зрілості, навичок дотримання здорового способу життя, навичок, необхідних у XXI столітті;
- 3) попередження девіантної поведінки учнів, вживання ними шкідливих речовин;
- 4) засіб для подолання великої різниці між успішністю учнів з бідних і забезпечених сімей;
- 5) мотивування дітей навчатися в школі та збільшення їх зацікавленості у навчальній діяльності;
- 6) розвиток у учнів бажання вступати у вищий навчальний заклад;
- 7) попередження виключень зі школи, передчасного кидання школи тощо.

Розвиток позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки свідчить, що її успішне функціонування і процвітання забезпечується наявністю організаційно-педагогічних засад.

З'ясовано, що до сучасних організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США належать такі складові, як: нормативно-правове, структурно-організаційне, освітнє, кадрово-педагогічне, фінансово-матеріальне забезпечення (рис. 2.1).

Рис. 2.1. Структура організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки

Встановлено, що першою складовою забезпечення позашкільної освіти у США є нормативно-правове. Воно спрямоване на законодавче регулювання системи освіти, у тому числі позашкільної освіти, наявність необхідної законодавчої бази, нормативно-правових документів тощо.

Аналіз нормативно-правового забезпечення освіти, у тому числі позашкільної у Сполучених Штатах Америки, свідчить про наявність законів, положень, актів, нормативно-правових документів, прийнятих як на федеральному рівні, так і на рівні штатів. Серед них: X поправка до Конституції США (The Tenth Amendment (Amendment X) (1791) [199, 219]; Закон «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) (1965) [56]; Закон «Про удосконалення американських шкіл» (Improving America's School Act (IASA)) (1994) [89]; Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Left Behind Act (NCLB)) (2001) [143]; Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)) (2015) [60].

Встановлено, що питання освіти США жодним чином не прописані в Конституції Сполучених Штатів Америки. Проте X поправка до Конституції США (The Tenth Amendment (Amendment X)), що була ратифікована 15 грудня 1791 р. і є частиною поправок «Біль за права» (Bill of Rights) вказує, що федеральний уряд має тільки ті повноваження, які дає йому Конституція, а усі інші повноваження належать штатам. Це розширює можливості штатів, у тому числі для забезпечення доступності до позашкільної освіти [199, 200, 219].

У процесі аналізу нормативно-правових документів виявлено, що першим законом у галузі освіти у Сполучених Штатах Америки став прийнятий у 1965 р. Закон «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) [56], підписаний Президентом США Ліндоном Джонсоном у рамках закону «Війна з бідністю» (War on Poverty) [227].

З'ясовано, що Закон ESEA окреслив державну політику у сфері освіти, зокрема позашкільної, її правові, соціально-економічні та інші засади. Величезна роль даного закону була у тому, що він виніс питання освіти в законодавчий простір і задекларував важливість початкової і середньої освіти. Крім цього закон проголосив повну освіту «першочерговою національною ціллю» [178] і започаткував тенденцію розширення федеральних функцій в освіті як одному зі способів «боротьби з бідністю», що була пріоритетом тогочасної політики [108].

Червоною ниткою ESEA було забезпечення рівного доступу до освіти і скорочення контрасту між різними рівнями підготовки та навчальною успішністю учнів шкіл сільської чи урбаністичної місцевості і шкіл, розташованих у заможніших районах. Закон встановив високі стандарти навчання, підзвітність шкіл, забезпечував додаткові ресурси для подолання різниці між рівнем успішності.

Розгляд закону показує, що він займав 32 сторінки і містив шість розділів, які включали загальні положення про початкову і середню освіту, інформацію про законодавче забезпечення підручниками, навчальними

посібниками, матеріалами та іншими ресурсами, законодавчу підтримку досліджень в галузі освіти і навчання для освітян [108].

Зокрема, в рамках Розділу I – Фінансова допомога місцевим освітнім агенціям для освіти дітей з малозабезпечених родин (Title I – Financial Assistance To Local Educational Agencies For The Education Of Children Of Low-Income Families), найважливішого і найбільшого фінансового компоненту закону ESEA, який ще називають розділом фінансування, було виділено кошти для освіти. Так, передбачено фінанси штатним освітнім агенціям (SEA), що розподіляють кошти місцевим освітнім агенціям (LEA) і школам на програми підтримки освіти дітей з незаможних родин; індивідуальні гранти для учнів з низьким доходом для вступу і навчання у вузах у рамках федеральної програми Пел грантів (Federal Pell Grant program) тощо.

Слід відмітити, що Розділ II (Title II – School Library Resources, Textbooks, and other Instructional Materials) розкриває основні засади щодо ресурсів шкільних бібліотек, підручників та інших навчальних матеріалів; Розділ IV (Title IV – Educational Research And Training) – освітні дослідження і навчання відповідно; Розділ V (Title V – Grants To Strengthen State Departments Of Education) – кошти на інституційний розвиток відділів освіти штатів; Розділ VI (Title VI – General Provisions) представляє загальні положення [56].

Особливе значення для американської позашкільної освіти має Розділ III (Title III – Supplementary Educational Centers and Services (SES)), який містить законодавче забезпечення додаткових освітніх центрів і послуг.

Встановлено, що SES – додаткове академічне викладання учням з незаможних родин, які відстають у навчанні у школах і на яких виділяється фінансування з метою підвищення показників їх академічної успішності. Особливо це дисципліни, що входять у предмети тестування згідно секції 1111 Закону ESEA (Section 1111 of the ESEA). Серед них: мова, математика, науки (Science), а також англійська мова (для учнів з обмеженим володінням англійською мовою) (Limited English Proficiency (LEP)) [193].

Здебільшого, заняття з дитиною проводяться у формі тьюторства та іншої педагогічної інтервенції, кошти на які держава виділяє через штатні (SEA) і міські відділи освіти (LEA). Додатковими можливостями для американського позашкілля є той факт, що батьки можуть вибрати організацію, яка надаватиме ці послуги, із списку організацій, затвердженого міськими відділами освіти [193].

Згідно з статистичними даними, загалом біля 1 млрд амер. дол. було виділено у 1965 р. у рамках цього закону і в 1970-х рр. фінансування отримали біля 94% шкільних округів [216].

Слід відмітити, що відповідно до законодавства Закон ESEA мав переглядатися і перезатверджуватися кожних п'ять років. Проте протягом майже 30 років він не змінювався, а лише приймалися різні доповнення. Так, у 1966 р. змінили назву Розділу VI (Title VI – Aid to Handicapped Children) і представили у ньому положення щодо освіти для дітей з особливими потребами з метою створення рівних умов і задоволення потреб різних верств учнів; у 1968 р. зміни внесли у Розділ IV (Title IV – Educational Research And Training) щодо положення про адекватний цикл замовлення і планування й оцінки програм в початковій і середній освіті, а також додали Розділ VII (Title VII – Bilingual Education Programs) про білінгвіальні освітні програми. Пізніше у Розділ VII було включено питання забезпечення Закону «Про професійну освіту» (Vocational Education Act of 1963).

Значні зміни у Закон ESEA були внесені у 1969 р. при Президенті США Річарді Ніксоні. Так, у Розділ II було включено положення щодо коштів на фінансування програм для дітей біженців і тих дітей, які проживали у державних будинках з низькою орендною платою, а Розділ VIII доповнив Закон підтримкою талановитих і обдарованих дітей, а також запровадили Корпус вчителів (The Teacher Corps) [59].

Через 30 років, у 1994 р., вагомою подією у освітній сфері Америки стало прийняття Закону «Про удосконалення американських шкіл» (Improving America's School Act (IASA)) [89].

Встановлено, що даний закон IASA продовжив закон ESEA і був «спробою скоординувати зусилля федерального і місцевих урядів з метою реформування освіти шляхом покращення освіти для студентів з особливими потребами, безпеки у школах, підтримкою чартерних шкіл, двомовної освіти і освіти іммігрантів, освітніх технологій та інновацій» [89].

Важливе значення закону IASA у тому, що він розпочав реформування освітньої галузі і поставив пріоритетами покращення стандартів навчання для всіх учнів, якості викладання і професійної підготовки педагогів, стимулювання місцевих ініціатив та підтримки співпраці між родиною, школою та громадою як важливих складових освітньої реформи [89].

Варто зазначити, що закон IASA мав надзвичайно важливе значення для здійснення і розвитку позашкільної освіти. Це обумовлено тим, що у рамках цього законодавчого акту було вперше виділено фінансові ресурси для позашкільної освіти через Департамент освіти (ED, DoED).

Також у 1998 р. відповідно до Розділу IV, Частина Б – 21 CCLCs (Title IV – 21st CCLCs) федеральним урядом було збільшено фінансування позашкільної освіти через Громадські центри навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) [164, 165].

У 2001 р. за ініціативи Президента США Джорджа Буша-молодшого було прийнято наступний Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Left Behind Act (NCLB)) [143], який замінив Закон IASA [89].

Основною метою Закону було підвищення рівня якості освіти у школах, подолання величезної різниці в успішності різних верств учнів. Також за відгуків багатьох освітян – спроба «здійснювати більший вплив федерального уряду на місцеві уряди в галузі освіти шляхом надання федеральних коштів штатам» і контроль за їх використанням шляхом проведення підсумкових стандартизованих державних тестів з математики і мови.

Таким чином, Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (NCLB) вніс фундаментальні зміни у попередні закони, розширюючи федеральні функції у галузі освіти. При цьому впроваджуючи підзвітність шкіл на покращення

академічної успішності учнів, які не справляються зі шкільною програмою, зокрема з незаможних родин, меншин, не носіїв англійської мови та дітей, яким потрібна спеціальна освіта, додаткові кошти шкільним округам, допомогу відстаючим школам і надання додаткової підтримки тим учням, які не справлялися зі шкільною програмою, підтримку залучення студентів зі спеціальними потребами до здачі тестів [53, 142, 143].

Попри позитивні сторони згадані вище, варто зауважити, що з часом проявилися його недоліки, що стримували реформування освітньої сфери. Так, за багатьма відгуками шкіл, експертів та організацій, Закон NCLB мав негативні наслідки, а саме:

- заниження школами та шкільними округами стандартів навчання і навчання заради здачі тестів;
- скорочення в шкільній програмі предметів, з яких не було тестових іспитів (зокрема, громадянська освіта, музика, фізкультура, предмети природничого циклу);
- введення санкцій до шкіл, що не покращують свої показники впродовж двох і більше років;
- занедбання питань, пов'язаних з навчанням обдарованих дітей;
- зменшення коштів, що йшли на позашкільну освіту шляхом переадресації частини цих коштів на школи з незадовільними показниками.

Впродовж останніх п'яти років відбувався перегляд і доповнення Закону NCLB на всіх рівнях – Адміністрація Президента США, Сенат США і Палата Представників США.

Слід відмітити, що 12 січня 2015 р. Секретар Департаменту освіти США Арне Дункан звернувся до Конгресу США із закликом створити такий закон, який «покращить доступ до якісної освіти, підтримає інновації і буде просувати рівноправність і доступність освіти» [49].

Таким чином, були озвучені пріоритети держави у галузі освіти.

Президент США Барак Обама зробив спробу покращити Закон NCLB, надавши штатам певну гнучкість у виконанні деяких його положень, що були

на заваді реформам. Встановлено, що на даний час 33 штати і округ Колумбія отримали таку гнучкість при дотриманні деяких його норм.

Водночас Президент США Барак Обама через 50 років після Закону ESEA 10 грудня 2015 р. підписав Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)), який став результатом спільної і наполегливої праці представників різних гілок американської влади і громадськості та гарною демонстрацією розуміння важливості реформування освіти та демократії в дії.

Про даний закон Президент США Барак Обама сказав так: «Цим законом ми підтверджуємо фундаментальний американський ідеал – що кожна дитина, незалежно від раси, доходу, походження і місця проживання, заслуговує шанс бути автором свого життя» [160].

Встановлено, що Закон ESSA позиціонується як такий, що продовжує лінію ESEA щодо забезпечення рівного доступу кожної особи до освіти, має обсяг 1061 сторінку і включає дев'ять розділів. Серед яких:

- Розділ I, А – Програма і послуги для учнів, які мають труднощі з оволодінням навчальною програмою (Title I, A – Programs and Services for Struggling Learners);
- Розділ II, А – Якість викладання і управління в школі (Title II, A – Teacher & Principal Quality);
- Розділ III – Учні з обмеженим володінням англійською мовою і учні-іммігранти – викладання мови (Title III – Limited English Proficient & Immigrant Students – Language Instruction);
- Розділ IV – Школи XXI століття, Розділ IV, Б – Громадські центри навчання 21-го століття (Title IV – 21st Century Schools, Title IV, B – 21st Century Community Learning Centers);
- Розділ V – Освітня програма для учнів у сільській місцевості (Title VI – Rural Education Achievement Program);
- Розділ VII – Освіта для учнів-представників корінного населення Америки (Title VII – Indian, Native Hawaiian, Alaska Native Education);
- Розділ VIII – Загальні положення (Title VIII – General Provisions);

– Розділ IX – Освітня програма для учнів, які не мають домівки (Title IX – Homeless Education (McKinney-Vento Education for Homeless Children & Youth Program)) [60].

У результаті аналізу цього законодавчого акту можна зробити висновок, що головною відмінністю нового закону є його політика, спрямована на розширену роль американського федерального уряду у фінансуванні державної освіти.

Також, за даним законом, штати самі можуть встановлювати цілі їхньої освітньої політики, що мають бути спрямовані на вирішення таких проблемних питань, як успішність при здачі тестів, у тому числі з англійської мови, підвищення кількості учнів-випускників шкіл та підготовка планів своєї діяльності. Тобто, новий закон вирівнює розподіл повноважень згідно з поправкою X Конституції США [219].

Водночас складання тестів з третього по восьмий клас й у старшій школі залишається, проте наголошується на необхідності прийняття штатами «нелегких стандартів» (challenging). Це може означати намагання федерального уряду боротися з практикою полегшення рівня тестів штатами для покращення звітності. Проте штати не зобов'язують негайно приймати основні (загальні) стандарти (Common Core State Standards) і навіть деяким штатам (до семи) може бути дозволено користуватися своїми версіями тестів впродовж якогось певного часу [205].

Слід відмітити, що окремий розділ у Законі ESSA – Розділ IV, Б (Title IV, В – 21st Century Community Learning Centers) присвячено Громадським центрам навчання 21-го століття (21 CCLCs).

Аналіз Закону ESSA щодо американської позашкільної освіти показав, що для позашкілля він є кроком вперед, особливо у питанні фінансового забезпечення. Зокрема, продовжено виділення окремих статей кошторису на фінансування програм 21 CCLCs (Розділ IV, частина Б); встановлено вимоги до шкільних округів, які отримали грантову допомогу на суму, що перевищує 30 тис. амер. дол. виділяти по 20% від суми на програми розвитку дитини, а також безпеку і оздоровлення.

Слід відмітити, що у рамках Розділу V, частини D, пункту 1 Фонд покращення освіти, Федеральні програми для шкіл і округів (Title V, Part D, Subpart 1 – Fund for the Improvement of Education, Federal (ESEA) Programs for Schools & Districts) передбачено грантову допомогу. Дану допомогу на п'ять років з можливістю продовження ще на 2 роки на розвиток громадських шкіл почали виділяти ще з 2010 р. Але з 2011 р. по 2013 р. фінансова допомога у вигляді грантів на ці цілі не виділялася. У 2014 р. фінансування було продовжено і було видано 9 грантів, а у 2015 р. – 12 грантів організаціям в десяти штатів, сумою від 200 тис. до 500 тис. амер. дол. кожен [70].

Встановлено, що у цьому ж розділі (частина D і частина E відповідно) демонструється збільшення підтримки талановитих і обдарованих дітей, мистецьких програм для учнів і програм щодо залучення батьків і родини у освітній простір. При цьому, у частині A – Підтримка студентів і гранти на академічний розвиток (Part A – Student Support and Academic Enrichment Grants) підкреслюється законодавче заохочення укладення таких програм, які забезпечують всебічний розвиток дитини, безпеку і здоров'я, а не лише готують до здачі тестів. Це відкриває значні можливості для позашкільної освіти.

Новим у Законі ESSA є запровадження додаткових показників успішності освітньої політики штату, а саме:

- залучення учнів і вчителів у навчання та шкільне життя (student, educator engagement);
- написання наукових робіт;
- готовність до вступу до вузу;
- забезпечення здорового і безпечної атмосфери у школі тощо.

Особлива увага у Законі ESSA приділена таким питанням забезпечення рівного доступу до освіти учнів – представників різних верств населення і різного етнічного походження:

- освіта для учнів, які відстають і тих, що подорожують – Розділ I (Title I, A – Programs and services for struggling learners Title I, C Migrant Education);

- освіта для учнів з обмеженим знанням англійської мови і іммігрантів – Розділ III (Title III – Limited English Proficient & Immigrant Students – Language Instruction);
- освіта для учнів у сільській місцевості – Розділ VI (Title VI – Rural Education Achievement Program);
- освіта для учнів – представників корінного населення Америки – Розділ VII (Title VII – Indian, Native Hawaiian, Alaska Native Education),
- освіти для учнів, які не мають домівки – Розділ X (Title X – Homeless Education).

Варто додати, що окрім підтримки 21 CCLCs – Громадських центрів навчання 21-го століття, цей закон у Розділі IV частині С – Розширення можливості шляхом якісних чартерних шкіл (Part C – Expanding Opportunity Through Quality Charter Schools), декларує більшу підтримку перспективного розвитку чартерних шкіл і Громадських шкіл повного циклу (Full-service community schools (FSCS)), в частині Д Національні заходи (Part F – National Activities), пункті 2 Підтримка громади для успіху школи (Community Support for School Success) [59].

Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що саме позашкільна освіта, як показав її тривалий і різноманітний досвід, зможе допомогти покращити показники успішності учнів і сприяти їх розвитку. При цьому саме ці завдання були і є цілями позашкільної освіти. Це показали і дослідження, де діти, які беруть участь у позашкільних програмах, краще відвідують школу, беруть участь у шкільних і громадських заходах, мають можливість розкрити свої таланти та нахили тощо.

Питання громадських шкіл повного циклу заслуговує окремої уваги з точки зору позашкільної освіти, особливо для дітей молодшого шкільного віку. Адже громадські школи діють як громадські центри, орієнтовані на особистість дитини, її потреби, а також потреби родини і місцевої громади (local community) [36]. Особливістю громадських шкіл є те, що вони включають також позашкільні програми.

Слід відмітити, що програми громадських шкіл спрямовані на координацію партнерств зі школами, місцевими освітніми агенціями та іншими організаціями й програмами з охорони здоров'я, освіти, соціальних програм. Серед них:

- розширена навчальна програма;
- комплексна допомога учням, які не справляються зі шкільною програмою з тієї чи іншої причини (remedial education);
- навчальні програми для молодших дітей;
- програми залучення родини і навчальні програми для батьків;
- освіта для дорослих;
- програми молодіжного розвитку і менторство;
- служіння громаді і навчання через служіння (community service and service learning opportunities);
- профорієнтаційне навчання і консультування;
- висока якість програм раннього навчання і послуг;
- первинна медична і стоматологічна допомога;
- консультації щодо допомоги родинам скористатися соціальними програмами і програмами з фінансової грамотності;
- психологічна допомога [69].

Варто також зазначити, що своє відображення у ESSA знайшли багато пунктів програми Президента з удосконалення Закону ESEA. Зокрема, програма освітніх інновацій, програма заохочення вчителів, залучення родини до освітнього процесу, підтримка розвитку чартерних (статутних) шкіл (charter school) та FSCS, Програма допомоги навколишнім громадам (Promise Neighborhoods Program) тощо [205]. З'ясовано, що дві останні програми розглядаються як комплексні перспективні програми і будуть реалізуватися разом, де це буде можливо [30].

Встановлено, що іншими законодавчими ініціативами Президента США Барака Обами у галузі освіти стали: «Змаги угору» (Race to the Top); державна чартерна школа (Charter School); «Реформи задля майбутнього» (Reform for the Future); інноваційні програми «Інновації» (Sparkling

Innovation); «Підтримка і підвищення престижу професії учителя» (Strengthening the Teaching Profession); програма «Забезпечення рівних можливостей для кожного» (Ensuring Opportunity for All) [145].

Так, «Змаги угору» (Race to the Top) – система заохочень для тих штатів, що здійснюють системні реформи та впроваджують інновації в освіту, прийняття загальних стандартів освіти, підтримка збільшення кількості чартерних шкіл (charter school) для покращення якості викладання і навчання у школах [145].

Наступною ініціативою є державна чартерна (статутна) школа (Charter School) (англ. charter – статут) – це школа, фінансована державою (урядами штатів), якою управляє група чи організація на основі спеціальної угоди, що дає певну автономію і гнучкість, у тому числі можливість не дотримуватися певних законів штату чи місцевих правил.

Встановлено, що чартерних шкіл існує багато видів. Наприклад, чартерна школа для роботи з дітьми-малолітніми порушниками чи театральна чартерна школа. Варто зазначити, що впродовж 2003/2004 і 2013/2014 навч. рр., кількість державних чартерних шкіл зросла з 3 тис. до 6,5 тис., що становить відповідно процентну частку з 3,1% до 6,6%. Як результат на початок 2013/2014 навч. року закон про чартерні школи було прийнято в 42 штатах і окрузі Колумбія [204].

Важливою законодавчою ініціативою стала «Реформа заради майбутнього» (Reform for the Future), що передбачала підготовку учнів до вступу у коледж, покращення освіти в галузі наук, технологій, інженерії і математики (Fortifying Science, Technology, Engineering and Math (STEM) Education) шляхом розробки навчальних матеріалів, підготовки учителів і заснування Корпусу учителів STEM з кращих педагогів, яким додатково до зарплати надається стипендія [145].

У позашкільний простір включалися позашкільні STEM програми (afterschool STEM programs), що передбачали центри науки (science centers), музеї, зоопарки і акваріуми, медіа та ін. [90].

Встановлено, що вагомою законодавчою ініціативою стала програма «Забезпечення рівних можливостей для кожного» (Ensuring Opportunity for All), у рамках якої в 2011 р. було створено Комісію із питань рівних прав і досягнень (The Equity and Excellence Commission), що складається з 27 членів. Дана комісія працює над підготовкою звітів про порушення принципу рівного доступу до освіти і рекомендацій щодо їх подолання; підтримку громадянської освіти; електронного уряду тощо.

Крім згаданих законодавчих пропозицій, основними положеннями Президентської програми щодо покращення законодавства (A Blueprint for Reform, The Reauthorization of the ESEA) також передбачалося:

1) поліпшення атмосфери у класах, широке залучення родин до питань освіти, покращення комунікації між школою і шкільними округами;

2) забезпечення успішності, безпеки і здоров'я школярів (Successful, Safe, and Healthy Students Program);

3) допомога навколишнім громадам (Promise Neighborhoods Program), що здійснюватиметься у рамках програми Фонду з покращення освіти (FIE). Зокрема, місцева система допомоги сім'ї «від колиски до університету» ресурсами району проживання та різних стейкхолдерів; розвиток депресивних районів шляхом розвитку програм, мережі молодіжних центрів і позашкільних навчальних закладів;

4) реформування програми Громадських центрів навчання 21-го століття (21 CCLCs), що забезпечують підтримку учням та сім'ям у позашкільний час з виділенням 1,2 млрд амер. дол. [23, 220].

Слід відмітити, що президентська адміністрація також відстоює запровадження більшої прозорості і відкритості шкіл. Зокрема, систематична підтримка школою зв'язку з батьками та забезпечення їх інформацією та робота з ними в рамках програми «Трансформаційне лідерство» (Transformational Leaders Program) та навчання вчителів і адміністраторів навичкам лідерства [230].

Також інші ініціативи у галузі освіти, озвучені у січні 2015 р. у щорічному Зверненні Президента США Барака Обами про стан справ у

державі (President Obama's State of the Union) мають позитивно вплинути, зокрема, і на розвиток позашкільної освіти. Серед них зменшення податків для сімей з малими дітьми, намір реформувати, розширити програми громадських коледжів (community colleges) тощо [161].

Згідно зі звітом директора Національної асоціації позашкільної освіти (NAA) понад 700 тис. освітян позашкільної освіти зможуть підвищити свою кваліфікацію і отримати додаткові професійні можливості внаслідок останньої ініціативи з громадськими коледжами.

Встановлено, що упродовж 2015 р. у рамках удосконалення законопроекту про освіту на розгляд Комітету з питань здоров'я, освіти, роботи і пенсій Сенату США (HELP) були подані такі законопроекти, як:

- Закон «Кожна дитина готова до коледжу або Акт на підтримку кар'єри 2015» (Every Child Ready for College or Career Act), що передбачає надання більшої свободи в освітніх питаннях штатам, відмінняє низку освітніх програм і містить два варіанти виконання щорічного тестування [35].

- «Позашкільна освіта для дітей Америки» (Afterschool for America's Children Act), що передбачає подовження ініціативи Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) [2]. Також актуальним постають такі питання, як: професійний розвиток і навчання персоналу позашкільної освіти; експериментальні індивідуальні підходи до навчання учнів з наголосом на математико-природничому циклі предметів; фізичний розвиток дітей; покращення якості освіти у результаті залучення батьків і координації зусиль федеральних, штатних і місцевих урядів; зміцнення партнерств школа – громада шляхом надання грантів; вимірювання результатів навчання учнів; формування готовності учнів до вступу у вуз; успішність-досягнення (progress) учнів, відвідування шкіл, оцінки тощо [2].

- Закон «Позашкільна освіта і готовність до професійної кар'єри» (The Afterschool and Workforce Readiness Act (S.899)) [10]. Даний закон підтримував позашкільні програми і вносив поправки у програму 21 CCLCs: збільшення уваги до профорієнтаційних питань; інкорпорація програм STEM

(STEM) з предметами професійно-технічної освіти; допомога штатам з визначенням предметів, необхідних для майбутніх професій; працевлаштування тощо.

Варто звернути увагу, що два законопроекти для реформування і зміцнення позашкільної освіти були подані до Сенату США, що свідчить про розуміння сенаторами Сполучених Штатах Америки важливого значення і необхідності підтримки позашкільної освіти.

Крім цього, у 2015 р. на розгляд профільного Комітету в Сенаті також був спрямований законодавчий акт «Громадські школи повного циклу 2015 р.» (Full-Service Community Schools Act of 2015). Це один із законів, що допомагає запроваджувати системний підхід до навчання і виховання дітей на місцевому рівні і який був прийнятий додатком до нового закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).

Проте слід відмітити, що були й спроби навпаки скоротити кількість програм позашкільної освіти. Так, Комітет з питань освіти і трудових ресурсів (Education and Workforce Committee) Палати Представників США 12 лютого 2015 р. розглянув «Акт на підтримку успішного студента» (Student Success Act H.R.5), за допомогою якого передбачалося сконсолідувати понад 65 освітніх програм, в тому числі й ініціативу 21st CCLC.

Таким чином, процес удосконалення нормативно-правової бази позашкільної освіти США триває.

Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що з 1965 р. до 2015 р. у Сполучених Штатах Америки було прийнято такі основні федеральні законодавчі акти у галузі освіти, зокрема дошкільної, середньої і позашкільної:

- 1965: Elementary and Secondary Education Act (ESEA) [56];
- 1994: Improving America's Schools Act (IASA) [89];
- 2001: No Child Left Behind Act (NCLB) [143];
- 2015: Every Student Succeeds Act (ESSA) [60].

Виявлено, що в США тривають освітні реформи і обговорення нагальних проблем в освіті, які дають змогу проводити певні паралелі цих процесів реформування освітнього простору і процесів удосконалення

нормативно-правової освітньої бази США. Зважаючи на процеси реформування освітньої галузі в Україні, необхідним постає впровадження кращих практик з урахуванням українських традицій і менталітету.

Наступною складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США є структурно-організаційне. Саме воно включає наявність відповідної структури, навчальних закладів, організацій, інституцій, у яких реалізується позашкільна освіта.

Аналіз ситуації показує, що на сьогодні робота в позашкільній освіті США здійснюється інституціями як державної, так і недержавної форми власності на трьох рівнях – федеральному, на рівні штатів, місцевому (шкільний округ, місцеві громади).

Встановлено, що у США на федеральному рівні в позашкільній освіті задіяні десять федеральних агенцій, а саме:

- Департамент освіти (Department of Education);
- Корпорація зі служіння нації і громаді (Corporation for National and Community Service);
- Департамент Сільського Господарства (Department of Agriculture);
- Департамент охорони здоров'я і людини (Department of Health and Human Services);
- Департамент містобудування і житла (Department of Housing and Urban Development);
- Департамент юстиції (Department of Justice);
- Департамент праці (Department of Labor);
- Департамент природних ресурсів (Department of Interior);
- Національний ендowment в галузі мистецтва (National Endowment for the Arts);
- Департамент оборони (Department of Defense) [46, 229].

У процесі дослідження виявлено, що основним органом, що на федеральному рівні відповідає за федеральну освітню політику у США, є Департамент освіти Сполучених Штатів Америки (ED, DoED).

Саме Департамент освіти США, який функціонує з 1979 р. реалізує політику Федерального Уряду США і вбачає свою місію в «підтримці і розвитку досягнень учнів та забезпеченні рівного доступу до освіти і підготовці їх до глобальної конкуренції» [220].

Цілі ED досить глобальні, інклюзивні, спрямовані на дитину, забезпечення рівного доступу і включення усіх учнів в освіту. При цьому вони пронизують усі рівні освіти і розвитку, а не сфокусовані суто на навчанні дитини чи на конкретних інструкціях навчального закладу.

Так, пріоритетні напрями відображено у документі «Стратегічні цілі: початкова і середня освіта» (Strategic Goal: Elementary and Secondary Education) Відділу початкової і середньої освіти (OESE) та Відділу інновацій і покращення (OII) пов'язуються з такими п'ятирічними стратегічними цілями, як:

- покращення системи початкової і середньої освіти шляхом підвищення якості викладання;
- підтримка та підготовка до вступу у вуз і професійної діяльності;
- покращення соціально-емоційного, когнітивного розвитку, здоров'я дітей від народження до третього класу;
- забезпечення рівності дітей у доступності до освіти;
- покращенням умов для дітей з особливими потребами;
- усуненням випадків дискримінації [157].

Варто зауважити, що пріоритетні напрями роботи Департаменту освіти США на 2014/2015 навч. рр. (FY 14-15 Priority Goals) включають:

- збільшення кількості молоді з вищою освітою;
- підтримка впровадження стандартів;
- розробка оцінок, пов'язаних з готовністю до вступу у вуз і професійну кар'єру;
- покращення рівня навчання шляхом підвищення лідерських якостей вчителів;
- забезпечення рівних можливостей в освіті [162].

Слід відмітити, що впродовж тривалого часу точилися дебати щодо доцільності існування Департаменту освіти США, а деякі політики вважали його існування неконституційним і намагалися закрити. При цьому Департамент освіти США практично не має прямого впливу на навчальні плани і стандарти, акредитацію чи заснування навчальних закладів.

У сучасних умовах основними функціями ED є забезпечення рівного доступу до освіти, а також встановлення політики і координація підтримки освіти федеральним урядом, збір інформації по школам і дослідження в галузі освіти, запровадження федеральних освітніх законів [157, 220].

З'ясовано, що у структурі ED окремого відділу із позашкільної освіти немає. У Департаменті освіти США позашкільною освітою займаються:

- Відділ початкової і середньої освіти (Office of Elementary and Secondary Education (OESE));
- Відділ інновацій і покращення (Office of Innovation and Improvement (OII)).

При цьому вчені Х. Вайс (Heather B. Weiss), П. Літл (Priscilla M.D. Little), а також експерти Центру освітньої політики (The Center on Education Policy) у рамках рекомендацій щодо переформатування ролі федерального уряду в початковій і середній освіті («Rethinking the Federal Role in Elementary and Secondary Education») наголошують на необхідності створення відділу позашкільної освіти для більш ефективної координації та для більш інтегрованого підходу до позашкілля [229].

Варто відзначити, що саме Відділ початкової і середньої освіти (OESE) та Відділ інновацій і покращення (OII) займаються Громадськими центрами навчання 21-го століття (21 CCLCs)), програмами чартерних (статутних) шкіл (Charter School Program) і громадськими школами повного циклу (FSCSP).

Встановлено, що загалом структура Департаменту Освіти Сполучених Штатів Америки є широкою і включає різноманітні підрозділи, які представлені на рис. 2.2 [220].

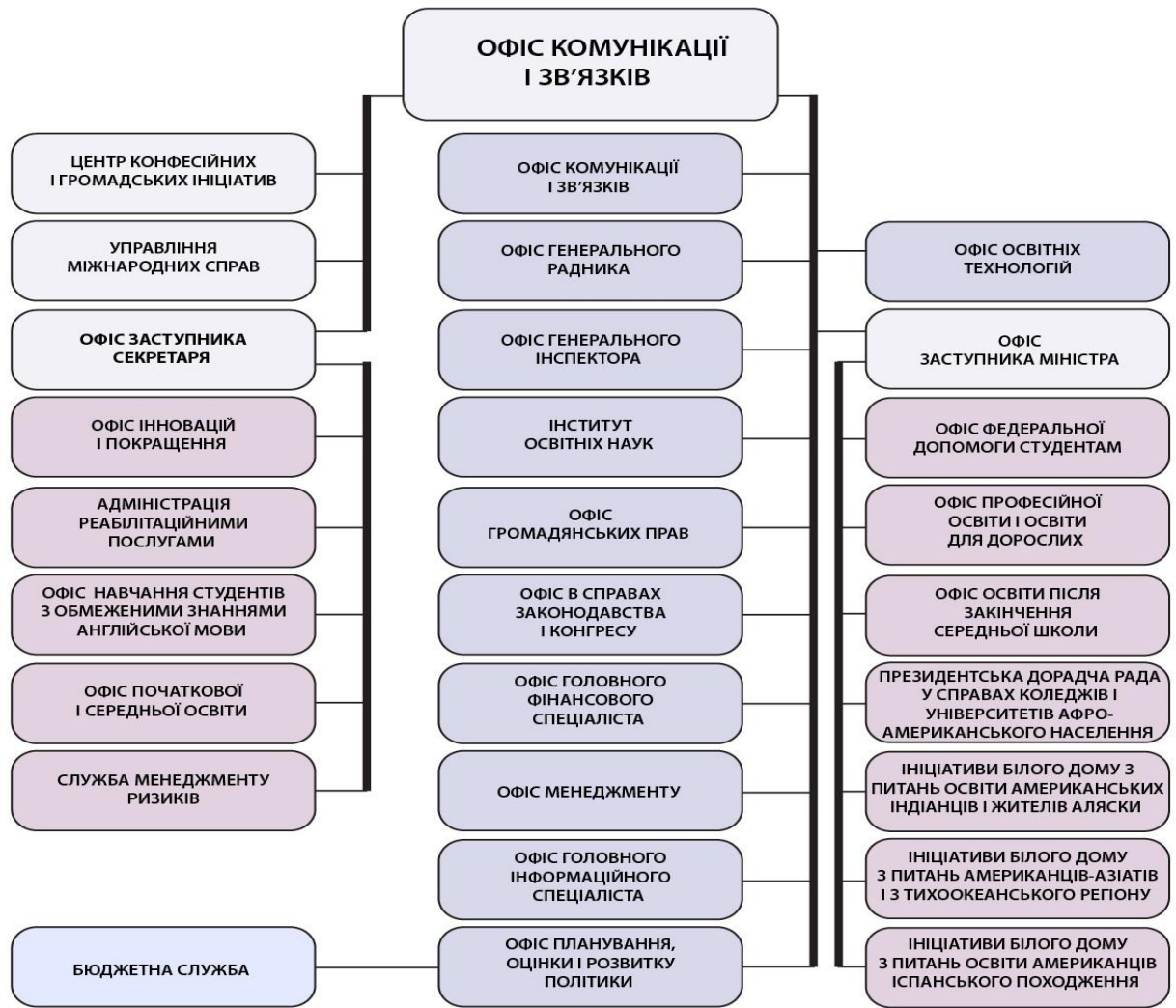

Рис. 2.2. Структура Департаменту Освіти США

Представимо структуру ED більш детально. Встановлено, що до неї відносяться такі підрозділи, як:

- офіс секретаря (Office of the Secretary (OS));
- офіс комунікації і зв'язків (Office of Communications and Outreach (OCO));
- офіс генерального радника (Office of the General Counsel (OGC));
- офіс генерального інспектора (Office of Inspector General));
- офіс в справах законодавства і конгресу (Office of Legislation and Congressional Affairs (OLCA));
- офіс громадянських прав (Office for Civil Rights (OCR));
- офіс освітніх технологій (Office of Educational Technology (OET));

- Інститут освітніх наук (Institute of Education Sciences (IES));
- Національний центр освітньої статистики (NCES);
- Національна оцінка освітнього прогресу (National Assessment of Educational Progress (NAEP));
- інформаційний Центр освітніх ресурсів (ERIC));
- офіс інновацій і покращення (Office of Innovation and Improvement (OII));
- офіс головного фінансового спеціаліста (Office of the Chief Financial Officer);
- офіс менеджменту (Office of Management);
- офіс головного інформаційного спеціаліста (Office of the Chief Information Officer);
- офіс планування, оцінки і розвитку політики (Office of Planning, Evaluation and Policy Development);
- бюджетна служба (Budget Service);
- служба менеджменту ризиків (Risk Management Service);
- офіс заступника секретаря (Office of the Under Secretary (OUS));
- офіс освіти після закінчення середньої школи (Office of Postsecondary Education (OPE));
- офіс професійної освіти і освіти для дорослих (Office of Vocational and Adult Education (OVAE));
- офіс федеральної допомоги студентам (Office of Federal Student Aid (FSA));
- Президентська дорадча рада у справах коледжів і університетів американських індіанців (President's Advisory Board on Tribal Colleges and Universities (WHITCU));
- Президентська дорадча рада у справах коледжів і університетів афроамериканського населення (President's Advisory Board on Historically Black Colleges and Universities (WHIHBCU));
- офіс заступника секретаря (Office of the Deputy Secretary (ODS)) / головний спеціаліст (Chief Operating Officer);

- офіс початкової і середньої освіти (Office of Elementary and Secondary Education (OESE));
- ресурсний центр (Education Facilities Clearinghouse);
- офіс освіти мігрантів (Office of Migrant Education (OME));
- офіс безпеки і охорони здоров'я студентів (Office of Safe and Healthy Students (OSHS));
- програми досягнень студентів і підзвітності шкіл Student Achievement and School Accountability Programs (SASA));
- ініціативи Білого дому з питань афроамериканців і Тихоокеанського регіону (White House Initiative on Asian Americans and Pacific Islanders (AAPI));
- ініціативи Білого дому з питань освіти американців іспанського походження (White House Initiative on Educational Excellence for Hispanics);
- ініціативи Білого дому з питань освіти американських індіанців і жителів Аляски (White House Initiative on American Indian and Alaska Native Education);
- ініціативи Білого дому з питань освіти афроамериканців (White House Initiative on Educational Excellence for African Americans);
- офіс навчання англійській мові, удосконалення мовних навиків і досягнень у навчанні учнів з обмеженими знаннями англійської мови (Office of English Language Acquisition, Language Enhancement and Academic Achievement for Limited English Proficient Students (OELA));
- офіс спеціальної освіти і реабілітації (Office of Special Education and Rehabilitative Services (OSERS));
- Національний інститут досліджень неповносправності і реабілітації (National Institute on Disability and Rehabilitation Research (NIDRR));
- офіс програм спеціальної освіти (Office of Special Education Programs (OSEP));
- адміністрація реабілітаційних послуг (Rehabilitation Services Administration (RSA));

– офіс інновацій і покращення (Office of Innovation and Improvement) [130].

Департамент освіти США також співпрацює з декількома дорадчими комітетами і асоційованими організаціями, а саме:

– Офіс освіти після школи (Office of Postsecondary Education) (OPE));

– Дорадчі ради і комітети (Advisory Councils and Committees);

– Національна рада оцінювання (National Assessment Governing Board (NAGB));

– Національна дорадча рада з питань освіти індіанців (National Advisory Council on Indian Education (NACIE));

– Федеральний міжгалузевий комітет з освіти (Federal Interagency Committee on Education (FICE));

– Дорадча комісія з питань доступу навчальних матеріалів з освіти після закінчення шкільної освіти для студентів з особливими потребами (Accessible Instructional Materials in Postsecondary Education for Students with Disabilities);

– Національна Рада з навчання наукам (National Board for Education Sciences);

– Національна Рада Фонду з покращення рівня освіти після закінчення середньої школи (National Board of the Fund for the Improvement of Postsecondary Education (FIPSE)).

Встановлено, що Департамент освіти США також співпрацює з організаціями, що підтримуються федеральним урядом, а саме: Університет Галоудет (Gallaudet University), Ховардський університет (Howard University), Національний Технічний інститут для осіб зі зниженим слухом (National Technical Institute for the Deaf) та ін.

Потрібно також зазначити, що деякі освітні програми знаходяться у відомствах інших федеральних установ. Серед них програма Хедстар (Headstart), програми шкільних обідів і раціонального харчування Департаменту сільського господарства, програми освіти індіанців

Департаменту внутрішньої політики і програми освіти і навчання Департаменту праці. При цьому федеральним урядом фінансуються біля 65 програм позашкільної освіти і близько 100 молодіжних програм.

Слід відмітити, що Фонд покращення освіти (The Fund for the Improvement of Education (FIE)) на основі секції 5411 доповненого закону ESEA надає підтримку програмам національного рівня і значення у галузі початкової, середньої та позашкільної освіти.

Вагомою в організації позашкільної освіти є 21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs) (укр. – Громадські центри навчання 21-го століття).

21 CCLCs представляють позашкільні установи, діяльність яких регулюється Розділом IV (Title IV) Закону ESEA, що дають можливість проводити різноманітні гуртки, програми, заходи, проекти. Серед них мистецькі, музичні, рекреаційні, спрямовані на виховання характеру, розвиток молодіжного лідерства та попередження різних зловживань; програми в галузі технології, консультаційні послуги та заходи для родин учнів; заходи в позаурочний час для покращення навчальних результатів з читання і математики, а також академічної підготовки учнів із відстаючих шкіл [164, 165, 172].

Особливої уваги в організації позашкільної освіти заслуговують громадські школи (Community schools). Це державні школи, переважно фінансовані штатними урядами, що позиціонують себе як смарт школи, функціонуючи цілими днями. При цьому у вихідні вони працюють як громадські центри, де в партнерстві з різними організаціями тісно співпрацюють з громадою і родинами.

Встановлено, що наступним у структурно-організаційному забезпеченні позашкільної освіти у Америці є рівень штату. Саме на цьому рівні здійснюється реалізація освітньої політики щодо роботи з дітьми і молоддю в позашкільній освіті, формування та здійснення освітніх завдань у конкретному штаті.

Варто відзначити, що враховуючи децентралізацію у США, питання освіти в основному знаходиться у віданні штатів. Тобто, управління освітою

здійснюється переважно на рівні штатів і місцевих шкільних округів з різними законами, навчальними планами, стандартами та рівнем контролю. Наприклад, деякі штати здійснюють навчальну політику у всьому штаті, інші, практично всі, крім округів на північному сході країни, передають частину повноважень шкільним округам чи шкільним радам на рівні графства (county) чи міста (city), деякі шкільні ради мають філії по всьому штату.

Штати мають автономію у питаннях освіти, що дає їм можливість враховувати свою специфіку, потреби і ресурси при розробці та впровадженню навчальних планів, програм тощо.

Рівень штату включає різноманітні заклади, установи, організації як державні, так і недержавні того чи іншого штату. Враховуючи, що США налічують 50 штатів з децентралізованою освітньою системою, їх мережа є достатньо широкою. Так, згідно з даними Бюро з цензу США (U.S. Census Bureau) за 2006 р., у США функціонує 50 систем освіти на рівні штату і близько 15 тис. їх конфігурацій на рівні районів [190].

Серед них: Управління регіональних програм догляду за дітьми (Office of Child Care Regional Program Managers); Освітня агенція штату (State educational agency (SEA)); Управління зі справ дітей і сімей штату (State Office of Children and Family Services (OCFS)); філії таких національних організацій як: Альянс позашкілля (Afterschool Alliance), «Об'єднаний шлях» (United Way), «Врятуймо наших дітей» (Save Our Children), «Мости до успіху» (Bridges to Success); організації штатів, зокрема штатні позашкільні мережі (Statewide Afterschool Networks (SANs)) [126], що діють у штатах Монтана, Міссурі, Невада, Огайо, Оклахома, Юта, Індіана (Montana, Missouri, Nevada, Ohio, Oklahoma, Utah) та ін.; Партнерство позашкілля (Afterschool Partnership) того чи іншого штату, наприклад, Партнерство позашкілля Мічигану / Масачусетса (Michigan / Massachusetts Afterschool Partnership (MAP)) та ін. [118, 127, 128, 188].

З'ясовано, що ці інституції для представників позашкільної освіти розробляють документи нормативного, концептуального та аналітичного змісту; готують рекомендації і ресурси організаціям, що працюють з дітьми і

молоддю; проводять міждисциплінарні наукові дослідження; організовують різні заходи, конкурси, змагання; надають консультації; організовують акредитовану професійну підготовку педагогічних кадрів тощо.

У процесі дослідження встановлено, що третім є місцевий рівень, що представлений в містах та невеликих містечках, до якого належить громада (community), шкільний округ (school district).

На цьому рівні задіяні місцеві агенції освіти (Local Educational Agencies (LEA)), наприклад міські управління освіти (City Department of Education), районні (на рівні графства) управління освіти (County Department of Education), шкільні округи (school districts) та об'єднані шкільні округи (Unified School Districts) – об'єднання міських і районних шкільних округів.

Особливе значення мають освітні організації та установи, де діти безпосередньо здобувають позашкільну освіту в центрах дітей та молоді, позашкільних й шкільних клубах, музеях, парках та рекреаційних зонах, приватних закладах, неурядових організаціях типу громадських організацій (СВО) чи НГО (non government organization (NGO)), неприбуткових організацій (non profit organizations) та державних (public) і приватних організацій (private, for-profit organizations).

Серед них: легендарні Клуби для хлопців (Boys' Clubs), Клуби для хлопців і дівчат (Boys & Girls Clubs), Християнський союз молодих людей / жінок (YMCA / YWCA), Національна 4 ейч (National 4-H), Громадські центри навчання 21-го століття (21 CCLCs), Фьорст (Перший) (For Inspiration and Recognition of Science and Technology (FIRST)), Бінз енд Райс (Квасоля і Рис) (Beans and Rice), Атлетичні поліцейські ліги (Police Athletic Leagues) тощо.

У процесі дослідження встановлено, що до реалізації позашкільної освіти у США активно залучаються американські громадські організації та асоціації. При цьому вони представляють американське позашкілля як на рівні всієї держави і мають вплив на законодавчі процеси та федеральну політику, а також на місцевих рівнях. Серед них:

- Альянс позашкілля (Afterschool Alliance);
- Американська асоціація позашкілля (American Afterschool Association);

- Національний Альянс з догляду за учнями (NSACA);
- Корпорація позашкілля (the Afterschool Corporation);
- Національна асоціація позашкілля (NAA);
- Національна освітня асоціація (National Education Association);
- Організація «Позашкілля – всі зірки» (After-School All-Stars);
- Національний Центр залучення школи (National Center for School Engagement);
- «Борись зі злочинами, інвестуй в дітей» (Fight Crime Invest in Kids);
- Форум молодіжного розвитку (Forum for Youth Development);
- Форум американської молодіжної політики (American Youth Policy Forum (AYPF)) тощо.

Слід відмітити, що активну участь в організації позашкільної освіти беруть також науково-дослідницькі організації і установи, вищі навчальні заклади, інші інституції, а саме:

- Гарвардський проект дослідження родини (HFRP) [84];
- Національний інститут позашкілля (NIOST) [125];
- Національний інститут освітніх наук (IES) [91];
- Асоціація політичних досліджень (Policy Studies Associates (PSA));
- Центр досліджень Американського прогресу (Center for American Progress Research);
- Центр Чопін Хол для дітей (Chopin Hall Center for Children (CHCC));
- Інститут Шкільної Реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform);
- Центр досліджень Американського прогресу (Center for American Progress Research);
- Інститут PEAR (The PEAR Institute) та організація PEAR «Програма з освіти, позашкільної освіти та психологічної пружності» (The Program in Education, Afterschool, and Resiliency (PEAR))[156];
- Національний Центр якості позашкілля (The National Center for Quality Afterschool) [120];
- Інститут позашкілля (The After-School Institute (TASI)) тощо [201].

Слід відмітити, що одним із найбільших провайдерів позашкільної освіти у США є Альянс позашкілля (Afterschool Alliance) [9].

Організація активно співпрацює з сенаторами, державними і громадськими діячами і є прикладом впливу на формування і реалізацію державної політики у галузі позашкільної освіти.

Так, у процесі обговорення проекту Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)), даний законодавчий акт було піддано критиці Альянсом позашкілля (Afterschool Alliance) щодо не включення фінансування на позашкільні програми Громадських центрів навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) [65].

У результаті трьохденних обговорень у Комітеті з питань освіти і трудових ресурсів Палати Представників (Education and Workforce Committee) даний законопроект був прийнятим з включенням додатку про 21 CCLCs з метою зміцнення позашкільної освіти і спрямування на неї коштів.

Аналіз діяльності організації Альянс позашкілля (Afterschool Alliance) свідчить, що у роботі використовується різноманітні інноваційні підходи. Зокрема, у рамках програми Послів позашкілля (Afterschool Ambassadors) організації Альянс позашкілля (The Afterschool Alliance's Afterschool Ambassador program) освітнім і громадським лідерам, які розвивають та покращують стан позашкільної освіти присвоюється звання «25 найвпливовіших людей в позашкіллі», а також «Посли позашкілля».

Так, «Послами позашкілля» були лідери різноманітних державних, недержавних і приватних організацій та інституцій з усіх куточків Америки: Nate Clark (John Deere Foundation), Ayana Crichton (Cranston Public Schools), Sarah Cruz (Cranston Public Schools), Daniela Grigioni (After-School All-Stars DC), Lissa Hall (Mountain Home AFB Youth Programs), Eric Vanden Heuvel (Boys and Girls Club of Green Bay, WI), Tammera Holmes (Guiding Institute for Developmental Education), Betsey McFarland (Wade Edwards Foundation & Learning Lab), Maria Mitter (Eastern Michigan University), Beth Ohline (Bear-

Glasgow YMCA), Tamra Mander Petersen (Uinta B.O.C.E.S. #1 Education Center), Amy Pichette (LearningWorks).

Встановлено, що Гарвардський проект дослідження родини (HFRP) займається концепцією комплементарного навчання, має базу даних досліджень і оцінки позашкільних програм. При цьому він готує інформацію про останні дані в галузі оцінки методів позашкільних програм і випускає видання «Питання і можливості в оцінці позашкільної освіти» (Issues and Opportunities in Out-of-school Time Evaluation), які дають глибокий аналіз важливих питань у сфері позашкілля [93].

Організація «Програма з освіти, позашкільної освіти та психологічної гнучкості» (The Program in Education, Afterschool, and Resiliency (PEAR)) як ініціатива Гарвардського університету і госпіталю Мак Лін в Бостоні та інших містах, створює і поширює апробовані інновації в галузі молодіжного розвитку [156].

Національний Інститут позашкілля (NIOST) поєднує дослідження з практичною діяльністю для впровадження інновацій та різних ефективних методів і підходів у позашкільній освіті на місцевому, національному і на рівні штату. При цьому здійснює оцінку програм і досліджень, проводячи консультування та навчання провайдерів позашкілля [125].

Слід відмітити, що Асоціація політичних досліджень (Policy Study Associates (PSA)) – це молодіжний розвиток і позашкільні програми; а Центр Чопін Хол для дітей (Chopin Hall Center for Children (CHCC)) вніс у свої дослідження тему позашкільної освіти.

Особливу увагу заслуговує YMCA / YWCA (Young Men's Christian Association / Young Women's Christian Association), створена у середині XIX ст., що нараховує близько 45 млн учасників у понад 130 країнах світу [233].

Виявлено, що Інститут Шкільної Реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform) працює над реформуванням школи і впровадив терміни «міжсекторальної еко-системи» в освіті, яка зосереджена на цілісності дитини, забезпеченні рівного доступу до якісної шкільної освіти і

спрямована на покращення якості часу навчання і використанні підходу «пов'язаного навчання» (Linked Learning Approach) [102, 147, 186].

Слід наголосити, що ці організації у розвитку позашкільної освіти працюють у партнерстві з позашкільними навчальними закладами, школою, державними, недержавними та приватними організаціями тощо. Так, наприклад, у штаті Каліфорнія активно працюють такі організації, як – Роуд Айленд Альянс Позашкілля плюс (Rhode Island Afterschool Plus Alliance); Каліфорнійська мережа позашкілля (California Afterschool Network); державна організація Відділ освіти штату Каліфорнії (California Department of Education (CDE)) через Відділ подовженого навчання (Expanded Learning Division (EXLD)).

Аналізуючи діяльність об'єднаного шкільного округу Сан Франциско, штат Каліфорнія (The San Francisco Unified School District (SFUSD)) слід відмітити, що він є сьомим за розміром шкільним округом у своєму штаті. Унікальність його ще в тому, що він є міським і районним, де у підпорядкуванні і шкільний округ і районне управління освіти Сан Франциско (The San Francisco County Office of Education (COE)). Орган управління – освітня рада (Board of Education). У шкільний округ входить 64 початкові школи (elementary K–5), 8 альтернативних шкіл (alternatively configured K–8), 13 середніх шкіл (middle schools (6–8)), 19 старших шкіл (high schools (9–12)), 16 перехідних шкіл-садків (transitional kindergarten schools) і 3 чартерні школи (active charter schools). Встановлено, що позашкільними програмами там займається Управління позашкільних програм ExCEL (ExCEL After School Program Office), яке розподіляє гранти штату, зокрема гранти 21 CCLC та іншим організаціям, що адмініструють позашкільні програми у громаді.

У штаті Нью-Йорк позашкільні програми координуються Корпорацією позашкілля (The Afterschool Corporation) у співпраці з Управлінням зі справ дітей і родини штату Нью Йорк (New York State Office of Children and Family Services (OCFS)) [139], а у штаті Міннесота – Комісією з позашкілля Міннесоти (Minnesota Commission on Out-of-School Time) тощо.

Варто зазначити, що у систему Нью-Йоркського позашкілля входять 206 різноманітних організацій і 644 позашкільних програм [35, 66, 67, 122, 136, 137, 140].

Окремо доцільно відзначити і такі успішні позашкільні програми, як:

- Project Exploration, Чикаго, штат Іллінойс;
- THINK Together, штат Каліфорнія;
- Young Scholars, Північна Кароліна;
- Fory Worth Afterschool, Техас;
- Chicago Afterschool All Stars, Чикаго, штат Іллінойс;
- Віртуальна програма Y організації YMCA, Нью Йорк;
- Beacon Community Centers, різні штати;
- United Teen Equity CENTER [22].

Встановлено, що у м. Балтімор реалізація позашкільної освіти здійснюється шляхом партнерства Інституту позашкілля (The After-School Institute) і організації «Ліги Сімей міста Балтімор» (The Family League of Baltimor City), що забезпечує фінансову, інституційну, координаційну підтримку десь 80 організаціям позашкілля і працює зі школами, а в той же час Інститут позашкілля допомагає цим організаціям в технічних і освітніх питаннях [201].

Таким чином, серед організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки вагоме місце займає нормативно-правове і структурно-організаційне забезпечення, що включає наявність необхідної законодавчої бази, нормативно-правових документів у галузі позашкілля, а також відповідні заклади, організації, інституції державної, недержавної та приватної форми власності. Водночас, необхідним постає аналіз освітнього, кадрово-педагогічного та фінансово-матеріального забезпечення позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки.

2.2. Освітнє, кадрово-педагогічне та фінансово-матеріальне забезпечення позашкільної освіти у США

Ефективний розвиток позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки неможливий без якісного освітнього забезпечення, що включає ціль і реалізується через відповідний зміст освіти, форми, методи, засоби.

Встановлено, що вагому роль у освітньому забезпеченні американської позашкільної освіти відіграють позашкільні програми (англ. – after-school program (ASP), OST program). Дані позашкільні програми у США, як було визначено у параграфі 1.1 розглядаються у двох аспектах. З одного боку, це структура, що здійснює організацію і реалізацію позашкільної освіти у час, вільний від занять на основі проєктів, заходів тощо; з іншого – це навчальний документ, що передбачає набуття компетентностей учнів у позашкільній освіті, розвиток їх якостей, талантів, інтересів.

Таким чином, саме позашкільні програми (англ. – after-school program (ASP), OST program) здійснюють реалізацію позашкільної освіти у США, сприяють формуванню цілей, змісту, форм, методів і засобів позашкільля на підставі сучасних підходів з дітьми різних вікових категорій з урахуванням їх психофізіологічних та індивідуальних особливостей відповідно до соціального замовлення.

При цьому, як вказують різноманітні дослідження, систематична участь учнів у позашкільній програмі, де вони відчують підтримку і повагу, сприяє підвищенню їх якості та ефективності [130].

Аналізуючи і визначаючи сучасне освітнє забезпечення позашкільної освіти у США варто відмітити, що вагомими науковими напрацюваннями є дослідження вчених та дослідницьких центрів, які зробили: Д. Брукс-Ган (Brooks-Gunn), Д. Вендел (Deborah Lowe Vandell), Р. Гальперн (Robert Halpern), Д. Дурлак (Joseph Durlak), Д. Махоні (Joseph Mahoney), Е. Пехман (Ellen M. Pechman), К. Пієрс (Kim Pierce), Е. Рейснер (Elizabeth Reisner), А. Тайлор (Anne Taylor) та ін.

Розглядаючи освітнє забезпечення позашкільної освіти, зокрема цілі позашкільних програм щодо розвитку дітей і молоді, встановлено, що основна увага у США приділяється формуванню компетентностей, необхідних у XXI столітті в особистому і в професійному житті.

Серед цілей позашкільної освіти визначено розвиток соціальних і емоційних навичок, мистецтво ведення переговорів, емпатія, навички роботи в різноманітному середовищі для розвитку соціального і культурного взаєморозуміння, здатність працювати в команді, адаптуватися тощо.

При цьому виявлено, що цілі позашкільної освіти загалом стосуються розвитку дітей і молоді, підвищення їх академічної успішності та забезпечення безпечної і розслаблюючої атмосфери. Такі дані озвучили і координатори позашкільних програм згідно з проведеним ґрунтовним дослідженням позашкільних програм «Америка після 15:00» (America After 3PM) [15].

Аналізуючи цілі Громадських центрів навчання 21-го століття (21 CCLCs)) як одного з найбільших провайдерів позашкільних програм у США, слід зауважити, що вони більш орієнтовані на:

- 1) рівний доступ до освіти дітей з бідних і незаможних родин;
- 2) розширення навчальних можливостей дітей і молоді;
- 3) допомогу учням середньої школи покращити грамотність і знання математики;
- 4) розвиток інтересів, здібностей, талантів дітей і молоді;
- 5) підготовка учнів до життя і праці у майбутньому;
- 6) зменшення вживання дітьми і молоддю шкідливих речовин;
- 7) попередження проявів девіантної поведінки, підліткової агресивності.

Водночас, як свідчать результати дослідження MARC, проведеного серед директорів позашкільних програм, цілі позашкільної освіти для дітей молодшого, середнього та старшого шкільного віку суттєво відрізняються, що представлено у табл. 2.1 [112].

Таблиця 2.1

Результати опитування щодо цілей позашкільної освіти у США
у залежності від віку дітей (дослідження MAPC (MARS)) [112]

№	Ціль позашкільної освіти	Вік учнів		
		Молод- ший шкіль- ний	Серед- ній шкіль- ний	Стар- ший шкіль- ний
1.	Розвиток позитивного сприйняття себе, почуття приналежності	53%	44%	50%
2.	Зміцнення відносин з однолітками, соціальні навички	50%	28%	46%
3.	Покращення успішності	23%	50%	28%
4.	Надання можливості для відпочинку, релаксації і гарного проведення часу	27%	11%	23%
5.	Покращення виконання домашньої роботи, удосконалення її якості	22%	22%	22%
6.	Розвиток позитивних підходів і цінностей	25%	11%	22%
7.	Збільшення інтересу до навчання	15%	33%	18%
8.	Покращення навичок розв'язання проблем, аналітичні навички	8%	28%	13%
9.	Покращення навичок комунікації	8%	22%	12%
10.	Поліпшення поведінки у позашкільних закладах, класі	13%	6%	12%

Як видно з табл. 2.1 для позашкільля у США найважливішою ціллю для дітей молодшого і середнього шкільного віку є позитивне сприйняття себе і соціалізація, 50% і 46% відповідно. Після цього йде можливість релаксації і веселе проведення часу – 23 %, і тільки на наступному місці допомога з домашнім завданням – 28%.

При цьому тільки в середній школі підвищення успішності набирає більш вагомого значення – 50% серед учнів старшого шкільного віку.

Варто відзначити, що цілі в американському позашкільні обов'язково пов'язуються з результатами. Так, результатом програм Громадських центрів навчання 21-го століття (21 CCLCs) є: позитивні зміни в навчанні, поведінці і соціальному житті; зменшення зловживань та порушень; діти краще відвідують школу [3].

Вчений Р. Гальперн (R. Halpern), застерігає від небезпеки дублювати школу і говорить про те, що позашкільля повинно ставити свої цілі і використовувати підходи, відмінні від тих, що використовує школа при прагненні покращити академічну успішність учнів через те, що школи розуміють і вимірюють академічну успішність дуже вузько [82].

Виявлено, що цілі, завдання, зміст, форми, методи і засоби позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки мають свої особливості.

Аналізуючи зміст позашкільної освіти у США, слід відмітити таку особливість як реалізацію сучасних підходів. Серед них підходи, що включають інтеграційний, цілісний і системний аспекти позашкільля, а саме: комплементарний підхід; підхід інтегрованого і пов'язаного навчання; навчання в кооперації; навчання через дослідження; соціокультурне навчання; цілісний підхід; соціо-емоційне навчання; людино-центрований підхід; навчання через служіння; системи смарт-освіти.

Проаналізуємо дані підходи американської позашкільної освіти більш детально, зокрема:

1) Комплементарний підхід (Complementary Learning), що передбачає підтримку дитини і родини від народження. Даний підхід був запроваджений Гарвардським проектом дослідження сім'ї (Harvard Family Research Project (HFRP)) і включає три важливі взаємодоповнюючі сфери, крім школи, для розвитку і розкриття потенціалу дитини і більшої ефективності програм – підтримку дитини в сім'ї; позашкільню освіту; літні навчальні програми.

У рамках цього підходу здійснюється комплементарне навчання (complementary learning), що включає такі компоненти як відвідування

працівниками відповідних служб вдома, поради та консультування щодо розвитку, навчання, вибору професії, вступу у вуз, зв'язок між навчанням у школі і поза школою тощо [37].

2) Підхід інтегрованого навчання (Linked Learning Approach), в основі якого навчальна програма, що готує до вступу у вуз, формує практичний досвід та практичні й технічні навички, здійснює академічну і соціо-емоційну підтримку з акцентом на індустріальну тематику.

Враховуючи, що даний підхід добре себе зарекомендував, він широко запроваджується освітніми закладами, зокрема у штаті Каліфорнія. Зокрема, 63 шкільні округи задіяні у пілотному проекті з реалізації цього підходу за партнерства відділу освіти штату Каліфорнія (The California Department of Education), Фондації Джеймса Ірвіна (The James Irvine Foundation) і громадськими коледжами Каліфорнії (The California Community College) та індустріальних підприємств і приватного бізнесу.

Зокрема, дослідження показують, що діти, які вчилися за даним підходом, зазвичай учні старшої школи, показують кращі результати при закінченні школи, більше залучені у життя школи і громади, підготовлені до вступу у вуз [102, 147].

3) Підхід поєднуючого навчання (Connected Learning Approach), що базується на поєднанні навчання з інтересами учня і його ровесниками, співпрацю з педагогами [14, 39, 228].

Даний підхід впроваджується Мережею поєднуючого навчання (Connected Learning Research Network (CLRN)) і має спільні риси з підходом інтегрованого навчання. Так, за допомогою технологій забезпечується залучення учнів, а також ровесників з подібними інтересами до нової інформації.

Підхід поєднуючого навчання викликає широкий інтерес у учнів і перетворює навчання у незабутній досвід. Широко практикується позашкільними закладами і програмами в школах, наприклад у старшій школі Фрівей (Freeway High School). Зокрема, учні проводили інтерв'ювання

членів своєї родини, поєднуючи те, що вони вивчають у школі та в інших навчальних просторах вдома і в позашкільлі [14, 228].

4) Навчання в кооперації і навчання в кооперації з однолітками (Cooperative Learning (CL) and Cooperative Peer Learning), що передбачають активне навчання, роботу над завданнями в групі.

Основними принципами навчання в кооперації є: позитивна залежність один від одного, особиста відповідальність, інтерактивне спілкування між членами команди, навчання і заохочення використання навичок роботи в команді, систематичний відгук [65].

5) Навчання через дослідження (Experiential Learning), що має на меті навчити молодь лідерським і інноваційним навичкам і передбачає п'ять компонентів: створення, оприлюднення, обговорення, узагальнення, використання.

Слід відмітити, що даний підхід використовує навчання через служіння і навчання громадянськості. Даний підхід успішно впроваджують організації 4-Н, зокрема в сільських місцевостях, за моделлю зроби-розповіси-обговори-узагальни-застосуй (do-share-process-generalize-apply) [4].

6) Соціокультурне навчання (Socio-Cultural Learning), що передбачає навчання в позашкільлі як соціальної інтеракції між дітьми і молоддю та дорослими і наставниками [86].

7) Цілісна дитина (Whole Child) як підхід, що поєднує такі компоненти: здоров'я, безпеку, активне залучення у навчання, життя школи і громади, задоволення потреб учнів, фахову підтримку дорослих та умов для підготовки до майбутньої професійної кар'єри.

Даний підхід пропагується організацією ASCD, що об'єднує директорів, заступників директорів, освітян з 138 країн світу [231].

8) Соціо-емоційне навчання (Social-Emotional Learning (SEL)), що передбачає навчання життєвими навичками, соціальний, емоційний розвиток. Серед них: розуміння себе, саморегуляція, соціальна обізнаність, покращення соціальних навичок, зокрема самооцінка, сприйняття себе, лідерських якостей, активності.

Встановлено, що даний підхід розроблено Єльським Центром емоційного інтелекту (Yale Center for Emotional Intelligence).

За твердженням Гарвардського проекту дослідження родини (Harvard Family Research Project) у результаті застосування цього підходу у учнів покращуються соціальні і комунікативні навички, відносини з іншими людьми, знижується рівень депресії і тривожності, діти стають більш активними тощо.

Слід відмітити, що підхід соціо-емоційного навчання активно практикується багатьма позашкільними організаціями, зокрема у проекті ExpandedED schools, програмі Go Grrrls тощо. На сучасному етапі даний підхід практикують шкільні округи з позашкільними закладами в таких містах як: Бостон, Даллас, Денвер, Гранд Репідз (Мічіган), Нью Йорк, Оукленд (Каліфорнія), Палм Біч (Флорида), Тахома (Вашингтон) і Тулса за фінансової підтримки Фундації Велес (Wallace Foundation) [226].

Встановлено, що за результатом аналізу 70 позашкільних програм, учні «можуть покращувати... самооцінку і впевненість у собі, особливо в програмах, спрямованих на покращення соціальних і особистих навичок» [51, 62, 63, 84].

9) Людино-центрований підхід (A human-centered design approach), що базується на спостереженні, емпатії, оптимізмі, співпраці і експерименті.

Даний підхід Гарвардський проект дослідження сім'ї (Harvard Family Research Project (HFRP)) рекомендує використовувати у програмах з родинами як ефективний інструмент їх залучення і мотивації [84].

10) Навчання через служіння (service learning), що передбачає активну волонтерську діяльність, розвиток соціальних навичків.

Слід відмітити, що даний підхід надзвичайно поширений у позашкільних програмах і активно практикується у «школах громадянина» (Citizens Schools) [33, 182].

11) Менторинг (наставництво) як ефективний підхід у позашкільній освіті, що передбачає наставництво і часто практикується організаціями СВО.

Зокрема, як показує звіт «Плани реалізації програми і звіти 21stCCLC» (21stCCLC Program Performance Plans and Reports (PPPR)), 22% Центрів практикує менторинг у своїй роботі з дітьми у партнерстві з менторинговими агенціями «Великі брати, великі сестри Америки» (Big Brothers Big Sisters of America). Про цю інтеграцію ментор Геїл Манза (Gail Manza) сказала, що таке партнерство «вирішує проблеми, з якими стикається галузь менторства», через те що в позашкільних установах є всі складові для розвитку відносин [109, 206].

12) Підхід позитивного молодіжного розвитку (Youth Development Approach (YDA)), що передбачає підтримку позитивних відносин і наданням всілякої підтримки для того, щоб розвивати лідерські нахили учнів у позашкільній освіті.

За визначенням міжвідомчої робочої групи з молодіжних програм (The Interagency Working Group on Youth Programs (IWGYP)), даний підхід є «спеціальним, про-соціальним підходом, який конструктивно залучає молодь у життя громади, шкіл, організацій, груп однолітків і визнає, використовує сильні сторони молодих людей» [159].

Водночас, молодіжний розвиток (Youth Development Programs), включає різноманітні позашкільні програми, спрямовані на розвиток молоді. Серед них:

– «Бостонські ініціативи» 2:00–6:00 (the Boston 2:00–to–6:00 Initiative), де близько 600 учнів-старшокласників було залучено до роботи в позашкільлі. При цьому для них встановлено фінансові заохочення, працевлаштування, стипендії, підтримка позашкільних програм тощо.

– Молодіжна комісія (The Holyoke Youth Commission) як дорадчий орган для лідерства міста, що створена за підтримки мера в штаті Масачусетс з метою активізації до громадської діяльності дітей і молоді.

Так, двадцять молодих людей віком від 13 до 21 років щотижня збираються в мерії і започатковують різноманітні молодіжні заходи. Серед них: молодіжні саміти, конкурси міні грантів тощо.

– Ініціатива «Глобальна дитяча екологізація Західного Куїнса в Нью-Йорку» (The Global Kids Greening Western Queens in New York), що реалізується в Нью-Йорку і спрямована на позитивний розвиток дітей і молоді, їх навчання бути активними членами місцевої громади і долучатися до вирішення проблем шляхом зустрічей з місцевими урядовцями.

Особлива увага у даній програмі приділяється поїздкам в організації, що займаються довколишнім середовищем, дослідженням учнями місцевих проблем довкілля, навчання рівний-рівному. Крім цього у рамках програми відбуваються заходи з організації громади, наприклад ведення публічних кампаній, ініціатив тощо [95].

– Міжвідомча робоча група з молодіжних програм (IWGYR), до складу якої входять представники 19 федеральних агенцій, що здійснюють підтримку програм і послуг в галузі позитивного молодіжного розвитку (positive youth development) [159].

Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що сучасний зміст позашкільної освіти у США доцільно поділити на три групи:

- громадянська освіта (civic education) / молодіжний розвиток (youth development programs);
- покращення академічної успішності і розвиток (academic and enrichment programs) / додаткові освітні послуги (Supplementary Educational Services);
- догляд за дітьми шкільного віку (School-Age Care (SAG)) і реалізується в основному через позашкільні програми (ASP).

Аналізуючи освітнє забезпечення, нами виділені особливості позашкільних програм у Сполучених Штатах Америки.

Першою особливістю є величезна різноманітність програм позашкільної освіти. Вони укладаються відповідно до віку дітей, цілей і результатів, типу закладу, місцевих особливостей, потреб місцевої громади, результатів опитувань і орієнтованості на особистість дитини. Наприклад, у програму для дітей старшої школи включаються такі діяльності як:

- допомога з домашнім завданням;

- допомога з перездачею заліків і можливість пройти заліки в позашкільній програмі;
- планування майбутньої професії та вступу у вуз;
- курс навчання життєво необхідним навичкам: формування характеру, куховарство, фінансову грамотність, здоровий спосіб життя і раціональне харчування;
- питання самооборони;
- соціальні навички тощо [85].

Встановлено, що найпопулярнішими позашкільними програмами серед старших учнів є фінансова грамотність і здоровий спосіб життя. При цьому після них користуються попитом також курси соціальних навичок і формування характеру.

Слід відмітити, що у сучасній Америці позашкільля намагається враховувати також гендерні відмінності при складанні програм. Так, у STEM освіту для дівчат включають багато практичних занять, оскільки вони краще вчаться в процесі діяльності. У програми для хлопців обов'язково включають спортивні вправи, можливість порухатися, покращити свої спортивні якості.

Згідно з опитуванням серед учнів MARC найбільше дітям подобаються навчальний і соціальний компонент – різноманітні цікаві заходи і діяльності та спілкування з однолітками [112].

Таким чином, надійність і наближення до громади відіграють для батьків провідну роль у позашкільній освіті. Ці тенденції враховуються американськими позашкільними закладами і організаціями у своєму плануванні діяльності.

Як свідчить аналіз позашкільних програм США, вагоме значення при визначенні їх цілей і змісту має спрямованість позашкільної діяльності. Так, наприклад, позашкільна програма Спорт ПЛЮС після школи (Sports PLUS After School), яка діє в школі Нью Хемптона, штат Нью Хемпшер, ставить такі цілі:

- підвищити навички читання і мовленнєві навички;
- розвиток соціальних і емоційних навичок;

- здатність приймати рішення, розуміти і впливати на відносини з іншими людьми;
- вміння робити порівняння і встановлювати цілі;
- розвивати соціальне і культурне взаєморозуміння, розвиток емпатії;
- управління емоціями і почуттями;
- навички співпраці;
- належне реагування і вирішення конфліктів;
- розвиток здатності розуміти і приймати інших;
- рекламувати фізичну активність і здоровий спосіб життя [236].

Слід відмітити, що дана позашкільна програма Sports PLUS After School містить 5 компонентів:

- 1) навчальний блок, що включає: Sport Shorts – дискусії на тему спорту; You Make the Call – дослідження наслідків і альтернативних поступків; Sport Cartoons – показ спортивних мультфільмів; Sports Ledger – ведення журналу, де діти записують, що вони читають, таблиці розвитку і свої цілі; Current Events – заходи; Role Plays – рольові ігри; Quote of the Day – фраза дня – учні роблять вправи, займаються рольовими іграми, реагують на те, що прочитали;
- 2) семінар з читання, де діти обирають літературу за своїм бажанням;
- 3) уроки розвитку навичок комунікації, вирішення проблем, конфліктів, цілепокладання, управління гнівом;
- 4) спортивні заняття;
- 5) перерви на фітнес і харчування [236].

Водночас дана позашкільна програма доповнюється такими чотирма інноваційними і значущими для підлітків і батьків компонентами, як:

- 1) залучення родини, де сім'я отримує робочий зошит, у якому дається інформація про те, що вивчає дитина і рекомендовані діяльності вдома;
- 2) запрошення відомого спортсмена на бесіду з дітьми;
- 3) поїздки для учнів;

4) залучення старшокласників в якості тренерів чи лідерів груп [236].

Встановлено, що позашкільна програма Оукрідж (Oakridge Aterschool Program), що діє при школі і до створення й ведення якої було залучено 2/3 вчителів, пропонує переважно тьюторінг і допомогу з вирішенням домашніх завдань.

Крім цього, раз в тиждень запрошують поліцейських для командних ігор з дітьми [183].

По друге, поширеною, практикою у американському позашкільлі є проведення занять 1–3 рази на тиждень на різноманітну тематику впродовж 6–8 тижнів з використанням проектного методу.

По-третє, значна відмінність позашкільних програм у США обумовлюється станом і політикою позашкільля у різних штатах, великою різноманітністю і специфікою позашкільних програм, організацій і установ, які їх забезпечують у кожному штаті, умов, потреб, ресурсів громади.

Варто звернути увагу на те, що позашкільні програми у різних штатах мають свою специфіку, стан і рівень розвитку позашкільної освіти.

Згідно з дослідженням МАРС, на задоволеність програмами батьків дітей у позашкільлі впливають різні фактори. Одним з основних показників є вік дітей. Тому, при складанні позашкільних програм враховується позиція батьків, що важливим є:

- для учнів молодшого шкільного віку – розташування, місце;
- для учнів середнього шкільного віку – доставка дітей транспортом і індивідуальні заняття – тьюторінг;
- для учнів старшого шкільного віку – доступ до менторів, профорієнтація і навички для розвитку професійної кар'єри, технології і громадські проекти [112].

Також з цілями і результатом позашкільних програм у США тісно корелюють їх зміст і типи. Так, наприклад, найголовніша ціль позашкільних програм з розвитку дітей і молоді – це соціалізація і здоровий розвиток; програм догляду за дітьми – безпека дитини тощо.

Особливістю планування позашкільних програм у США є те, що воно відбувається з урахуванням інтересів дітей і соціального замовлення з боку держави.

Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що у сучасних умовах основною ціллю позашкільної освіти у США є виховання дітей і молоді, підвищення рівня їх освіти, суспільної мотивації, забезпечення міцного здоров'я, підтримка учнів і родин, відвернення від девіантної поведінки у позашкільний час. Водночас саме цілі позашкільної освіти знаходять відображення у відповідному змісті позашкільної освіти.

Аналіз нормативних документів і практики позашкільної освіти у США свідчить, що відповідно до цілей розробляється зміст та існують різноманітні типи позашкільних програм. При цьому передбачена різна звітність позашкільних програм, а саме:

I. Молодіжний розвиток (youth development programs) /громадянська освіта (civic education).

Ціль: Сприяння розвитку дітей і молоді, запобігання девіантній поведінці.

Звітність: Оцінка успішності програм на основі отриманих результатів.

II. Покращення академічної успішності і розвиток (academic and enrichment programs) /додаткові освітні послуги (supplementary educational services).

Ціль: Покращення академічної та іншої успішності дітей і молоді.

Звітність: Державні стандартизовані тести, оцінка 21 CCLCs, досягнення у школі.

III. Догляд за дітьми шкільного віку (school age care).

Ціль: Забезпечення догляду за дітьми, батьки яких працюють.

Звітність: Ліцензування, акредитація.

Четвертою особливістю позашкільної освіти у США є тісне і дієве партнерство між позашкільними закладами і громадою, школою,

громадськими організаціями, приватними організаціями, сім'ями, державними установами тощо.

Вчений школи соціальної роботи Університету південної Каліфорнії Л. Палінказ (Lawrence A. Palinkas) з колегами наголошує на необхідності розвитку партнерств між дослідницькими організаціями і позашкільними закладами та програмами (Research-practice Partnerships) для подолання розриву між дослідженням і практикою. Він рекомендує дотримуватися принципів, що базується на участі громади (Community – Based Participatory Research (CBPR)) або партнерстві з громадою (Community – Partnered Participatory Research (CPPR)) [151].

Слід відмітити, що виникнення і розвиток співпраці у галузі позашкільної освіти усіяко заохочується державою як на федеральному рівні, так і на місцевому рівнях. Зокрема, партнерству відводилась важлива роль у Президентській програмі з удосконалення закону ESEA. Також однією з умов отримання грантів 21 CCLCs є наявність партнерств.

З'ясовано, що партнерства відіграють ключову роль для позашкільних програм, зокрема у сільській місцевості. Результатом успішних партнерств позашкільної програми зі школою є зростання залучення учнів у шкільне життя і можливість позакласних програм максимально пристосувати їх до потреб школи. Зокрема, доповнювати навчання, що, в свою чергу, позитивно впливає на покращення успішності і підвищенням інтересу дітей, які навчаються на позашкільних програмах. Водночас, доцільним є реалізація позашкільних програм для дітей молодшого шкільного віку на базі шкіл.

Проте варто зазначити, що здебільшого позашкільні програми у США адмініструються не школою, а громадськими організаціями.

Встановлено, що ефективність партнерств позашкільних програм з громадськими організаціями полягає у тому, що вони допомагають викладачам програм і дітям зрозуміти проблеми громади, залучити їх до вирішення проблем, дають можливість здобути унікальний досвід застосування своїх знань на практиці, надають додаткові навички, потрібні для життя, матеріальні і нематеріальні ресурси.

Особливе значення у реалізації позашкільних програм у США має партнерство з родиною дитини. Саме воно сприяє зростанню залучення батьків у процес навчання своєї дитини, де програма виступає мостиком між школою і родиною. Активна позиція батьків в навчанні своєї дитини позитивно впливає на кращу участь дітей у позашкільних програмах і, загалом, на якість позашкільної програми [195].

Так, Держсекретар Департаменту освіти США Арне Данкан зазначав: «... Я хочу, щоб велика кількість батьків вимагала відмінної якості у своїх школах... щоб батьки були справжніми партнерами в освіті з вчителями своїх дітей... У цьому партнерстві учні і батьки повинні відчувати зв'язок, а вчителі – підтримку. Коли батьки вимагають змін і кращих опцій для своїх дітей, вони стають справжніми рушіями підзвітності освітньої системи» [154].

Наступною, п'ятою особливістю позашкільної освіти є вплив на позашкілля полікультурності у США і необхідності враховувати потреби дітей різного національного та етнічного походження. Актуальним постає необхідність ведення грамотного полікультурного діалогу.

Встановлено, що з огляду на велику різноманітність представників американського суспільства, позашкільні заклади відвідують діти різних національностей і етнічних груп.

Так, Президент США Джиммі Картер у 1977–1981 рр. називав це різноманіття гарною мозаїкою, де: «різні люди, різні вірування, різні бажання, різні надії, різні мрії...» [96, 242].

Тому історично позашкільні програми допомагали адаптувати у суспільство дітей з родин іммігрантів, розвивати у них почуття громадянськості. Впродовж змін у складі населення Америки американське позашкілля набуло гнучкості і орієнтованості на дитину й результат.

Одним із основних цілей позашкільної освіти тепер є подолання прірви між успішністю дітей із забезпечених родин та сімей з невисоким достатком, де в останню категорію часто попадають родини іммігрантів та нацменшин.

Як зазначала представник шкільного округу у м. Балтімор, штат Вірджинія Рейлін Снайдер (Raelynn Snyder), яка приїжджала в Україну у складі делегації з громадянської освіти і зустрічалася з викладачами, громадськими діячами м. Києва і м. Рівного, у тому числі з представниками Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, позашкільні програми мають вагоме соціальне значення.

Завдяки позашкільним програмам, як вказує Р. Снайдер, діти, які ніколи не були поза межами свого району, де вони живуть, через історію місцевих особливостей вивчають історію рідного краю. Враховуючи цей аспект, у м. Балтімор у рамках позашкільних програм для дітей організуються переходи через річку на байдарках, вивчення історії місцевих національних меншин тощо.

Встановлено, що шостою особливістю позашкільної освіти є тематика програм як досить мобільна і орієнтована на результат. Тому зміст програм змінюється відповідно до пріоритетів громади, цілей, завдань, змісту, форм, методів і засобів подання. При цьому вона повністю визначається стейкхолдерами, залученими у позашкільні програми: держава, громадські організації, приватний сектор, управлінці, педагоги, батьки, учні та ін.

Невід'ємною практикою американського позашкільля поступово стає вимірювання ефективності тієї чи іншої програми чи методу. Це обумовлено вимогами, що висуваються урядами штатів і федеральним урядом до позашкільних організацій і позашкільних програм з метою оцінювати ефективність своїх програм і використовувати успішні практики (evidence-based).

Так, Громадські центри навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) та інші позашкільні заклади для того, щоб виміряти результативність роботи з дітьми і молоддю в позашкільній освіті проводять опитування за допомогою інструментарію, розробленого Національним інститутом позашкільля (NIOST) [125]. Серед них – Оцінка системи позашкільної програми (A Program Assessment System

(APAS)) і Оцінка якості догляду за дитиною шкільного віку (the Assessing School-Age Child Care Quality).

Водночас існує й інший інструментарій для оцінки ефективності програм, методів роботи. Зокрема, федеральний і штатний уряди, виділяючи грантові кошти на 21 CCLCs, зобов'язали закладати у кошторис певну суму на оцінку ефективності позашкільних програм.

У процесі дослідження виявлено, що в освітньому забезпеченні у США широко використовуються різноманітні моделі позашкільної освіти. Серед них варто відзначити такі:

– Модель подовженого навчання (The Extended Day Learning Model / The Expanded Learning Day) [61,72].

Дана модель передбачає інтеграцію позашкільного програмування у розклад школи. Наприклад, збалансований розклад дає можливість учням застосовувати знання, отримані у школі, у дослідницьких позашкільних заходах. Характерними рисами моделі подовженого навчання є партнерство позашкільних закладів, школи і громадської організації; навчання у малих групах та особистісний підхід у викладанні.

Слід відмітити, що це одна з моделей успішних практик, підтримувана адміністрацією Президента США Барака Обами [11].

– Модель молодіжного розвитку «листок конюшини» (The Clover Model of Youth Development).

Дана модель відображає базові потреби учнів – ріст, успіх, турботу і баланс і складається з таких чотирьох важливих елементів, які потрібні для здорового і гармонійного розвитку дитини, як:

активне залучення (Active Engagement);

впевненість (Assertiveness);

приналежність (Belonging);

рефлексія (Reflection).

Модель молодіжного розвитку «листок конюшини» була розроблена Інститутом PEAR (The PEAR Institute) для організації PEAR з метою кращого розуміння потреб дітей і для полегшення спілкування з ними [156].

– Освітній кластер (AfterZone model).

Модель є типом студмістечка, що охоплює учнів позашкільних закладів і шкіл, основними складовими діяльності яких є: якісне спілкування дітей зі своїми ровесниками і дорослими; можливість для дітей вибирати і планувати; емоційна і фізична безпека; фахова допомога дорослого, спільний узгоджений розклад. Дана модель включає понад сотні позашкільних закладів і сім шкіл і служить моделлю для створення подібних кластерів в інших містах [97, 100].

– Ла БЕСТ (LA's BEST).

Модель діє в Лос Анжелесі з метою підвищення рівня успішності учнів, їх розвитку забезпечення їм безпечного місця і розвиток і передбачає такі види діяльності, як: роботу з комп'ютерами, музичні заняття, наукові ярмарки, поїздки, походи, створення відео.

Особливістю цієї моделі є гасло «Студенти майбутнього з кращою освітою» («Better Educated Students for Tomorrow») [209].

– Модель школи громадянина (Citizen Schools).

Дана модель реалізується в школах, де є позашкільна програма для незаможних учнів 6-х, 7-х і 8-х класів. Основною метою моделі школи громадянина є підвищення академічних, соціальних і громадянських навичок [33].

– Модель громадської школи (Community schools).

Модель функціонує у державних школах, що позиціонують себе як смарт школи, функціонуючи цілими днями, а у вихідні як громадські центри, де в партнерстві з різними організаціями тісно працюють з громадою і родинами для всієї родини.

Модель громадської школи успішно реалізує програми, що орієнтовані на потреби дитини, родини і громади та спрямовані на молодіжний, соціальний і емоційний розвиток, академічне навчання і оволодіння навичками, необхідними для життя у суспільстві. При цьому окрема увага приділяється питанням менеджменту часу, формуванню

здорових звичок, вирішенню різних питань місцевої громади, позашкільних та оздоровчих програми [30, 70].

Встановлено, що зразковими моделями громадських шкіл є:

Бікон Школи – Інститут молодіжного розвитку в Нью Йорку;

громадські школи Товариства допомоги дітям (The Children's Aid Society (CAS)) – 22 громадські школи Нью Йорка;

національна організація «Громади у школах» (Communities In Schools, Inc. (CIS)) – об'єднання професіоналів шкіл і 200 філій в 28 штатах;

Центри психологічного здоров'я у школах (Centers for Mental Health at Schools), що спрямовані на позитивний і здоровий розвиток дитини [29], програми з попередження та вирішення проблем розвитку і навчання;

громадські школи з підтримкою університетів (University-Assisted Community Schools (UACS) [132].

Так, зокрема програма громадських шкіл з підтримкою університетів (Netter Center for Community Partnerships), штат Пенсильванія в партнерстві з Університетом Пенсильванії забезпечує школи ресурсами для того, щоб вони перетворювались в інноваційні громадські центри і допомагає поєднанню позашкільної і шкільної програм у вирішенні місцевих питань [132].

– Екосистема Інституту шкільної реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform).

Дана модель зосереджена на цілісності дитини, забезпеченні рівного доступу до якісної освіти та спрямована на збільшення обсягу і покращенні якості часу, що йде на навчання.

Слід відмітити, що дана система пов'язує навчання, підготовку до вступу у вуз і професію у співпраці з бізнесом, коледжами, мистецькими агенціями і громадськими організаціями. При цьому в її основі лежать підходи інтегративної підтримки (Integrated Support Service (ISS) і пов'язаного навчання (Linked Learning Approach) [101, 196].

– Системи смарт-освіти (smart education system).

Системи смарт-освіти розроблені і рекомендовані Інститутом Шкільної Реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform) в

рамках громадо-центрованої реформи школи, коли школа перетворюється на громаду і в партнерстві з місцевими державними агенціями і бізнесом підтримує навчання і виховання дітей і молоді, формування соціальних, фізичних, культурних моральних та інших компетентностей XXI століття. Серед них: креативність і вирішення проблем; використання дослідницької бази для складення нових навчальних програм тощо [186].

З'ясовано, що успішними практиками позашкільної освіти у США також є:

– Програмні ресурси громади для кращого навчання (The Communities Programming Resources to Advanced Learning (CORAL)), що діє в Каліфорнії з 2003 р. і передбачає підвищення успішності учнів з активною практикою таких видів робіт, як: читання вголос, дискусії щодо прочитаних книжок, незалежне читання і письмо [41].

– Програма Белл «Розвиток лідерів освіти для життя» (Building Educated Leaders for Life (BELL)), що діє у Бостоні, Нью Йорк з метою привернення уваги дітей і всієї родини до читання і покращення навичок читання. Ця організація також проводить різні програми розвитку дітей в галузі СТЕМ, мистецтва, оздоровчі програми, різні екскурсії, залучає учнів до виконання проектів, потрібних громаді [202].

– «Нью Йоркське позашкілля» (New York City's (NYC) Out-of-School Time) спрямоване на те, щоб діти і молодь штату Нью-Йорк мали якісне навчання, різні можливості для розвитку та для успіху у школі, коледжі, роботі і житті [135]. Це одне з найбільш активних позашкільних ініціатив і великих позашкільних систем у США на рівні штатів.

– Проекти Корпорації Позашкілля (The After-School Corporation (TASC)), що фінансуються і передбачають зміст, спрямований на різноманітний розвиток особистості. Зокрема, навчання танцям, мистецтву, музиці і спортивним заняттям; особистісний розвиток, у тому числі робота в команді, побудова відносин тощо [22].

– Програма «Позашкільні питання» (After School Matters), що діє у Чікаго, штат Іллінойс з метою забезпечення різних можливостей для

підтримки розвитку та підготовки до професійної кар'єри школярів, демонстрації їхніх досягнень на основі програми учнівства (Apprenticeship and Advanced Apprenticeship programs) і надання можливості стажування в компаніях; стипендій у галузі технологій, мистецтва, спорту для старшокласників з незаможних шкіл [12].

Варто відзначити, що їхня програма базується на проектній роботі під керівництвом фахівців, у процесі якої учні оволодівають навичками певної галузі, а також навичками, необхідними для успішного професійного і особистого життя.

– Програма «Благодійник» («Giver Program»), що адмініструється організацією «Благодійність задля змін» (Charity for Change) і спрямована на розвиток у учнів початкової школи академічних знань, позитивних рис характеру, волонтерських навичок, допомогу громаді тощо [31].

– Програма «Духовність для дітей» (Spirituality for Kids (SFK)), що спрямована на розвиток особистих сильних сторін, компетентностей учнів у позашкільній освіті. Серед них: соціальні компетентності, вирішення проблем, автономія, ефективність [106].

– «Бостонське позашкілля і не тільки» (Boston After School and Beyond), яке поєднує позашкілля, школу, їх стратегії річного навчання, щоб молоді люди мали можливість вчитися і процвітати [25].

Також «Бостонське позашкілля і не тільки» є однією з кращих позашкільних ініціатив на рівні штату. У діяльності практикує соціо-емоційний і позитивний молодіжний розвиток і педагогічні інновації.

Особливу увагу приділяє цифровим позначкам (digital badges) і моделі рамкових навичок «Досягни–Поєднай–Процвітай» («Achieve–Connect–Thrive» (ACT) Skills Framework). Це дозволяє поєднати позашкілля, навчання у школі і літні програми для учнів. Дана модель представлена на рис. 2.2 [25].

Рис. 2.2. Модель рамоквих навичок «Досягни–Поєднай–Процвітай» («Achieve–Connect–Thrive» (ACT) Skills Framework)

Встановлено, що четвертою складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти США є кадрово-педагогічне. Саме воно передбачає наявність педагогічних працівників відповідної кваліфікації.

Як було зазначено у параграфі 1.2 щодо історико-педагогічного аналізу американського позашкілля, на початку становлення позашкільної освіти в роботу з дітьми у позашкільних закладах були залучені переважно волонтери, працівники церкви і працівники з неповним робочим днем.

Слід відмітити, що згодом серед співробітників працювали і педагогічні працівники – випускники коледжів і члени молодіжних організацій. І лише з початку ХХ століття у США до позашкільної освіти починають залучати працівників на постійній основі і платити їм заробітну платню.

Таким чином, склад кадрового забезпечення позашкільної освіти постійно змінювався, що, безумовно, негативно впливало на якість позашкільних програм.

Варто зауважити, що особистість і кваліфікація позашкільних працівників має дуже велике значення, адже ці фактори великою мірою

впливають на якість позашкільної програми та її популярність серед дітей, особливо якщо мова йде про підлітків.

У сучасних умовах основними кваліфікаціям педагогів позашкільної освіти у США, які працюють у позашкільних закладах є:

- професійний педагог (Afterschool Professional);
- парапрофесіонал (Paraprofessional);
- кваліфікований наставник;
- ментор;
- молодіжний працівник (Youth Worker / Youth Development Professional);
- волонтер;
- вихователь;
- студент коледжу.

Встановлено, що на сучасному етапі розвитку позашкільної освіти у США у позашкільних програмах, залежно від виду позашкільної програми працюють працівники з різними кваліфікаціями.

Так, зокрема в програми покращення академічної успішності і розвитку (academic and enrichment programs) / додаткових освітніх послуг (supplementary educational services) залучають професійних педагогів (Afterschool Professional) та парапрофесіоналів (Paraprofessional).

До програм молодіжного розвитку (youth development programs)/ громадянської освіти (civic education) залучають молодіжних працівників, волонтерів, менторів.

Програми догляду за дітьми потребують залучення до роботи вихователів і студентів коледжів.

Слід відмітити, що серед педагогів позашкільної освіти, які працюють у США є кваліфікації, яких немає в Україні. Серед них, парапрофесіонал, молодіжний працівник, волонтери, ментори тощо.

Розглянемо дані професії більш детально.

Так, парапрофесіонал – це посада, що вимагає наявності освіти, певного ступеню і, принаймні, два роки коледжу. Встановлено, що ця

кваліфікація підтримується і фінансується з федеральних коштів в рамках Розділу 1 Закону ESEA на підтримку позашкільних закладів і залучення осіб, які хочуть працювати педагогами.

Встановлено, що у США існує багато програм підготовки педагогів позашкільної освіти, які здебільшого адмініструють недержавні організації, штатні мережеві позашкільні організації чи організації-посередники в партнерстві з вищими навчальними закладами та громадськими чи приватними організаціями.

Найбільшою організацією, яка проводить професійну, тренінгову програму з науковим обґрунтуванням для керівників, працівників, активістів позашкільної освіти, є Національний інститут позашкілля у центрах для жінок Веллеслі (NIOST).

Тематика їхніх тренінгів охоплює такі теми, як:

- покращення якості позашкільної програми;
- побудова системи позашкільної освіти;
- оцінка програми на основі різноманітного інструментарію;
- розвиток лідерських якостей;
- розвиток відносин, навчання і розвиток молоді [141].

Варто також відзначити програму сертифікування і підготовки молодіжного працівника (Youth Worker Certificate Program). Дана підготовка здійснюється для працівників позашкілля, оздоровчих та лідерських програм організацією «Найкраща ініціатива» (BEST Initiative), штат Масачусетс і діє в 15 містах Америки.

Слід відмітити, що організація проводить такі різнорівневі сертифіковані тренінги на основі національної програми «Молодіжний розвиток»: тренінг для молодіжних працівників з сертифікацією (Youth Worker Certificate Training); «Підхід молодіжного розвитку для досвідчених молодіжних працівників» (The Youth Development Approach for Seasoned Youth Workers); спеціалізоване навчання для молодіжних лідерів-начальників (Youth Work Supervisor Training); молодіжний розвиток дівчат і хлопців з

метою підтримки психологічного здоров'я, здорового способу життя, попередження насильства; розвиток шляхом мистецтва.

Встановлено, що у навчальній програмі є також короткі тренінги про роботу з учнями середньої школи, залучення їх у програми з попередження девіантної поведінки та менеджменту позитивної поведінки тощо [21].

Крім цього, функціонує програма професійного підвищення кваліфікації позашкільників громадсько-приватної організації «Позашкілля Вермонту» (Vermont Afterschool Inc.), яка у партнерстві з Відділенням розвитку дітей агенції соціальної служби (Vermont's Agency of Human Services, Child Development Division) пропонує такі послуги:

- ресурси і навчання основним (загальним) компетентностям педагога-позашкільника (core competencies);
- професійна підготовка в галузі позашкільної освіти (afterschool professional credential);
- програма стажування та практики (an on-the-job training program) [225].

Варто відмітити, що програми підвищення кваліфікації для педагогів позашкілля, в тому числі і он-лайнкові програми проводяться також і штатними мережевими позашкільними організаціями, такими як: Центр позашкільних програм Північної Кароліни (the North Carolina Center for Afterschool Programs (NC CAP)) в партнерстві з Університетом Північної Кароліни (North Carolina State University) і Робочою групою з професійним розвитком позашкільної освіти Північної Кароліни (the NC Afterschool Professional Development Work Group) [144]. Або Мережа штату Нью Йорк за успіх молоді (The New York State Network for Youth Success) адмініструє кваліфікацію «Догляд за дитиною шкільного віку» (New York State School Age Care (SAC) Credential) тощо.

Університет Іллінойс (The University of Illinois) у м. Чікаго нещодавно запровадив нову магістерську програму з молодіжного розвитку у галузі освіти (Master's of Education program in Youth Development).

Основою навчання майбутніх педагогів-позашкільників здебільшого є Основні знання і компетентності (The NAA Core Knowledge and Competencies), розроблені Національною асоціацією позашкілля (National AfterSchool Association (NAA)) [114, 121]. Серед них: ріст і розвиток дітей; навчаюче оточення і розклад; спостереження за дітьми і молоддю, їх оцінка; взаємодія з дітьми і молоддю; залучення молоді, культурні компетентності; відносини – сім'я, школа і громада; безпека і валеологія; планування і складання програм; розвиток професійних і лідерських навичок [44, 116, 170].

Окремого значення у кадрово-педагогічному забезпеченні набуває самопідготовка педагогів позашкільної освіти. Тому Національний Центр якісного позашкілля розробив багату ресурсну базу позашкілля, різноманітні друковані і он-лайн видання, результати досліджень в галузі позашкільної освіти, моніторингу і оцінки програм [47, 145, 171].

Виявлено, що також гарним ресурсом, створеним Департаментом освіти, є сайт What Works Clearing House, де зібрані підходи і успішні практики – <http://ies.ed.gov/ncee/wwc> [105].

Наступної уваги заслуговують рекомендації щодо організації і підвищення ефективності позашкільної програми (A Toolkit for Creating Effective Afterschool Programs), підготовлені програмою Beyond the Bell, Каліфорнія [189].

Крім цього, вагоме значення мають й інші фундаментальні наукові дослідження у галузі позашкільної освіти та інші ресурси для позашкілля, що представлені на інтернет-ресурсах таких організацій, як: Альянс позашкілля (Afterschool Alliance), Гарвардський проект дослідження родини (HFRP), Національний Інститут позашкілля у Центрах для жінок Веллеслі (NIOST).

З'ясовано, що наступною важливою, п'ятою, складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти США є фінансово-матеріальне. Воно включає наявність необхідних для діяльності коштів та матеріально-технічної бази, що представлені на федеральному рівні, рівні штату, громади, приватного сектору, громадських організацій тощо.

Слід відзначити, що програми позашкільної освіти фінансуються державою коштами з федерального уряду і уряду на рівні штату, здебільшого через:

1. Громадські центри навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)).
2. Гранти на програми чи стипендії.
3. Фонд з догляду і розвитку дитини (CCDF) (Департамент охорони здоров'я і Відділ Людських Сервісів).
4. Програму Тимчасової допомоги незаможним родинам (Temporary Assistance for Needy Families (TANF) у формі блок грантів штатам.
5. Харчування від Департаменту сільського господарства (U.S. Department of Agriculture (USDA)) у рамках програми «Їжа і харчування для позашкільної перекуски» (Food and Nutrition Service for «After-school Snack»).

Слід відмітити, що при фінансуванні позашкільних програм також враховуються їх типи. Узагальнюючи вищезазначене, представлено основні джерела фінансування і типи позашкільних програм у табл. 2.2

Таблиця 2.2

Фінансування позашкільних програм у США

№	Позашкільні програми	Фінансування
1.	Громадянська освіта (civic education) / молодіжний розвиток (youth development programs)	– благодійні організації; – федеральні і штатні програми запобігання злочинності і вживання наркотичних речовин згідно Розділу V Закону «Про запобігання правопорушень» (Title V of the Juvenile Justice and Delinquency Prevention (JJDP) Act).
2.	Покращення академічної успішності і розвиток (academic and	– федеральні гранти, кошти Розділу I закону ESEA на школи з розширеними навчальними програмами (extended learning programs); – ініціативи і гранти урядів штатів;

	enrichment programs) /додаткові освітні послуги (supplementary educational services)	<ul style="list-style-type: none"> – гранти 21 CCLCs від Департаменту освіти через департаменти освіти штатів; – підтримка місцевих громад; – нематеріальна плата за програми / допомога нематеріальна (низька орендна плата, волонтерська допомога тощо); – кошти програми «Додаткові освітні послуги» (Supplemental Educational Services (SES)) на оплату тьюторів для учнів, яким потрібно покращити свої знання і вміння
3.	Догляд за дітьми шкільного віку (school age care)	<ul style="list-style-type: none"> – плата батьків в середньому 67 амер. дол. на тиждень (у 2014 р. – 113 амер.дол.); – Фонд розвитку та догляду за дитиною (Child Care Development Fund); – Управління з догляду за дитиною (Office of Child Care (OCC)); – Управління з догляду за дитиною штату (Office of Child Care Services (OCCS)).

Слід відмітити, що американські вчені-дослідники позашкілья стверджують, що одна четверта частина фінансування Блок грантів догляду і розвитку дитини (CCDBG) реалізується у рамках позашкільних програм.

Встановлено, що федеральний Фонд догляду і розвитку дитини (CCDF) і Управління з догляду за дитиною (OCC) адмініструють програму цього фонду, надаючи штатам субсидії на догляд за дітьми для незаможних родин.

При цьому Управління з догляду за дитиною (Office of Child Care (OCC)) – це нова назва організації Бюро з догляду за дітиною (Child Care Bureau), яка з 2010 р. адмініструє Фонд з розвитку і догляду за дитиною (CCDF). Саме вона на основі Закону «Блок гранти на програми догляду і розвитку дитини» (CCDBGGA) була введена в силу Законом комплексного

узгодження кошторису у 1990 р. (The Omnibus Budget Reconciliation Act of 1990) і доповнена у 1996 і в 2014 рр. Законом «Блок гранти догляду і розвитку дитини» (CCDBG Act of 2014) [146].

Представимо у табл. 2.3 розподіл коштів за джерелами фінансування і їх процентним відношенням на прикладі позашкільних програм у штаті Масачусетс на підставі даних MAPC (MARS) [112].

Таблиця 2.3

Розподіл коштів на позашкільні програми
та процентне відношення у штаті Масачусетс, США

№	Назва	Кількість позашкільних програм	Процентне відношення
1.	Джерела фінансування		
1.1	Департамент Освіти (федеральне фінансування)	27	35%
1.2	Управління з догляду за дитиною штату (OCCS), Massachusetts Office of Child Care Services) (федеральне фінансування на рівні штату)	39	50%
1.2	Громадська організація Юнайтед Вей (United Way) (місцеве фінансування)	46	59%
2.	Модель програми		
2.1	Догляд за дітьми шкільного віку	62	79%
2.2	Підвищення академічної підготовки	16	21%
3.	Вік дітей		
3.1	Початкова школа	60	77%
3.2	Середня школа	15	19%
3.3	Змішана школа	3	4%
4.	Адміністрування		
4.1	Громадська організація	57	7%

4.2	Релігійна організація	18	23%
4.3	Школа	31	40%
5.	Місце розташування		
5.1	Школа	55	71%
5.2	Громада	23	29%

Слід відмітити, що управління позашкільними програмами здійснюється у партнерстві недержавних організацій і шкільних округів.

На гранти позашкільної освіти федерального уряду переважно подаються шкільні округи, що потім своїми силами забезпечують або обирають недержавні організації НГО (NGO), СВО чи релігійні організації (faith-based organizations). Водночас, як показує досвід, відбувається комбінація цих стейкхолдерів.

Так, наприклад, у фінансуванні позашкільних програм в Індіані можна також побачити співвідношення федерального фінансування і фінансування штату, в якому на позашкільну освіту цього штату виділяється такі кошти:

– Федеральне фінансування:

60 млн амер. дол. – фінансування федерального Фонду догляду і розвитку дитини (CCDF), з яких 33% йде на потреби дітей шкільного віку;

20 млн амер. дол. – на програми 21 CCLCs.

– Фінансування уряду штату:

1 млн амер. дол. – на Клуби хлопців і дівчат (Boys & Girls Clubs);

800 тис. амер. дол. – на гранти на догляд за дітьми шкільного віку (school-age child care grants).

Виявлено, що вартість позашкільної програми на одного учня відповідно до Дорожньої карти розвитку позашкільної освіти складає 2 400 амер. дол. на дитину на рік (67 амер. дол. на тиждень) [175].

З них частка федерального фінансування становить лише 11%, а 29% дітей в позашкільлі підпадають під федеральну допомогу малозабезпеченим родинам. Оплата батьками позашкільної програми складає $\frac{3}{4}$ або 69% від усєї суми [236].

Варто відмітити, що у 2014 р. ця цифра зросла і складає у середньому вже 113 амер. дол., а на літні програми – 253 амер. дол. на тиждень.

Як вже зазначалося, найвідомішим і одним з перших донорів позашкілля в США, його різноманітних досліджень та проектів є Фундація Чарльза Мотта (Charles Steward Mott Foundation) [32] та підтримана цією організацією Штатна мережа позашкілля (Statewide Afterschool Networks) [126]. Також вагому підтримку позашкільним програмам у США також надають: Фундація Роберт Вуд Джонсон (Robert Wood Johnson Foundation); Фундація Веллес (Wallace Foundation), яка підтримує покращення навчальних можливостей позашкільної освіти; Фундація Роберт Бавн (Robert Bowne Foundation); Фундація Дабл Ю. Ті Грант (W.T. Grant Foundation); Фундація Самуелі (Samueli Foundation); Фундація Форда (Ford Foundation); Фундація Нойс (Noyce Foundation); Фундація Джей Сі Пенні (JC Penny Foundation); Хайнц Ендовментс (Heinz Endowments) тощо.

З'ясовано, що багато урядів штатів, крім федерального фінансування, на позашкільну освіту запроваджують додаткове фінансування на рівні штату у їхній громаді.

Найяскравішим прикладом такої ініціативи є штат Каліфорнія, що за керівництва Арнольда Шварцнегера у 2002 р. запровадив Поправку 49 (California Proposition 49) на додаткове фінансування позашкілля на рівні штату. Так, було запроваджено програму грантів для позашкільних програм для початкової і середньої школи (elementary, middle school).

Також у рамках програми «Позашкільна освіта і безпека» (Afterschool Education and Safety (ASES)) школам 386 округів штату надаються гранти на суму біля 537 млн амер. дол. [163].

Слід відмітити, що у штаті Кентуккі вдалося залучити 37 млн амер. дол. на програму «Розширені шкільні послуги» (Extended School Services), а в штаті Меріленд – 10 млн амер. дол. на Фонд з позашкільних можливостей (After-School Opportunity Fund) .

Крім того, деякі штати, як наприклад штат Мінесота, запроваджують спеціальні ініціативи – додатковий податок для кращого

фінансування позашкільної діяльності у цьому штаті. Очевидно цей факт сприяв тому, що цей штат вийшов у категорію шести «штатів з найдинамічним розвитком позашкільної діяльності» згідно з дослідженням «Америка після 15:00» [15].

Встановлено, що іншими спонсорами позашкільної освіти згідно з Національною Вибіркою дошкільної і позашкільної освіти у 1991 р. (National Sample of Before- and After-School Programs in 1991) у процентному відношенні були: приватні, неприбуткові школи – 10%; державні школи – 18%; церкви та релігійні громади – 6%; державні, місцеві урядові установи – 5%; інші джерела – 2% [98].

Узагальнюючи вищезазначене, слід зазначити, що впродовж останніх десяти років збільшено увагу і допомогу американській позашкільній освіті. Так, тільки сума федерального фінансування позашкільної освіти виросла порівняно з 2004 р. з менше млрд амер. дол. до 1,13 млрд амер. дол. Це сприяло потужному якісному і кількісному розвитку позашкільної освіти, збільшенню кількості учасників позашкільних програм.

Також залучаються донорські кошти, кошти місцевої громади та бізнесу, кошти батьків дітей в рамках оплати за участь у позашкільних програмах.

Встановлено, що багато громад почали сприяти запровадженню, розвитку та удосконаленню програм та інструментарію позашкільної освіти. Це обумовлено розумінням у людей, що таким чином вони розбудовують і розвивають свою громаду, запобігають виникненню негативних явищ в суспільстві, підтримують своїх юних громадян.

Надзвичайно важливим постає питання на підставі успішних американських практик позашкільної освіти розробити рекомендації для України з урахуванням традицій та умов функціонування і розвитку української позашкільної освіти.

Висновки до другого розділу

Сучасні організаційно-педагогічні засади позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки включають різноманітні складові забезпечення. До них належать – нормативно-правові, структурно-організаційні, освітні, кадрово-педагогічні, фінансово-матеріальні складові забезпечення.

З'ясовано, що першою складовою забезпечення позашкільної освіти у США є нормативно-правове, яке спрямоване на законодавче регулювання системи освіти, у тому числі позашкільної освіти, наявність необхідної законодавчої бази, нормативно-правових документів тощо.

Так, основою нормативно-правового забезпечення освіти, у тому числі позашкільної у Сполучених Штатах Америки є Конституція США (United States Constitution) (1787), X поправка до Конституції США (The Tenth Amendment (Amendment X)) (1791), Закон «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)) (1965), Закон «Про удосконалення американських шкіл» (Improving America's School Act (IASA)) (1994), Закон «Жодна Дитина Поза Увагою» (No Child Behind Act (NCLB)) (2001), Закон «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)) (2015) та інші нормативно-правові документи, прийняті як на федеральному рівні, так і на рівні штатів.

Варто зазначити, що на федеральному рівні у США першим у 1965 р. був прийнятий Закон «Про початкову і середню освіту», що став основою освітньої законодавчої бази. Через 30 років, у 1994 р., було затверджено Закон «Про удосконалення американських шкіл», який у 2001 р. було замінено Законом «Жодна Дитина Поза Увагою», а зрештою, у 2015 р., прийнято Закон «Кожен Студент Досягає Успіху».

Важливими документами США, що розкривають основні положення щодо освіти, у тому числі позашкільної, також є Стратегічні цілі Департаменту освіти в галузі початкової і середньої освіти (Strategic Goals: Elementary and Secondary Education) та Пріоритетні напрями роботи

Департаменту освіти в галузі початкової і середньої освіти (FY14–15 Priority Goals, FY 2016–17 Priority Performance Goals).

Наступною складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США є структурно-організаційне. Саме воно включає наявність відповідної структури, закладів освіти, організацій, інституцій, у яких забезпечується освіта поза школою.

Аналіз ситуації показує, що на сьогодні робота з дітьми в позашкільній освіті США здійснюється інституціями як державної, так і недержавної форми власності на трьох рівнях – федеральному, рівні штатів, місцевому рівні (шкільний округ, місцеві громади).

Виявлено, що на федеральному рівні основним органом, який відповідає за федеральну освітню політику у США є Департамент освіти Сполучених Штатів Америки (The United States Department of Education (ED, DoED)). Варто відмітити, що враховуючи децентралізацію у США, питання освіти в основному знаходиться у віданні штатів. Проте на сучасному етапі функції впливу федерального уряду у сфері освіти, у тому числі позашкільної, суттєво розширилися.

У процесі дослідження встановлено, що на цьому рівні на федеральну політику щодо роботи з дітьми і молоддю в позашкільній освіті також мають вплив такі організації і установи, як: Гарвардський проект дослідження родини (Harvard Family Research Project), Національний інститут позашкільля у Центрах для жінок Веллеслі (National Institute on Out-of-School Time at the Wellesley Centers for Women (NIOST)), Асоціація політичних досліджень (Policy Studies Associates (PSA)), Центр Чопін Хол для дітей (Chopin Hall Center for Children (CHCC)), Освітні старт-системи Анненберг (Annenberg Smart Education Systems), Інститут Шкільної Реформи Анненберг (Annenberg Institute for School Reform), Центр досліджень Американського прогресу (Center for American Progress Research), Альянс позашкільля (After-school Alliance), Американська асоціація позашкільля (American After-school Association) та ін.

Ці інституції як державної, так і недержавної форми власності для представників позашкільної освіти розробляють документи нормативного, концептуального та аналітичного змісту; готують рекомендації і ресурси організаціям, які працюють з дітьми і молоддю; проводять міждисциплінарні наукові дослідження; організовують різні заходи, конкурси, змагання; надають консультації; організовують акредитовану професійну підготовку педагогічних кадрів тощо.

Наступним у структурі є рівень штату, що передбачає реалізацію освітньої політики щодо роботи з дітьми і молоддю в позашкільній освіті, формування та здійснення освітніх завдань у конкретному штаті.

Слід відмітити, що рівень штату включає різноманітні державні заклади, а також установи того чи іншого штату. Враховуючи, що США налічують 50 штатів з децентралізованою освітньою системою, мережа цих закладів і установ є широкою. Серед них Управління з догляду за дитиною штату (Office of Child Care Services (OCCS)), Освітня агенція штату (State educational agency (SEA)) тощо.

У процесі дослідження встановлено, що третім є місцевий рівень, який розташований в містах та невеликих містечках, до якого належить громада, шкільний округ (school district).

На цьому рівні діти безпосередньо здобувають позашкільну освіту в центрах дітей та молоді, позашкільних й шкільних клубах, музеях, парках та рекреаційних зонах, приватних закладах, неурядових організаціях тощо. Серед них: клуби для хлопців (Boys' Clubs), клуби для хлопців і дівчат (Boys & Girls Clubs), Християнський союз молодих людей (YMCA), Національна 4-ейч (National 4-H), Фьорст (Перший) (For Inspiration and Recognition of Science and Technology (FIRST)), Бінз енд Райс (Квасоля і Рис) (Beans and Rice) тощо. Слід відмітити, що на цьому рівні також задіяні місцеві агенції освіти (Local educational agency (LEA)).

Виявлено, що американська позашкільна освіта може бути структурованою (організованою) або неструктурованою (неорганізованою).

Водночас саме структурована форма позашкільної освіти має найбільший ефект та найкраще задовольняє позашкільні освітні потреби дітей і молоді.

Третьою складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти у США є освітнє, яке включає ціль і реалізується через відповідний зміст освіти, форми, методи, засоби.

У сучасних умовах основною ціллю позашкільної освіти у США є виховання дітей і молоді, підвищення рівня їх освіти, суспільної мотивації, забезпечення міцного здоров'я, підтримка учнів і родин, відвернення від девіантної поведінки у позашкільний час.

Виявлено, що сучасний зміст позашкільної освіти у США базується на комплементарному підході (complementary approach) і поділяється на три групи:

громадянська освіта (civic education) / молодіжний розвиток (youth development programs);

покращення академічної успішності і розвиток (academic and enrichment programs) / додаткові освітні послуги (supplementary educational services);

догляд за дітьми шкільного віку (school age care).

Зміст американської позашкільної освіти реалізується в основному через позашкільні програми (ASP), які є досить гнучкими, мобільними, демократичними, орієнтованими на результат. При цьому програми часто змінюються відповідно до пріоритетів громади, їх цілей, підходів тощо. Джерелом нових програм є здебільшого громадські організації, педагоги чи адміністрація програм, самі діти, персонал та ін.

Як показують результати дослідження, у сучасному американському позашкільлі широко використовуються такі методики, як: навчання через служіння (Learning through Service); пов'язане навчання (Linked Learning Approach); модель подовженого навчання (Extended-day Learning Model); кооперативне навчання (Cooperative Peer Learning); модель молодіжного розвитку «листок конюшини» (The Clover Model of Youth Development) тощо.

Четвертою складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти США є кадрово-педагогічне, яке передбачає наявність педагогічних працівників відповідної кваліфікації.

У США розповсюдженою є практика роботи у системі позашкільної освіти таких співробітників, як: професійного педагога, парапрофесіонала, кваліфікованого наставника, ментора, молодіжного працівника, волонтера, вихователя, студента коледжу та ін.

З'ясовано, що наступною важливою, п'ятою, складовою забезпечення організаційно-педагогічних засад позашкільної освіти США є фінансово-матеріальне. Воно включає наявність необхідних для діяльності коштів та матеріально-технічної бази як державних, так і недержавних з федерального рівня, рівня штату, громади, приватного сектору, громадських організацій тощо.

Таким чином, враховуючи позитивний досвід і значні напрацювання Сполучених Штатів Америки щодо організаційно-педагогічних засад функціонування і розвитку позашкільної освіти, актуальним постає питання розробки рекомендацій для позашкільної освіти України.

РОЗДІЛ III

ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ДОСВІДУ США У РОЗВИТКУ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

3.1. Громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти

Завдання розробки рекомендацій щодо розвитку системи позашкільної освіти в Україні на основі досвіду та кращих практик США включає аналіз та порівняння стану позашкільної освіти у сфері громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти в обох країнах.

Перш за все зазначимо, що питання розвитку громадянського виховання загалом, позашкільної освіти зокрема, тісно пов'язані з окремим напрямом педагогічної науки та практики – громадянським вихованням. Відомо, що це було і є однією з найхарактерніших особливостей позашкільної освіти у США.

В Україні напрям «громадянське виховання» (civic education, civics) набув великої актуальності на теперішній момент, коли актуалізується проблема формування громадянської компетентності сучасних дітей і молоді. Для вирішення цього завдання багато уваги приділяється вивченню досвідів і успішних світових та національних практик інших країн, зокрема США.

Встановлено, що на сучасному етапі у США громадянську освіту розглядають достатньо широко. На думку Т. Вагнера, одного з директорів групи зі Зміни Лідерства при Школі розвитку освіти Гарвардської аспірантури, між навичками, необхідними в глобальній економіці і тими навичками, які сприяють безпеці і процвітанні демократії є конвергенція [6].

У звіті «Хранитель демократії» (The Guardian of Democracy) на базі різних досліджень доводиться, що громадянська освіта «не просто пропагує знання і навички з громадянськості, але і сприяє навчанню «компетентностей XXI століття» [76].

У праці «Важливий момент: навчання в коледжі і майбутнє демократії» («Crucible Moment: College Learning and Democracy's Future») вказується, що: «Соціально міцна і економічно розвинута американська демократія... потребує знаючих, залучених, відкритих і соціально відповідальних людей, які віддані загальному добру і практикують демократію... громадянська освіта потребує бути інтегруючим компонентом кожного рівня освіти, від школи до аспірантури, через усі дисципліни» [212].

Національна робоча група з громадянської освіти і демократичного залучення (The National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement) формулює такі завдання щодо громадянської освіти у освітній системі США, як: відновлення фундаментальних принципів громадянської і демократичної місії шкіл; зміна парадигми сучасного національного громадянського виховання як пріоритетного напрямку освіти; створення сучасної програми громадянської освіти з врахуванням взаємозалежності США та глобальної спільноти, історичного і сучасного розуміння демократичних цінностей; залучення різних точок зору і думок різних верств населення, фокус на колективне вирішення громадянських проблем; спрямованість на вищі рівні громадянського виховання, навичок, цінностей в кожного учня і студента вузу [212].

У той же час К. Попадюк вказує, що Національна Рада з громадянського виховання США (NCSS), професійна асоціація освітян у галузі громадянського виховання у світі і «парасолькова організація», що об'єднує організації у 50 штатах Америки і 69 організацій з інших країн, першочерговим завданням громадянського виховання вважає допомогу учням і студентам приймати «прозорі і виважені рішення для громадського добробуту як громадяни культурно різноманітного, демократичного суспільства у взаємозалежному світі» [122, 267].

Тобто є розуміння необхідності і важливої ролі громадянського виховання дітей і молоді у процесі позашкільної освіти. Зокрема, зберігати і передавати спільні цінності та ідеали, потреби пристосувати позашкільні програми до сучасних вимог і умов. Саме позашкільна освіта може

допомогти в цьому, сприяти пізнанню себе, інших, вихованню толерантності, бути відкритому до нового, здатності співпрацювати з різними людьми.

Таким чином, у сучасній педагогічній науці ми можемо виокремити два підходи до змісту поняття громадянське виховання. По-перше, вузьке значення як викладання окремого шкільного предмета. По-друге, широке значення як процес і результат підготовки підростаючого покоління. Щодо предмету нашого дисертаційного дослідження, то ми маємо на увазі громадянське виховання у широкому розумінні як особливий напрям позашкільної освіти.

Виявлено, що програма громадянського виховання у США має широкий зміст і включає питання формування навичок критичного мислення, знання не тільки історії, але історичного і соціологічного розуміння демократичних рухів у США і за кордоном. Також вона підкреслює важливість розуміння джерел ідентифікації особистості.

Водночас дана програма окрім знання політичної і державної систем і механізмів їх роботи і демократичних принципів, містить ще і дебати стосовно застосування.

Враховуючи вищезазначене, О. Бауер стверджував, що уявлення про націю і етнічність асоціюються з іншими уявленнями і почуттями, які переносяться на наше уявлення про націю. Тоді етнічність, нація – асоціюється з уявленнями про «Я – людина», а національність – це форма індивідуальності. Важливим є вплив на громадянські цінності таких навичок як: критичне мислення, аналіз інформації, збір і оцінка декількох джерел, пошук залучення та показ інформації з різних кутів зору, деліберації і знаходження точок дотику [20].

Аналізуючи питання громадянського виховання, особливу увагу у працях Ч. Тейлора приділено мультикультуралізму і політику визнання, зокрема «спільне почуття приналежності, яке походить від національної ідентичності, розвиває відносини ... довіри» [197].

У Програмі громадянської освіти і залучення в демократію 21 століття (A Framework for Twenty-First-Century Civic Learning and Democratic

Engagement) наголошувалося на таких компетентностях, як: здатність до прийняття рішень і ефективної співпраці в колективі та громаді, повага до інших культур, толерантності.

Також зазначаються цінності, які повинна привити громадянська і історична освіта: повага до свободи і людської гідності, відкритість, емпатія, толерантність, відповідальність за загальне добро, справедливість, етична доброчесність, рівність. Окрема увага приділяється такій категорії як «дії в колективі», а саме: компроміс і взаємоповага, вирішення громадських проблем з участю різних сторін, інтеграція знань, навичок і цінностей в дії, моральна поведінка, орієнтація в політичних системах і процесах [212].

Встановлено, що набором програмних стандартів для викладання громадянського виховання, укладених членами Національної Ради з громадянської освіти (NCSS) є: «культура; час, безперервність і мінливість; люди, місця, середовища; індивідуальний розвиток та ідентичність; особи, групи та інституції; влада, владні структури і управління; виробництво, розподіл і споживання; наука, технологія і суспільство; глобальні зв'язки; громадянські ідеали і практика» [122, 263].

Варто додати, що ця організація впроваджує програму Коледж, Кар'єра і Громадське життя (ККГ) (The College, Career and Civic Life (C3)) при навчанні соціальним наукам (social studies) [122].

Зауважимо, що потрібно пам'ятати: освітнє середовище Америки постійно змінюється відповідно до ситуації і потреб часу. Аналіз джерел та інформації показав, що на сучасному етапі змінюється зміст навчання громадянської освіти у США. Так, у рамках предмета з громадянської освіти до інформації про різні гілки влади та інформації про історію Америки, додали ще матеріали про політичну систему держави і шляхи впливу на неї, культурний і глобальні контексти демократії та принцип дієвої демократії.

Секретар Департаменту освіти США Арне Дункан (Arne Duncan) і колишня суддя Верховного суду США Сандра Дей О'Коннор (Sandra Day O'Connor) підкреслили, що для того, щоб громадянське виховання стало більш привабливим і цікавим, воно не повинно залишатися на рівні

«бабусинового громадянське виховання» («grandmother's civics»), а йти вперед, розвиватися відповідно до вимог часу [50].

Арне Дункан на конференції «Освіта іCivics для демократії в цифровий час» (I-Civics Educating for Democracy in a Digital Age conference) у 2011 р. наголосив, що на порядку дня – перебудова і переформатування громадянського виховання [6].

Таким чином, тепер часто звучить не просто громадянська освіта як предмет, а громадянське виховання і залучення в демократію. Тобто навчання і підготовка учнів до участі у громадському і демократичному житті, «забезпечуючи можливості для розвитку знань громадської освіти і навичок... через навчання і практику» та інтегрування цих знань в інші предмети» [6]. Отже, заходи з дієвої демократії розглядаються як пріоритетні, що повністю співвідноситься з позашкільною освітою.

З'ясовано, що в Америці громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти реалізується шляхом викладання громадянської освіти як окремого навчального предмета у старших класах, а також через позашкільні програми і заходи.

Перед детальним аналізом практик і видів педагогічної діяльності у сфері громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти вважаємо за доцільне навести характеристику принципів його організації у США.

Встановлено, що у американських наукових і навчальних джерелах, в умовах конституційної демократії під громадянським вихованням розуміють виховання суспільно активних громадян для підтримання та зміцнення самоврядування як основи участі у справах спільноти, держави, нації.

Вважаємо за доцільне зазначити, що галузі громадянського виховання є об'єктом особливої уваги та обговорення у сучасному світовому й українському суспільстві, зокрема широкого кола педагогічної громадськості. За роки Незалежності України, особливо за останні часи, з'явилося чимало публікацій у педагогічних виданнях.

Дослідження громадянського виховання загалом, зокрема у

позашкільній освіті, безпосередньо пов'язані з низкою загальнодержавних законодавчих актів, що стосуються зміцнення суверенітету й незалежності України, забезпечення прав і свобод людини, поглиблення демократії та народовладдя, розбудови правової держави. Такі положення мають визначальний правовий державний та науково-методологічний характер для здійснення гуманізації освіти. Серед них: Закон України «Про освіту» [244], Закон України «Про позашкільну освіту» [245], Концепція національної системи освіти [254], Державна національна програма «Освіта: Україна XXI століття» [241], Концепція національного виховання [253], Концепція демократизації українського виховання [252], Концепція позашкільної освіти та виховання [256], проект Концепції громадянської освіти в школах України [250], проект Концепції громадянської освіти та виховання в Україні (січень 2013 р.) [251], Концепція сучасного українського виховання [257], Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності [249], Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді і Заходи щодо її реалізації [255].

Таким чином, сьогодні в Україні створено нормативно-правову базу функціонування громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти.

Слід відмітити і теоретичні напрацювання, наукові ідеї з питань громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти.

Основи американського досвіду громадянського виховання і можливість його адаптації в Україні досліджували такі освітяни і науковці: П. Вербицька, О. Войтенко, Я. Гурнікевич, О. Дем'янчук, В. Дубровський, О. Жадько, О. Заболотна, Ю. Іщенко, О. Клонцак, О. Кукла, Т. Лаворік, Ю. Плиська, Л. Пономаренко, О. Пометун, К. Попадюк, В. Сухіна та ін.

Л. Пономаренко порівнюючи філософію освіти, ментальність та «ядерні» цінності в Україні і США робить висновки, що демократії треба вчитися і що це навчання «найбільш природньо у школі, де зосереджено багато людей, дітей, батьків, педагогів, де є можливість залучати учнів до

позашкільної діяльності, створювати клуби і асоціації. А позашкілля повинно продовжувати те, чого діти навчаються у школі» [266].

Проф. В. Сухіна вважає, що в Україні на сучасному етапі пошуку національної ідентичності, громадянськості та реформування освіти стало очевидною потребою виховання ідентичності і громадянськості з дитинства. Потрібно ставити виховання особистості, громадянина на основоположне місце, через те, що «людина може стати зрілою тільки через громадянське бачення світу, через оцінку навколишнього світу з позицій власної активності і відповідальності» [272].

Доктор філософії Ю. Іщенко провів філософський аналіз питань адаптації в Україні закордонного освітянського досвіду і вважає, що його освоєння висуває таку передумову як толерантність і критичне ставлення до нього, наголошуючи: «Ціннісно-нормативне узгодження досвідів потребує критичної рефлексії, благодатним ґрунтом для зростання якої може бути лише діалогове спілкування і обмін досвідом... спільне толерування, визнання... ідеалів єдності навчання і виховання громадян своєї країни» [247]. Водночас вчений вказує, що це необхідно враховувати в сучасних умовах глобалізації і втрати багатьма людьми своєї національно-культурної ідентичності.

Аналізуючи громадянське виховання як особливий напрям позашкільної освіти, слід відмітити, що у США особлива увага приділяється питання його реалізації. Так, унікальною програмою громадянського виховання є навчання через служіння (*learning through service*), яка інтегрує навчання з проектами, участю у проектах громади.

У рамках цієї програми учні середньої і старшої школи повинні відпрацювати приблизно 50 год. на рік в проектах громади [182]. Водночас, у штаті Меріленд ця цифра становить 75 год. протягом навчання у старшій школі.

Колишній вчитель англійської мови у старшій школі штату Меріленд, а наразі дослідник К. Меґейрі (Kathy Megyeri) у своїй книзі «Історія навчання через служіння і вимоги в Меріленді» («History of the Service-Learning It

Requirement in Maryland») ділиться стратегіями впровадження елементів навчання через служіння у щоденну діяльність педагогів.

Серед них виділяє: написання творів з обґрунтуванням потреби у проєктах; розробку усного історичного або дослідницького проєкту на тему громадських ініціатив; написання листів-подяк батькам і старшим людям, які позитивно вплинули на учнів; листи відомим людям з проханням надати речі для благодійних ярмарок чи аукціонів; листи-поради молодшим учням про те, як досягти успіху у старших класах школи чи коледжу; підготовку молодшим учням рекомендацій щодо дитячих книг чи написання дитячих творів для них; пожертва книг у бібліотеку початкової школи; написання листів до редакторів і написання прохань до місцевих, держаних і федеральних службовців про місцеві проблеми; вивчення творів, які включають елементи громадянської освіти «Миші, люди та квіти для елджерона», «Король Лір», «Вбити пересмішника»; різні форми рефлексії; залучення коштів і публікації як результат використання елементів громадянської освіти [113].

Слід відмітити, що у 2001 р. К. Мегейрі (Kathy Megyeri) виступала в Україні на конференції з громадянської освіти.

Також згідно з національним опитуванням щодо навчання громадянськості (The Nation Report Card) використовують переважно такі засоби: обговорення матеріалів, що вивчали у школі; написання коротких відповідей на запитання, тестування чи загадки; рольові ігри, імітація процесів або розігрування сцен; групові проєкти; робота з додатковою літературою; праця в бібліотеці; дискусія; написання розгорнутих відповідей на завдання; участь у дебатах чи панельних дискусіях; написання звітів; підготовка учнями доповіді для класу; написання листів, щоб висловити позицію чи допомогти вирішити проблему в громаді; поїздка чи похід; запрошення доповідачів зі сторони [210, 211].

Виявлено, що у дорожню карту залучення в демократію включено такі програми:

– програма «Обличчям до історії» (Facing History), що сприяє розвитку залучення до громадської активності і критичного мислення учнів через навчання вчителів у рамках дослідження випадків релігійного чи расового переслідування;

– проекти в галузі інженерної науки на службі громадськості ЕПІКС (Engineering Projects in Community Service (EPICS)) у рамках якої студенти інженерних факультетів, а також учні 50 середніх шкіл в десяти штатах разом з громадськими організаціями працюють над вирішенням проблем громади;

– програма коучингу «Громадські досягнення» (Public Achievement – «Coaching» for Public Work), за якою студенти коледжу, випускники чи вчителі середніх шкіл в якості громадських коучів допомагають учням початкової і середньої школи різних штатів у командах розробляти і реалізовувати спільні проекти чи заходи на благо школи чи громади [166];

– програма Міква Челендж (Mikva Challenge) дає можливість молоді висловлювати свою позицію і брати участь у процесі прийняття рішень за сприяння освітян і лідерства штату чи громади [208];

– програма Мережа навчання підприємництву (The Network For Teaching Entrepreneurship (NFTE)) проводить навчання вчителів основам відкриття бізнесу для того, щоб вони мали можливість навчити цьому своїх учнів, при цьому бізнес-ідеї учнів в основному є соціального характеру [213];

– Civics 2.0 – освітня програма інтерактивних ігор в галузі громадянського виховання, що знайомить з роботою уряду, різних гілок влади, роботою судів тощо [87];

– освітня програма або церемонія «День Конституції», що підтримується федеральним урядом, яку щороку 17 вересня проводять у кожній установі, щоб наголосити на важливості активної громадянської позиції та важливості Конституції [6, 40];

– програма Національні студентські / батьківські стимуляційні вибори (National Student / Parent Mock Election) в рамках якої використовуються різноманітні заходи, зокрема «Демократія в дії», коли учні беруть участь в імітації виборів та реєстрації виборців;

- програма «Діти голосують США» (Kids Voting USA);
- програма Модель ООН, де проводяться заходи в молодіжних міських радах;
- проект Американського громадського телебачення (American Public Broadcasting), що навчає основам федерального бюджету та он-лайнві симуляційні ігри, такі як он-лайнова відео гра «Герой Кошторису» (Budget Hero) [198].

Більш докладніше зупинимося на програмі Центру громадянського виховання (Center for Action Civics) Чикагської організації Міква Челендж (Mikva Challenge). Їхня модель «Міква» або «громадянське виховання в дії» («Action Civics») є освітньою моделлю громадянського виховання в дії на основі філософії проектів і демократичного навчання вчених Д. Дьюї і Д. Аддамс. Особливістю є дія у трьох напрямках:

1) вплив на політику (Policy Making), залучення у виборчі процеси (Electoral Engagement), коли діти і молодь мають можливість безпосередньо взяти участь у демократичних заходах різного рівня (в якості спостерігачів на виборах, лобіювання, публічних дебатах, при створенні громадських заходів тощо);

2) участь у вирішенні проблем громади (Community Problem Solving), тобто розробка і участь у проектах дітей і молоді для вирішення різних питань громади;

3) участь у міському турнірі «Проект Мильниця» (Project Soapbox), коли учні виступають перед своїми однолітками і дорослими з промовами, де висвітлюють найбільш актуальні проблеми дітей і молоді в різних сферах, що сприяє розвитку в них навичок дослідження, критичного мислення, досвіду публічних виступів.

Також цікавим є досвід цієї організації щодо створення 5 різних видів молодіжних рад (Citywide Youth Councils CYC) при мері міста (Mayor's Youth Commission):

- 1) рада з питань охорони здоров'я підлітків (Teen Health Council);
- 2) молодіжна рада з питань освіти (CPS Student Advisory Council);

- 3) молодіжна рада з питань правосуддя малолітніх (Juvenile Justice Council);
- 4) рада з управління житлового господарства Чикаго (Chicago Housing Authority Youth Council);
- 5) дорадча рада при неприбутковій організації «Питання позашкілля» (After School Matters Council), що опікується позашкільними програмами в м. Чикаго.

Варто зазначити, що незважаючи на неофіційний статус рад, їх справи є дієвими. Наприклад, остання рада створила програму для впровадження вивчення STEM у мистецькі програми. Також після опитування 450 молодих людей підготували рекомендації, як зробити музеї більш привабливими. Крім цього, зробили інформаційне відео і методичку з найкращих практик позашкільних програм на основі дослідження та інтерв'ю серед дітей і молоді.

Організація має також програму літніх стипендій (The Mikva Summer Fellows program), що дає можливість учням пройти стажування на платній основі в офісах урядовців на рівні громади, штату чи федеральному рівні [208].

Варто додати, що на допомогу вчителям позашкільної і шкільної освіти у США створено багато ресурсів з громадянської освіти, історії США, які включають розробку матеріалів і уроків.

Одним з найкращих і найбільших з них є Ресурсний центр національної історії (National History Education Clearinghouse), Національний архів і Адміністрація записів (National Archives and Records Administration), Центр громадянської освіти (History and Social Study Education) тощо [198].

Встановлено, що архіви і музеї є потужними ресурсами, які відіграють дуже важливу роль у громадянському вихованні. Завдяки їхнім цікавим програмам й інтерактивним експозиціям для дітей і молоді, у них пробуджується інтерес до історії, минулого, прививається шанобливе ставлення до історичних документів.

Досвід США в сфері громадянської освіти був великою мірою корисним для українських освітян, що сприяло у 90-х рр. ХХ століття розвитку співпраці американських і українських педагогів, а також громадянських діячів.

При підтримці і фінансуванні американським урядом реалізовувалося декілька програм із громадянської освіти, проводилися заходи. Серед них програми «Вуличне право» (Street Law), «Партнери в освіті» (Partners in Education (PIE)) тощо. Так, у рамках програми обміну для викладачів історії та суспільнознавчих дисциплін, здійснювалися обмінні поїздки цих вчителів і адміністраторів шкіл, ознайомлення з кращими практиками громадянської освіти, вивчення історії тощо.

Слід відмітити, що за сприяння різних фондів і Посольств діяли й інші програми і заходи, серед яких:

програми CIVITAS і «Освіта для демократії», які підтримували педагогів і процеси демократизації у школі, розвиток критичного мислення і передовий педагогічний досвід;

тренінги для викладачів суспільствознавчих дисциплін;

програма міні-грантів «Інновації в освіті», яка надавали кошти на тренінги в галузі громадянської освіти, демократії в освіті;

друк бюлетеня «Вісник» тощо.

Крім цього було запроваджено такі форми роботи з громадянського виховання, як: дебатні клуби, Центри громадянської освіти в різних областях України (м. Київ, м. Полтава, м. Севастополь, м. Цюрюпінськ та ін.).

Створено і активно досліджують, пропагандують, розбудовують громадянську освіту в Україні такі організації – «Нова Доба» (м. Львів), «Вчителі за демократію і партнерство» (м. Київ).

Встановлено, що зусиллями цих організацій надруковано посібники, зокрема з громадянської освіти «Мистецтво жити в громаді», «Громадянська освіта», «Ми – громадяни України», «Вчимося бути громадянами». Також в окремих школах України викладаються факультативи з громадянської освіти.

Варто відзначити, що українські учні, які навчалися у закладах переможців програми «Премії за досягнення у викладанні» (TEA) - вчителів середньої школи, фінансованої урядом США, також мали можливість впродовж кінця 90-х років XX століття брати участь у програмах обміну з американськими учнями.

У процесі дослідження автор дисертації як координатор Програми обміну учнями середньої школи (SSEP), вивчала питання громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти. При цьому мала можливість дати об'єктивну оцінку важливості цього досвіду як для педагогів, так і для учнів. Саме відвідування США і споглядання, як американські учні шанують свою країну, прапор, співають гімн у школах, побувавши у складі іноземної делегації, по поверненню додому учні починали більш цінувати ці атрибути і відчувати себе громадянами своєї країни.

В Україні закордонний досвід у сфері громадянського виховання теоретично і практично досліджувався доволі активно.

Проте, на жаль, системної роботи в галузі громадянської освіти в школах України не вийшло, незважаючи на зусилля багатьох активістів і освітян, які справді зробили значний внесок у процес зародження, розвитку і поширення громадянської освіти в Україні. Навіть у тих школах, де було створено факультатив з громадянської освіти, дуже важко було втримати цей предмет через надмірну завантаженість шкільної програми, відсутність достатньої кількості посібників з громадянської освіти, слабку підготовку чи навіть відсутність фахового викладача з громадянської освіти тощо.

Виявлено, що у США подібні проблеми з утриманням предметів з громадянської освіти у школах також постають. Водночас програми навчання через служіння, проектну роботу та елементи громадянської освіти під час позашкільних програм компенсують ці пробіли і до того ж у них є можливість відслідковувати ситуацію шляхом моніторингу стану справ з громадянської освіти учнів.

Так, наприклад Національний звіт 2010 р. (Civics 2010: Findings from the Nation's Report Card) свідчить про погіршення показників знань з громадянської освіти учнів, порівняно з 1998 р. Встановлено, що за даними звіту 24% 12-класників і 23% 8-класників показали достатній або вищий рівень знань з предмету громадянська освіта. У той час 36% учнів показали рівень нижче базового. Це обумовлено недостатнім обсягом навчального матеріалу з питань громадянської освіти. Адже менше половини 12-класників вивчають міжнародні теми і 2/3 – певні важливі галузі громадянської освіти своєї країни (такі як виборча система, судоустрій, конституція) [211, 212].

Звіт за 2014 р. суттєвих змін не показав, а лише незначне покращення. Так, 2/3 учнів 8 класу вказали на предмет громадянська освіта як улюблений.

Слід відмітити, що у США щодо громадянської освіти як предмета також схожі проблеми з Україною. Зокрема, він також є не в кожній американській школі через завантаженість програм і потребою готуватися до задачі тестів. Тому половина штатів не вимагає наявності проходження курсу громадянської освіти при закінченні школи, що впливає на такі негативні наслідки як незадовільний рівень знань з громадянської освіти випускників школи і вузів.

Аналізуючи інформацію Департаменту освіти США, можна зробити припущення, що є намір спонукати школи і штати переглянути шкільні програми і збалансувати їх такими предметами як історія, громадянська освіта, економіка, програма уряду. Також планується здійснити допомогу школам через позашкільні програми.

В Україні показники знань з громадянської освіти ще більш невтішні, з огляду на безсистемність навчання громадянській освіті, кризу у суспільстві та освіті.

О. Батіщева у своїй роботі «Поведінкові аспекти та розбіжності у цінностях: аналіз стану громадянської свідомості української молоді» наводить результати опитування щодо розуміння рис громадянської освіти, стану їхньої громадянськості і громадянської позиції серед учнів старших

класів загальноосвітніх шкіл і студентів молодших курсів вузів у рамках проекту «Громадянська освіта», проведеного у період з 09.2012 по 06.2013 рр.

На запитання стосовно оцінки власних знань про систему органів державної влади в Україні та принципів демократичного врядування 44% опитаних відзначили свої знання оцінкою «добре», 42,4% – «задовільно», 10% – «незадовільно» і лише 3,4% опитаних вказали «відмінно» [238].

О. Батіщева зауважує, що порівняно високі показники усвідомлення власної обізнаності «корелюють з зовсім незначними результатами оцінки молоддю своєї активності». Цікаві асоціації молодих людей на запитання про значення «держави» для них через терміни – «влада» (9%), «єдність» (7%), «нація, народ» (7%) та «порядок» (6%). Зустрічались також такі асоціації, як «батьківщина», а також негативні – «зло», «контроль», «ганьба» (по 2% відповідно) [238].

Водночас опитування, проведене нами на базі тесту Мак-Куна з учасниками молодіжного табору «Школи рівних можливостей» щодо впливу помаранчевої революції на національну ідентифікацію молоді, показало, що значення національної ідентичності молоді значно зросло після 2004 р. Так, на запитання: «Хто я?» у молоді збільшилась ідентифікація себе з «етнічною групою» і частка категорії «приватне життя», а зменшилась частка «позитивних і негативних категорій». Також категорії стали більш активнішого характеру: наприклад, «людина, що прагне рівності, свободи і любові», «борець за правду», «люблю Україну» тощо. Все це підтверджує, що революції сприяють активності національної свідомості молоді. Але революції – це радикальні міри, більш ефективним є поступове громадянське виховання з дитинства.

Таким чином, особливого значення в Україні у позашкільній освіті набуває громадянське виховання дітей і молоді.

Адаптовували американський досвід, апробовуючи підручники з громадянської освіти та виховання у школі та позашкільній діяльності представники різних регіонів України, вчителі-практики та науковці

Д. Десятов, І. Костюк, О. Кучер, А. Панченков, С. Ратушняк, О. Ростоцька, С. Саєнко, Г. Сеньковська, Л. Середяк, А. Ковтонюк, О. Шиян та ін.

У результаті цього процесу було створено програми і навчально-методичні комплекси з викладання і вивчення громадянської освіти, зокрема «Концепція громадянської освіти України», авторами якої були: Т. Асламова, Т. Бакка, П. Вербицька, О. Войтенко, В. Бортніков, Т. Гінєтова, Л. Дух, О. Желіба, В. Кононенко, Т. Ладиченко, Т. Мелещенко, М. Михайліченко, Г. Михайлович, С. Позняк, О. Пометун, О. Салата, Н. Сірик, Є. Синьова, Н. Софій, О. Сусллова, В. Терещенко, С. Терно та ін.

Зазначимо, що з питань громадянської освіти, громадянського виховання як особливого напрямку позашкільної освіти через вивчення світового досвіду в Україні організуються численні конференції і семінари. Значним внеском у вивчення американського досвіду була Всеукраїнська науково-практична конференція «Американська філософія освіти очима українських дослідників», яку було організовано Міністерством освіти і науки України, Академією педагогічних наук за фінансової підтримки Відділу преси, освіти і культури Посольства США в Україні 22 грудня 2005 р.

У рамках опрацювання використання американського досвіду було видано збірник «Антологія адаптованого досвіду або для чого існують програми освітніх обмінів», що включав статті освітян, учасників обмінних програм, фінансованих урядом Сполучених Штатів Америки, в якому було творчо опрацьовано американський досвід і висвітлено стратегії його адаптації в український освітній простір [247].

Одним з прикладів успішної адаптації американського досвіду громадянського виховання в Україні є щорічна суспільна акція учнів «Громадянин», яку проводить по всій Україні уже біля десяти років Всеукраїнська асоціація викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба» (м. Львів). Метою акції є створення значущих соціальних проектів учнями, які вирішують певну актуальну проблему їхньої місцевої громади. У ході проекту учні отримують такі компетентності:

вчаться аналізувати, збирати матеріали і виявляти потреби громади;

привертати увагу громадськості до місцевих проблем і звертатися за допомогою;

презентувати власні проекти;

ознайомлюватися з функціями та діяльністю місцевого самоврядування, включенням громадян до участі у своїй місцевій громаді.

Назви деяких соціальних громадських проектів з суспільної акції учнів України «Громадянин 2015» дуже красномовні і вказують на велику різноманітність соціальних проблем і на творчий пошук їх вирішення: «Причини забруднення села Корнин побутовими відходами», «Створення комплексної пам'ятки природи «Кургани», «Центр інтелектуального та правового зростання «Перспектива», «Ім'я Героя живе у назві вулиці», «Золотими буквами на Храмі Слави!», «Хай оживає істина стара: людина починається з добра», «Я – людина, значить маю право», «Соціально-благодійний проект «З Вірою у захисників! З Надією на Мир! З Любов'ю до України!», «Вклонімось мужності і героїзму», «Батьківщина починається з тебе» тощо [261].

Іншими програмами, що сприяють формуванню громадянськості, є наступні заходи Всеукраїнської асоціації викладачів історії та суспільних дисциплін «Нова Доба»: створення молодіжних рад при місцевих радах, проект «Молодь діє» (позакласна робота з громадянської освіти), SOS – Історична пам'ятка – конкурс проектів, спрямованих на збереження історичної спадщини місцевості [261].

Слід відмітити, що на прикладі проектів організації «Нова доба» ми бачимо надзвичайно ефективне застосування американського досвіду громадянської освіти у позашкільній діяльності учнів, адаптацію до українських умов і розробку своїх унікальних програм з громадянської освіти, зокрема толерантності та критичного мислення, заходів «Демократія в дії».

Варто додати, що Україна брала участь у міжнародній програмі «Деліберації в демократії» («Deliberation in Democracy») за участю декількох навчальних закладів м. Києва, зокрема гімназії «Тріумф», коли учні

обговорювали сучасні проблемні питання між собою, а потім з учнями Америки та інших країн. При цьому учні не переконували в своїй правоті, а намагались зрозуміти іншу точку зору і контекст, в якому вона формується. Цей проект виявився надзвичайно ефективним як для українських учнів, так і вчителів, які вчилися взаєморозумінню, толерантності, відкритості, гнучкості, повазі, критичному мисленню, висловлювати свою думку.

Впродовж всієї історії позашкільної освіти США тема громадянського виховання була червоною ниткою і на сьогодні позашкільні програми України могли б бути дуже корисними в цьому плані. Так, зважаючи на завантаженість національної шкільної програми, позашкільні заклади можуть впроваджувати навчання елементам громадянського виховання у своїх гуртках і програмах та виховуючи громадян через власний приклад педагогів-позашкільників.

Для ефективної реалізації концепції громадянського виховання в позашкільну галузь і для покращення процесу громадянського виховання необхідним є: демократизація позашкільного освітнього простору; навчання та підвищення професійної кваліфікації педагогів позашкільних навчальних закладів щодо громадянського виховання; створення робочої групи, об'єднань, творчих колективів чи інших спільнот з проблем громадянського виховання для напрацювання програм і методичних підходів; обмін і поширення передового педагогічного досвіду; розробка програм з позашкільного громадянського виховання.

У звіті «Хранитель демократії» (The Guardian of Democracy) наводяться рекомендації школам і педагогам, зокрема такі, що можуть стосуватися українських закладів: оживити громадянську освіту шляхом обговорень подій; використовувати успішні практики; заохочувати учнів брати участь у шкільних і позашкільних громадських заходах і програмах [76].

Таким чином, сучасні педагогічні форми громадянського виховання сприяють формуванню соціальних компетентностей учнів і активній участі в соціальному житті, розвивають навички критичного мислення, дискусії,

співробітництва, переговорів, прийняття рішень, взаємодії з представниками влади, однолітками, батьками, громадою, медіа.

Громадянська спрямованість навчально-виховного процесу дає можливість реально впливати на оволодіння компетентностями учнів, необхідних для життя в класі і поза школою, полегшує життя у суспільстві та сприяє виявленню їхніх нахилів, талантів, прояву свідомої громадянської активності і позиції.

Узагальнюючи вищезазначене, слід відмітити, що громадянське виховання є одним з пріоритетних напрямів освіти у США. Воно має давні історичні корені та його значення обумовлено тим, що саме позашкільні програми (ASP) з освіти для демократичного громадянства, організована діяльність та заходи в позашкільних закладах є ефективним засобом формування здатностей і компетентностей, необхідних для життя в громаді. Адже така практична діяльність молоді є більш гнучкою, реалізується у місцевій громаді та викликає інтерес у молодих людей.

Таким чином, громадянське виховання в позашкільній освіті США розглядається і обґрунтовується як системний об'єкт у змістовому і в процесуальному його аспектах, що має на меті формування національних, загальнолюдських цінностей, громадської активності, компетентностей, необхідних особистості у XXI столітті. Серед них – інтеграція знань, навичок і цінностей в дії; здатності критичного мислення, навички «колективних дій»: навички досягнення компромісу і взаємоповаги; вирішення громадських проблем за участю різних сторін; орієнтація в політичних системах і процесах. Водночас актуальним постає розробка більш детальних рекомендацій щодо перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України.

3.2. Рекомендації щодо перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України

Аналіз теоретичних основ, організаційно-педагогічного забезпечення і сучасної практики позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки показав значні перспективи використання у системі позашкільної освіти України. Адже, як вважав Д. Дьюї саме завдяки освіті суспільство дійде до економічної демократії [45].

Виявлено, що в Америці економічний стан завжди пов'язували з освітою. Особливу увагу підкреслили у звіті «Нація в небезпеці» (A Nation at Risk) у 1983 р., що стало початком наступних освітніх реформ у США [5].

У цьому звіті, зокрема, наголошується: «Громадяни інтуїтивно знають..., що освіта є одним з головних рушієм суспільного добробуту. Вони знають також, що освіта... допомагає зв'язувати нас з іншими культурами світу. Громадяни також знають..., що безпека Сполучених Штатів залежить, головним чином, від розуму, навичок і духу впевнених у собі людей, сьогодні і завтра. Тому важливо – особливо в періоди зниження досягнень у галузі освіти – для урядів всіх рівнів підтвердити їхню відповідальність за плекання інтелектуального капіталу нації... освіта повинна бути нашим пріоритетом» [5].

Варто відмітити, що врахування вищезазначених рекомендацій з розвитку позашкільної освіти в Україні відкриває перспективи для модернізації системи позашкільної освіти щодо формування громадянина XXI століття, розширення міжнародного співробітництва, що у свою чергу, сприятиме успішному розвитку позашкільної освіти, забезпеченню її доступності та підвищенню якості.

Встановлено, що позашкільна освіта України перебуває на етапі реформування і пошуку нових перспективних напрямів розвитку. Це обумовлено змінами у політичному, економічному і соціальному житті держави.

У 2016 р. Україна відзначає 25-річчя Незалежності, що обумовлює новий етап розвитку усіх сфер життєдіяльності, у тому числі і позашкільної освіти.

Позашкільна освіта сучасної України представляє собою складову системи освіти, яка є «освітня підсистема, що включає державні, комунальні, приватні позашкільні навчальні заклади; інші навчальні заклади як центри позашкільної освіти у позаурочний та позанавчальний час (загальноосвітні навчальні заклади незалежно від підпорядкування, типів і форм власності, в тому числі школи соціальної реабілітації, міжшкільні навчально-виробничі комбінати, професійно-технічні та ін.); гуртки, секції, клуби, культурно-освітні, спортивно-оздоровчі, науково-пошукові об'єднання на базі загальноосвітніх навчальних закладів, навчально-виробничих комбінатів, професійно-технічних та ін.); клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від підпорядкування, типів і форм власності; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші навчальні заклади, установи; фонди, асоціації, діяльність яких пов'язана із функціонуванням позашкільної освіти; відповідні органи управління позашкільною освітою і науково-методичні установи» [245].

Актуальним у сучасних умовах постає систематизація і узагальнення досвіду США у розвитку позашкільної освіти з конкретними практичними рекомендаціями для України.

Опрацьовуючи рекомендації щодо перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України, слід відмітити необхідність їх структурування з виходом на нормативно-правове, структурно-організаційне, освітнє, кадрово-педагогічне і фінансово-матеріальне забезпечення.

З'ясовано, що до перших рекомендацій щодо використання досвіду США у системі позашкільної освіти України належать питання нормативно-правового забезпечення позашкільної освіти в Україні.

Слід відмітити, що у той час коли в Україні відбувається процес децентралізації, у США відбувається зворотній процес – розширення функцій федерального уряду для забезпечення дотримання федеральної

освітньої політики. Прийняття нового Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)) має на меті вирівняти роль федерального уряду у різних штатах.

Необхідним для України постає розробка сучасної Концепції позашкільної освіти як документа, що розкриває загальний погляд, ідею, основні положення позашкілля. Також необхідним є нормативно-правова підтримка місцевих інновацій, розробка і впровадження стандартів позашкільної освіти, підготовки майбутніх педагогів позашкільних навчальних закладів тощо.

Наступною рекомендацією щодо перспектив використання досвіду США для розвитку системи позашкільної освіти України є удосконалення структурно-організаційного забезпечення.

Особливо важливим у позашкільній освіті є:

- розвиток партнерств та співпраці між усіма стейкхолдерами (держава, громадські організації, приватний сектор, управлінці, педагоги, батьки, учні та ін.);
- посилення державної підтримки позашкільної освіти;
- розширення мережі позашкільних закладів;
- налагодження комунікацій, відносин з місцевим лідерством тощо.

Доцільною є і ґрунтовніша підтримка інновацій в галузі позашкільної освіти, в тому числі місцевих. Адже саме місцеві інновації, як було зазначено, ґрунтуються на місцевих умовах, потребах і ресурсах, а в перспективі могли б поширюватися на інші регіони України, як це відбувається у США.

Налагодження стратегічного планування і побудови освітніх систем і мереж, які б включали всіх стейкхолдерів позашкілля, школу та родину для ефективнішої комунікації, співпраці і дали б можливість для покращення якості, доступності і ефективності позашкільних програм і закладів.

Необхідним постає розгалуження системи позашкільної освіти, мережі позашкільних навчальних закладів для більш цілісного підходу до

навчання і виховання дітей, розширення і покращення їх доступності до позашкільної освіти.

Саме тому у США актуальним на сучасному етапі є впровадження систем позашкільної освіти, що допомагає систематизувати і скоординувати позашкільну діяльність між всіма зацікавленими стейхолдерами і полегшує доступ учнів до позашкільної освіти.

Крім цього, впроваджуються стратегії їх співпраці, зважаючи на розрізненість та індивідуальність роботи американських позашкільних програм і закладів. Зокрема, вони також передбачають:

- спільне поширення та обмін результатами досліджень, матеріалів конференцій, семінарів і вебінарів;
- розробка веб-ресурсів та інших інформаційних джерел;
- адаптацію інформації про позашкільну освіту, позашкільні заклади до потреб громади;
- підтримка тих міст, які почали вибудовувати систему позашкільної освіти на місцях.

Слід відмітити, що розбудова системи позашкільної освіти потребує залучення таких елементів як: державна чи громадська координаційна група, планування на декілька років наперед, активне залучення до участі стейкхолдерів, концентрація на якості, які впроваджувала фундація Веллес (Wallace Foundation) [97].

Прикладами громадських інституцій як успішних практик для інших можуть служити такі структури позашкільної освіти у США, як: Громадські центри навчання 21-го століття (21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs)) [3], Альянс позашкілля (Afterschool Alliance) [9], 4-H [4], «Питання Позашкілля» (Afterschool Matters) [12], YMCA / YWCA [233], Національний інститут позашкілля (National Institute of Out-of-School Time (NIOST)) [125], Національна позашкільна мережа (National Network of Statewide Afterschool Networks) [126], MOST [83] та ін.

Саме вони існують десятки років, впродовж яких було розроблено координацію позашкільних програм на базі громадської чи державної організації, запроваджено свої стандарти якості і спільну базу даних тощо.

Так, одним з прикладів успішної позашкільної системи є ініціатива MOST (Making the Most of Out of School), яка об'єднала стейкхолдерів позашкілля таких міст Америки, як Бостон, Чикаго, Сіетл та систему професійного розвитку для викладачів позашкілля на базі Вермонтської позашкільної професійної мережі (Vermont Afterschool Professional Development Model). Вона містить індивідуалізовані системи підтримки позашкільних програм (Individualized Systems of Support for Afterschool Program (ISS-ap)), систему коучінгу та керівництво щодо компетентностей викладача позашкілля [83, 225].

Слід відмітити, що у цих містах вдалося створити інноваційні стратегії фінансування позашкільних програм розвитку, що, у свою чергу, сприяло покращенню якості програм і охопленню більшої кількості дітей [83].

Виявлено, що однією з успішних ініціатив серед лідерів позашкілля з двадцяти одного міста Америки, які є членами міжміської мережі лідерів позашкільних ініціатив є CityWorks (Cross-Cities Network for Leaders of Citiwide Afterschool Initiatives (CCN)), що включає побудову мережі позашкільних програм і поширення найкращих практик позашкільної освіти. Дану ініціативу було запроваджено Національним інститутом позашкільної освіти (NIOST)) [79].

Також успішною практикою американського позашкілля для запозичення в Україні може стати створення Комісії з позашкільних програм. Варто відзначити добру продуманість і ефективність у США Комісії з позашкільних програм (Task Force for After School Programs), в яку входять:

на рівні шкільного округу: заступник завідуючого округом, директор студентських програм, координатор програм громади (Community Based Programs);

на рівні міста: заступник менеджера міста, директор поліції, директор з програм парків і громади (Park and Community Services), головний

спеціаліст з планування поліції, старший спеціаліст з дотримання контракту CDBG (CDBG Contract Compliance Supervisor);

на рівні громадської організації: директор і координатор;

на рівні Ресурсного центру запобігання злочинам: виконавчий директор, представник ювенальних справ [79].

На сучасному етапі розвитку позашкільної освіти в Україні у рамках державно-громадського управління актуальним постало активізація інститутів громадянського суспільства.

Заохочення, залучення партнерств і підтримка кращої комунікації та партнерських відносин держави з недержавними та приватними організаціями в освітній галузі, ширшого залучення родини до освітніх процесів. Цей напрям, згідно з матеріалами Міністерства освіти і науки України є одним з основних напрямів державної політики у сфері позашкільної освіти, окрім збереження належних умов для здобуття дітьми позашкільної освіти і збереження та розвиток мережі позашкільних навчальних закладів.

Варто відзначити створення у 2015 р. Міжнародної асоціації позашкільної освіти (МАПО) (англ. – International Association of After-School Educational (IAASE)) як громадської організації, що об'єднує громадян на основі спільності інтересів своїх членів для реалізації законних прав та захист духовних, соціальних, економічних, наукових, освітніх, національно-культурних та інших законних інтересів у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу.

Завдання Організації спрямовані на те, щоб:

удосконалювати та розвивати правові, соціально-економічні та організаційні засади позашкільної освіти, організації вільного часу;

підвищувати якість і доступність позашкільної освіти;

сприяти маркетинговій, інформаційній і рекламній діяльності у сфері освіти, організації вільного часу;

поширювати свої погляди в будь-який спосіб, що не заборонено законодавством України;

організовувати та брати участь в проведенні конгресів, конференцій, семінарів, фестивалів, зустрічі та інших форм масових заходів на українському та міжнародному рівні;

проводити просвітницьку, профорієнтаційну, освітню діяльність;

сприяти підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації фахівців у сфері позашкільної освіти, організації вільного часу;

координувати роботу наукових, педагогічних та науково-педагогічних працівників, студентів, учнів, ентузіастів, організацій, об'єднань та колективів для досягнення основної мети діяльності Організації;

здійснювати, популяризацію та розвивати наукову діяльність у сфері освіти, організації вільного часу, проводити фундаментальні та прикладні дослідження, розробки, сприяти їх впровадженню і практичному використанню;

представляти і захищати свої законні інтереси та законні інтереси своїх членів у державних і громадських органах тощо.

Встановлено, що великого значення серед перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України набуває освітнє забезпечення. Зокрема, визначення сучасних цілей позашкільної освіти, розробка і впровадження ефективних методик, підходів (в тому числі і індивідуальних до дитини), успішних практик позашкільної освіти, демократизація позашкільного простору.

Необхідним постає окреслення цілей позашкільної освіти, налагодження партнерства з іншими складовими системи освіти, систематичної комунікації і співпраці.

Адже кожна зі складових системи освіти виконує свою місію і функцію, будучи підсистемою освіти і системою нижчого порядку. Тому з однієї сторони необхідним є дотримуватися загальної цілі освіти – виховання високоосвіченої української нації, а з іншої – виконання своїх функцій.

Так, вчені Гарвардського проекту виокремили риси зв'язку позашкільної і шкільної освіти, розробили рекомендації щодо ефективного забезпечення:

- формування спільних цілей навчання і виховання;
- створення інформаційних систем для обміну інформацією;
- наявність звітності, урядових структур;
- налагодження формалізованих структур комунікації;
- мультірівневі відносини місцевого і районного шкільного лідерства [229].

Важливою рекомендацією для позашкільної освіти України з досвіду США є запровадження нових підходів, що довели свою ефективність. При цьому важливим залишається урахування досвіду і традицій української позашкільної освіти.

Серед них, окремої уваги заслуговує підтримка цілісного, комплементарного підходу до навчання і виховання дітей, місцевих інновацій тощо.

Так, П. Літл і Г. Вайс вказують, що функціями уряду повинна бути політика в правовому і регуляторному полі, спрямована на забезпечення комплементарного підходу до дитини, її всебічного, гармонійного розвитку, а також: «підтримка місцевих інновацій... підзвітності і якості» [229].

Окремою рекомендацією для позашкільної освіти України постає проведення ґрунтовніших досліджень в галузі позашкільної освіти. Зокрема, оцінки стану, потреб та ресурсів позашкільля. Також необхідним є врахування результатів досліджень при розробці цілей і стратегії розвитку позашкільної освіти, навчальних програм за різними напрямками позашкільля.

Крім цього, вагомим значення набуває розроблення та використання існуючого інструментарію вимірювання ефективності (успішності) позашкільних програм, підходів та методів, ефективності та прозорості позашкільних програм.

Особливого значення має перегляд і можливе впровадження нових стандартів позашкільної освіти.

Зокрема, включення навичок XXI століття у перелік компетентностей учнів, а також таких навичок як: критичне мислення, робота в команді, громадянська освіта, залучення учнів у громадське життя.

Встановлено, що актуальним і важливим постає більш активно залучати позашкільні заклади і педагогів до виховання громадянськості у дітей, що підсилюється важливістю цього для України на сучасному етапі.

Так, В. Сіммонс (W. Simmons) наголошує, що крім підготовки дітей до вступу у вуз важливими цілями навчання ще є:

- підготовка дітей до внеску у громадянське суспільство;
- формування і зміцнення родини;
- цінування і внесок у мистецтво;
- повага до місцевих традицій і культури [185].

Також ґрунтовнішою має стати підтримка інновацій в галузі позашкільної освіти Міністерством освіти і науки України, можливо іншими міністерствами і відомствами, обласними та міськими радами, відділами освіти, приватним бізнесом, в тому числі місцевих, як це відбувається в США у вигляді проектів та програм. Адже саме місцеві нововведення ґрунтуються на місцевих умовах, потребах і ресурсах, і в перспективі могли б поширюватися на інші регіони України.

Для старших учнів Д. Холстед (J. Holstead), М. Кінг (M. H. King), А. Міллер (A. Miller) у своїй роботі «Практики позашкільної освіти старших учнів, базовані на дослідженнях» наводять три головні елементи позашкільної програми, що включають програмові заходи:

- винайм вчителів і їх утримання;
- знаходження учнів і їх утримання;
- можливість вибору і впливу для учнів [85].

Водночас, А. Арбертон (A. Arbretton), Д. Голдсміт (J. Goldsmith), Р. Метц (R. Metz) у своєму керівництві про компоненти якісних позашкільних програм для підлітків наголошують на важливості дотримання шести принципів при роботі з підлітками:

- 1) сфокусована стратегія;
- 2) дозування матеріалу;
- 3) підтримуючі відносини;
- 4) залучення родини;

- 5) компетентності у галузі культури;
- б) спрямованість на покращення якості програми [110].

Слід відмітити, що О. Фехола (O. Fashola) на базі свого дослідження з впливу позашкілля на молодь з груп ризику з метою забезпечення успішності позашкільних програм рекомендує наступне:

узгодження програми позашкілля із шкільною програмою;
проведення академічної програми кваліфікованими педагогами;
включення рекреаційних і культурних елементів у позашкільну програму для розвитку різного роду вмінь [64].

Однією з рекомендацій, як вказує Національний альянс з догляду за учнями (NSACA), у стандартах позашкільної освіти, важливо, щоб діти «мали змогу взяти участь у розвиваючих заходах, які сприятимуть розвитку їхніх базових навичок і мислення».

При цьому наголошує, що одними з найкращих практик позашкілля є: «груповою робота над проектами, математичні ігри, вивчення рослин і тварин, видання газети, написання сценаріїв, використання комп'ютерів, участь у групах чи клубах по інтересах... довготривалі проекти і випуск різних заходів» [34].

Наступною рекомендацією є інструментарій вимірювання якості і ефективності позашкільної освіти.

Для кращого оцінювання і вимірювання успішності і ефективності американських програм позашкілля було розроблено декілька блоків національних стандартів позашкільної освіти.

Зокрема, стандарти початкової школи, які опубліковані Національним альянсом догляду за учнями (NSACCA) включають: відносини з іншими людьми, оточення в приміщенні; діяльність, безпека, здоров'я, харчування, адміністрація, свіже повітря.

Встановлено, що стандартами програм для учнів середньої школи згідно Інституту Серч (The Search Institute) є:

– зовнішні цінності: підтримка, уповноваження, обмеження, очікування, конструктивне використання часу;

– внутрішні цінності: відданість навчанню, позитивні цінності, соціальні компетентності, позитивна ідентичність [158].

Якість програм і стандартів позашкільної освіти, їх ефективність є важливим чинником у США на сучасному етапі, а вимірювання – необхідною передумовою надання федеральних грантів і грантів урядів штату.

З'ясовано, що згідно з Національним молодіжним інформаційним центром (NYDIC) важливими елементами успішних програм є:

- стратегія з місією і цілями;
- професійне лідерство;
- заходи, орієнтовані на молодь у центрах з вільним доступом для молоді;
- програми, складені з урахуванням культурних відмінностей і багатоманітності;
- залучення молоді і позитивне спрямування [129].

Д. Сіака (J. Siaca) наводить десять основних елементів якості програм:

- 1) оточення і атмосфера;
- 2) адміністрація і організація, відносини;
- 3) кадрова політика і професійний розвиток;
- 4) складання програм і заходів;
- 5) зв'язок школи і позашкілля;
- 6) участь і залучення молоді;
- 7) партнерства з батьками;
- 8) родиною і громадою;
- 9) ріст і стійкий розвиток;
- 10) вимірювання результатів і оцінка [184].

Слід відмітити, що дані елементи стали основою для розробки інструментарію, яким можна перевірити ефективність і якість програм, їх окремих компонентів, покращити, краще спланувати позашкільні програми і виділити найбільш успішні з них, що рекомендуються для використання виконавцями позакласних програм і заходів.

Подібний інструментарій для самооцінки десяти компонентів позашкільних програм (Program Quality Self-Assessment (QSA) TOOL) був запроваджений організацією «Мережа позашкільної освіти штату Нью Йорк» (New York State Afterschool Network (NYSAN)), яка також створила он-лайн версію керівництва до свого інструментарію і наповнила його різними ресурсами з найкращих практик з самооцінки і покращення якості позашкільних програм [135]. Такого роду інструментарій – The California After School Program Quality Self-Assessment Tool – було створено також і Мережею позашкілля Каліфорнії (California Afterschool Network) спільно з Відділом освіти штату Каліфорнія (California Department of Education) та іншими організаціями, залученими до позашкільної освіти.

Також для вимірювання стандартів якості позашкільної освіти використовують такі методи, як:

- Quality Rating and Improvement System (QRIS) – система рейтингу якості і покращення для ліцензованих позашкільних закладів, що дає можливість позашкільним програмам постійно розвивати якість і є моделлю для інших штатів;
- SACERS (The School-Age Care Environment Rating Scale) – шкала вимірювання програми догляду за учнями за допомогою якої заміряють соціальні інтеракції учнів від 5 до 15 років і аналізується місце, розклад і забезпечення, що підтримують їх;
- SAYO/APT (Assessing Afterschool Program Practices Tool) – оцінка практик позашкільної програми, розроблена Національним інститутом позашкілля (NIOST) для того, щоб виміряти результативність роботи з молоддю;
- YPQA (Youth Program Quality Assessment) – оцінка якості молодіжних програм, що вимірює якість вмінь, які отримують учні 4–12 класів на позашкільних програмах і визначає відповідні позашкільні тренінги;
- Afterschool Quality: The Process of Program Improvement (ASQ) – п'яти кроковий інструментарій самооцінки якості позашкільної програми

(залучення членів команди, вивчення місцевих потреб, підготовка програми, складення плану роботи, координація плану дій), який розробив Інститут позашкільної освіти на основі командного підходу [18];

– Dimension of Success Program Planning Tool (doS PPt) – вимірювання успішності планування програм, інструментарію, розроблений для допомоги викладачам-позашкільникам з підготовкою науково-технологічно-математично-технічних STEM-дисциплін, програм чи заходів (Science, Technology, Engineering and Math (STEM)). При цьому, для оцінки ситуації в аудиторії використовуються такі вимірювання:

1. Holistic Student Assessment (HSA) – всебічна оцінка студентів;
2. Holistic classroom Assessment (HCA) – всебічна оцінка аудиторії;
3. Common Instrument – загальний інструментарій.

Водночас Р. Гальперн (R. Halpern) у своїй монографії «Важливі питання програмування позашкільної діяльності» (Critical Issues in After-school Programming) також підкреслює важливість створення систем позашкільної освіти у США на сучасному етапі для покращення ефективності та доступності позашкілля, зважаючи на розрізненість і індивідуалізм позашкільних програм та заходів [82].

Водночас, він повідомив, що саме міські позашкільні програми дають змогу підвищити якість і ефективність системи позашкільної освіти.

Таким чином, особливого значення серед перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України набуває освітнє забезпечення. Серед них: формування сучасних цілей позашкільної освіти, розробка і впровадження ефективних методик і успішних практик позашкільної освіти, забезпечення комплементарного підходу, всебічного, гармонійного розвитку дітей і молоді в позашкільній освіті, виховання громадянськості, рання профорієнтація, забезпечення наступності освіти, підготовка до вступу у вищі навчальні заклади тощо.

Особливе значення у рекомендаціях для України щодо використання досвіду США займає питання удосконалення у сфері кадрово-педагогічного забезпечення позашкільної освіти.

Встановлено, що перша в Україні кафедра позашкільної освіти була відкрита у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова у 2012 р.

Основною метою кафедри позашкільної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова є професійна підготовка майбутніх педагогів позашкільної освіти, проведення навчально-виховної та методичної діяльності з навчальних дисциплін позашкільної освіти, спеціалізації “позашкільна освіта”, здійснення наукової роботи у цій галузі.

Водночас надзвичайно важливим постало питання запровадження системного підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних висококваліфікованих кадрів у сфері позашкільної освіти. Також теобхідним є розгляд питання щодо введення нових професій «вихователь-ментор» (англ. – mentor), «молодіжний працівник» (англ. – youth worker).

Однією з рекомендацій для позашкільної освіти України є покращення методичної бази позашкілля. При цьому необхідним є вивчення, адаптація і використання кращих практик успішних позашкільних програм.

Як уже було згадано, в американському суспільстві є розуміння важливості позашкільних програм як засобу долання нерівних можливостей в освіті та можливості компенсації недоліків освіти у школах.

Так, Департамент освіти США вказує: «...потреба кращих можливостей навчатися і розвиватися у безпечному... середовищі поза шкільними годинами зрозуміла... У громадах без бібліотек багато дітей не мають доступу до книжок та інших інформаційних ресурсів у результаті з чого, деякі з цих дітей так і не оволодіють навичками, необхідними для того, щоб стати продуктивними громадянами» [158].

Н. Петер (N. Peter), експертка Інституту найкращих практик (Best Practices Institute) зазначає, що у результаті опанування позашкільними програмами у учнів і молоді покращуються досягнення в навчанні, збільшується ймовірність отримати кращу роботу в майбутньому і набуваються навички, які необхідні для життя та роботи [158].

Важливим постає питання покращення ресурсної бази і обмін кращим досвідом у галузі позашкільної освіти. Це може реалізовуватися шляхом створення ресурсних центрів, друкованих чи он-лайнних видань. Адже у Америці функціонує широка медіа позашкілля, а саме:

- журнал «Питання позашкілля» («Afterschool Matters») як видання Національного інституту позашкілля в Центрах для жінок Весеслі (National institute on out-of-school time at the wellesley centers for women);
- журнал «Нові напрями розвитку молоді» («New Directions for Youth Development»);
- журнал «Позашкільна освіта сьогодні» («AfterSchool Today») як офіційне видання організації Асоціація позашкілля (AfterSchool Association);
- національна газета «Молодь сьогодні» («Youth Today», <http://youthtoday.org>) на молодіжну проблематику;
- ресурсний центр позашкілля («OST Hub», (<http://youthtoday.org/hub/>), що містить багато ресурсів в галузі позашкільної освіти і реалізується у рамках національної газети «Молодь сьогодні» («Youth Today»);
- «Державні / приватні структури – молодіжні видання» (Public / Private Ventures – Youth Publications (P/PV), <http://ppv.issuelab.org/home>) як національна некомерційна організація, місія якої полягає у підвищенні ефективності соціальної політики, програм та громадських ініціатив, особливо їх впливу на дітей і молодь. При цьому у виконанні цієї місії P/PV працює з благодійними, громадськими та бізнесовими колами, а також некомерційними організаціями [167].

Особлива увага у американському позашкіллі приділяється науковим виданням, серед яких:

- Науковий журнал з Молодіжного розвитку (Journal of Youth Development), статті якого сполучають наукові дослідження і практику;
- Науковий журнал досліджень SEDL Letters, який видається філією Американських дослідницьких інститутів (American Institutes for Research), що здійснює наукову роботу у галузі позашкільної освіти [181];

– Науковий журнал «Майбутнє дітей» (The Future of Children, <http://www.futureofchildren.org>) як співпраця Школи громадських і міжнародних відносин Вудро Вільсона в Принстонському університеті (Woodrow Wilson School of Public and International Affairs at Princeton University) і Брукінгського Інституту (Brookings Institution) [71].

Також в Америці функціонують інші ресурси у галузі позашкілля:

– Ресурсний центр позашкілля (Out-of-School Time Resource Center (OSTRC)), що розробляє чи бере участь у розробці матеріалів на тему позашкільної освіти, розміщує свій бюлетень та інформацію щодо різних заходів. Серед них: інформація про позашкільні програми, заходи для позашкільників, навчання та підвищення компетентності педагогів позашкільних закладів тощо (<http://ostc.org>) [47, 146, 148];

– Щорічна конференція позашкільної освіти «Світло на позашкілля» (Annual Lights On Afterschool);

– Позашкільні самміти (Afterschool Summits by NYSAN) (<http://www.nysan.org>) [135];

– Віртуальний конгрес позашкільних фахівців (Virtual Convention for Afterschool Professionals) (<http://naaweb.org/professional-development/item/618-virtual-convention-2016-recap>);

– Щорічний конгрес Національної Асоціації позашкілля (NAA Annual Convention);

– Форум філантропічних організацій (The Grantmakers for Education OST Funder Network) – це форум організацій, зацікавлених у розвитку, підвищенні якості, системній підтримці позашкілля і розширенні доступу до нього.

Слід відмітити національні ресурси, що функціонують у галузі позашкільної освіти у США:

– 4-H Afterschool: www.4hafterschool.org

– ACT for Youth: www.actforyouth.net

– Advocacy Resources and Organizations (National, State and Local):

<http://edred.org/advocacy-resources>

- Afterschool Alliance National: www.afterschoolalliance.org
- AfterSchool.gov: www.afterschool.gov
- Children’s Defense Fund: www.childrensdefense.org
- Coalition for Community Schools: www.communityschools.org
- Extraordinary Family Learning Destination Consortium:

<http://www.expandinglearning.org/expandingminds/article/museums-21st-century-partners-empowering-extraordinary-igeneration-learning>

- Federal Register Documents Published by the U.S. Department of Education: <http://www.ed.gov/news/fedregister/index.html>
- Federal Resources for Educational Excellence: <http://www.free.ed.gov>
- Fight Crime, Invest in Kids: www.fightcrime.org
- Find Youth Info, offers an extensive list of resources for professionals working with youth: <http://youth.gov/youth-topics/afterschool-programs>
- Fire Science Online – Fire Science: <http://www.firescience.org/public-service-careers/>
- Forum for Youth Investment: www.forumfyi.org
- Grants and Contracts: <http://www.ed.gov/fund/landing.jhtml>
- Guide to U.S. Department of Education Programs:

<http://www.ed.gov/programs/gtep/index.html>

- Helping Your Child Series:

<http://www.ed.gov/parents/academic/help/hyc.html>

- Learn How to Become: <http://www.learnhowtobecome.org/volunteer-and-nonprofit-careers/>
- National Afterschool Association: www.naaweb.org
- National Association for Family Child Care: www.nafcc.net
- National Association of Child Care Resource and Referral Agencies: www.naccrra.org
- National Centre for Quality Afterschool: www.sedl.org
- National Institute of Out-of-School Time: www.niost.org
- National Network for Child Care: www.nncc.org

- National Network of Statewide Afterschool Networks:
www.statewideafterschoolnetworks.net
- National School – Age Care Alliance: www.nsaca.org
- National School Board Association: www.nsba.org
- Online Services From ED:
<http://www.ed.gov/about/overview/focus/online-services.html>
- Open Government at ED: <http://www.ed.gov/open>
- Out-of-School Time Resource Center (OSTRC) University of Pennsylvania: <http://www.ostrc.org/>
- Policy and Guidance: <http://www.ed.gov/policy/landing.jhtml>
- Program Start-up Resources: www.afterschool.gov
- Public/Private Ventures – Youth Publications:
<http://ppv.issuelab.org/home/>
- Quality Self-Assessment (QSA) Tool:
<http://networkforyouthsuccess.org/qa/>
- Reauthorization of the Elementary and Secondary Education Act:
<http://www.ed.gov/eseablueprint>
- Research and Statistics: <http://www.ed.gov/rschstat/landing.jhtml>
- School Age Notes: www.schoolagenotes.com
- Schuyler Center for Analysis and Advocacy:
<http://www.scaany.org/>
- Student Financial Assistance: <http://www.ed.gov/finaid/landing.jhtml>
- The After-School Institute: www.afterschoolinstitute.org
- The Innovation Center: www.theinnovationcenter.org
- The Wallace Foundation: www.wallacefoundation.org
- Top Tasks at ED.gov: <http://www.ed.gov/about/top-tasks.html>
- Youth Development Information Center: www.nydic.org

Корисним і перспективним може стати використання в Україні досвіду США щодо фінансово-матеріального забезпечення позашкільної галузі. Щодо фінансового забезпечення позашкільної освіти, то як уже попередньо зазначалося, у США склалася традиція тісної співпраці

приватного і державного сектору в галузі розвитку і фінансування позашкільної освіти.

Серед них різні шляхи і методи фінансування державою, приватним сектором, благодійними організаціями позашкільних навчальних закладів, залучення додаткових джерел, не заборонених законодавством.

Необхідність цього питання актуалізується, оскільки 99% позашкільних навчальних закладів України фінансуються з місцевих бюджетів. При цьому процес децентралізації, який відбувається в Україні, зумовив нові виклики перед системою освіти, у тому числі позашкільною, позашкільними навчальними закладами. Так, при утворенні об'єднаних територіальних громад (ОТГ) виникають складнощі у фінансуванні позашкільних навчальних закладів у частині їх утримання. Це обумовлено тим, що заклади без погодження з громадою не зможуть навчати усіх бажаючих дітей. Таким чином, порушуються норми конституційного права на позашкільну освіту.

Тому актуальним і важливим є питання внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження формули розподілу освітньої субвенції між місцевими бюджетами» від 26.06.2015 р. № 435 у частині виділення державної освітньої субвенції на позашкільну освіту, зокрема щодо заробітної плати педагогічним працівникам.

Надзвичайно важливим з метою забезпечення рівного доступу до позашкільної освіти, особливо дітей із сільської місцевості є питання створення опорних позашкільних навчальних закладів.

Встановлено, що вагомого значення набуває і вдосконалення міжнародної діяльності у сфері позашкільної освіти, зміцнення взаємовигідного співробітництва з позашкільними навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо.

Висновки до третього розділу

Установлено, що громадянське виховання є одним з пріоритетних напрямів позашкільної освіти у США. Воно має давні історичні корені та його значення обумовлено тим, що саме позашкільні програми (ASP), організована діяльність та заходи у позашкільних закладах є ефективним засобом формування здатностей і компетентностей, необхідних для життя. Адже така практична діяльність дітей і молоді є більш гнучкою, реалізується у місцевій громаді та викликає інтерес у молодих людей.

Громадянське виховання в позашкільній освіті США обґрунтовується як системний об'єкт у змістовому і в процесуальному його аспектах, що має на меті формування національних, загальнолюдських цінностей, громадської активності, компетентностей, необхідних особистості у XXI столітті.

Серед них інтеграція знань, навичок і цінностей в дії; здатності критичного мислення; навички досягнення компромісу і взаємоповаги; вирішення громадських проблем за участю різних сторін; орієнтація в політичних системах і процесах.

Розробляючи рекомендації щодо перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України, слід відмітити їх акцент на нормативно-правовому, структурно-організаційному, освітньому, кадрово-педагогічному і фінансово-матеріальному забезпеченні.

З'ясовано, що важливим у нормативно-правовому забезпеченні позашкільної освіти в Україні є розробка сучасної концепції як документа, що розкриває загальний погляд, ідею, основні положення позашкільля. Також необхідним постає нормативно-правова підтримка місцевих інновацій, розробка і впровадження стандартів позашкільної освіти, підготовки майбутніх педагогів позашкільних навчальних закладів тощо.

Наступною рекомендацією щодо перспектив використання досвіду США для розвитку системи позашкільної освіти України є удосконалення структурно-організаційного забезпечення. Так, необхідним у позашкільній освіті постає розвиток партнерств та співпраці між усіма стейкхолдерами

(держава, громадські організації, приватний сектор, управлінці, педагоги, батьки, учні та ін.); посилення державної підтримки позашкільної освіти; розширення мережі позашкільних закладів; налагодження формалізованих структур комунікацій, мультирівневих відносин місцевого лідерства тощо.

Доцільною є і ґрунтовніша підтримка інновацій в галузі позашкільної освіти, в тому числі місцевих. Адже саме місцеві інновації, як було зазначено, ґрунтуються на місцевих умовах, потребах і ресурсах, а в перспективі могли б поширюватися на інші регіони України, як це відбувається у США.

Вагомого значення набуває і вдосконалення міжнародної діяльності у сфері позашкільної освіти, зміцнення взаємовигідного співробітництва з навчальними закладами іноземних держав, міжнародними організаціями, фондами тощо.

Встановлено, що великого значення серед перспектив використання досвіду США у системі позашкільної освіти України набуває освітнє забезпечення. Зокрема формування сучасних цілей позашкільної освіти, розробка і впровадження ефективних методик і успішних практик позашкільної освіти, забезпечення комплементарного підходу, всебічного, гармонійного розвитку дітей і молоді в позашкільній освіті, виховання громадянськості, рання профорієнтація, підготовка до вступу у вищі навчальні заклади тощо.

Особливою рекомендацією для України у використанні досвіду США є професійна підготовка висококваліфікованих кадрів, введення нових професій «вихователь-ментор» (англ. – mentor), «молодіжний працівник» (англ. – youth worker), запровадження системного підвищення кваліфікації і перепідготовки педагогічних кадрів у сфері позашкільної освіти.

Корисним і перспективним може стати використання в Україні досвіду США щодо фінансово-матеріального забезпечення позашкільної галузі. Серед них різні шляхи і методи фінансування державою, приватним сектором, благодійними організаціями позашкільних навчальних закладів, залучення додаткових джерел, не заборонених законодавством.

Варто відмітити, що врахування вищезазначених рекомендацій з розвитку позашкілля в Україні відкриває перспективи для модернізації системи позашкільної освіти щодо формування громадянина XXI століття, розширення міжнародного співробітництва, що у свою чергу, сприятиме успішному розвитку цієї галузі, забезпеченню доступності та підвищенню якості позашкільної освіти.

Виконана науково-дослідна робота щодо розвитку позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки дозволила зробити відповідні висновки.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз теоретичних положень та практики розвитку позашкільної освіти у Сполучених Штатах Америки показав актуальність і вагомість цієї проблематики. Розвиток позашкільної освіти – перспективний і важливим напрям у рамках реформування освітнього простору.

Встановлено, що основними поняттями і термінами, що використовуються у США є «позашкільна освіта» (after-school education); «позашкільна програма» (after-school program (ASP)); «освіта поза школою», «освіта поза шкільним часом» (out-of-school time (OST)).

Узагальнення різних теоретичних підходів і практики показало, що позашкільна освіта у Сполучених Штатах Америки – це освітня діяльність, спрямована на виховання дітей і молоді, підвищення рівня їх освіти та суспільної мотивації, забезпечення міцного здоров'я, відвернення від девіантної поведінки у позашкільний час.

2. Охарактеризовано історико-педагогічний генезис функціонування і розвитку позашкільної освіти у США та виокремлено основні етапи та періоди:

I етап (1850–1920 рр.) – виникнення у США перших позашкільних закладів – клубів для хлопців (Boys' Club).

II етап (1921–1959 рр.) – розбудова і розширення мережі позашкільних закладів США, удосконалення програм позашкільної освіти, залучення дівчат у позашкільну діяльність, поява дитячих організацій та клубів.

III етап (1960–1990 рр.) – розвиток законодавчого забезпечення позашкільної освіти, прийняття Закону «Про початкову і середню освіту» (Elementary and Secondary Education Act (ESEA)), проведення Першої конференції з питань дітей і молоді (White House Conference on Child and Youth), ініційованої Білим домом, затвердження Акта розвитку дитини (Child Development Act).

IV етап (1991–2008 рр.) – фінансова допомога і підтримка державою позашкільної освіти, активізація діяльності Громадських центрів навчання 21-го століття (21-st – Century Community Learning Centers (21 CCLCs)).

V етап (2009 р. – по теперішній час) – зростання активності та розвиток системи позашкільної освіти, мережі позашкільних закладів, місцевих позашкільних ініціатив як на рівні штату, так і між штатами, прийняття Закону «Кожен Студент Досягає Успіху» (Every Student Succeeds Act (ESSA)).

3. Розкрито сучасні організаційно-педагогічні засади позашкільної освіти у США за такими складовими забезпечення: нормативно-правове, структурно-організаційне, освітнє, кадрово-педагогічне, фінансово-матеріальне.

Встановлено, що основними організаційно-педагогічними засадами позашкільної освіти у США є: наявність нормативно-правової бази позашкільної освіти як на федеральному рівні, так і рівні штату; розширення функцій федерального уряду для забезпечення дотримання федеральної освітньої політики; широке партнерство з громадою, державою, неурядовими організаціями тощо; комплементарний підхід, поєднання навчання, виховання, розвитку і соціалізації дітей і молоді в позашкільній освіті; впровадження інноваційних моделей, пілотних проектів; розвиток і застосування інструментарію для перевірки ефективності і якості позашкільних програм, їх зв'язку з результатами.

4. Розроблено рекомендації щодо розвитку системи позашкільної освіти в Україні на основі досвіду та кращих практик в США.

Встановлено, що перспективами використання досвіду США для розвитку системи позашкільної освіти України є:

розвиток у позашкільній освіті партнерств та співпраці між державою, громадськими організаціями, приватним сектором та іншими стейкхолдерами (управлінці, педагоги, батьки, учні та ін.); посилення державної підтримки позашкільної освіти; розширення мережі позашкільних закладів;

впровадження комплементарного підходу, забезпечення доступності та підвищення якості позашкільної освіти;

розробка і впровадження нових стандартів позашкільної освіти, удосконалення навчально-виховного процесу у позашкільних навчальних закладах на основі сучасних методик навчання;

використання зарубіжного досвіду; розвиток громадянського виховання як важливого напрямку позашкільної освіти;

удосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників позашкільних навчальних закладів;

покращення фінансового та модернізація матеріально-технічного забезпечення позашкільної освіти.

Разом з тим, це дослідження не претендує на вичерпне висвітлення всіх питань. Подальшої теоретико-методичної розробки потребує детальне дослідження питань громадянського виховання як важливого напрямку позашкільної освіти у США, підготовки педагогічних кадрів до роботи у позашкільній галузі, вивчення американського досвіду співпраці позашкільних закладів з громадськими організаціям і приватним сектором тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 2005 First Annual Report [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.dol.gov/eeombd/2005annualreport>
2. 21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs) : Amendment / The senate of the United States – 114th Cong., 1st Sess. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <http://afterschoolalliance.org/documents/BOM15281-4-13-15.pdf>
3. 21st Century Community Learning Centers (21 CCLCs) [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.ed.gov/programs/21stccle>
4. 4-H [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://4-h.org>
5. A Nation at Risk [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.ed.gov/pubs/NatAtRisk/risk.html>
6. Advancing Civic Learning and Engagement in Democracy : A Road Map and Call to Action / U.S. Department of Education, Office of the Under Secretary, Office of Postsecondary Education. – Washington D. C., 2012. – 40 p.
7. After School Programs in the 21st Century : Their Potential and What It Takes to Achieve It // Issues and Opportunities In Out-of-School Time Evaluation. – 2008. – № 10. – 87 p.
8. After-school activity [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/After-school_activity
9. Afterschool Alliance [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afterschoolalliance.org>
10. Afterschool and Workforce Readiness Act [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/899>
11. Afterschool Expanded Learning [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.aypf.org/programareas/afterschoolexpanded-learning>
12. Afterschool Matters [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.afterschoolmatters.org/teens/programs>
13. Afterschool Programs [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://youth.gov/youth-topics/afterschool-programs>

14. Afterschool Programs Inspiring Students with a Connected Learning Approach (January 2015) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.afterschoolalliance.org/researchReports.cfm>.
15. America After 3 pm [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.afterschoolalliance.org/AA3PM>
16. America After 3 pm : Afterschool Programs in Demand / Afterschool Alliance. – Washington D. C., 2014. – 40 p.
17. American Youth Policy Forum [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aypf.org/programareas/social-emotional-learning-sel>
18. ASQ-Afterschool Quality : The Process of Program Improvement / National Institute on Out-of-School Time of the Wellesley Centers for Women. – Wellesley College, 2011. – 8 p.
19. Association of New York State Youth Bureaus [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.anusybn.net>
20. Bauer O. The Question of Nationalities and Social Democracy / O. Bauer // University of Minnesota Press. – Minneapolis–London, 2000. – 489 p.
21. BEST Training Institute [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://youthworkcentral.org/best-initiative/best-training-institute>
22. Birmingham J. Shared Features of High-Performing After-School Programs : A Follow-up to the TASC Evaluation / J. Birmingham, E. Pechman, C. Russell, M. Mielke. – Policy Studies Associates Inc., 2005. – 69 p.
23. Blueprint for reform : The Reauthorization of the Elementary and Secondary Education Act // U.S. Department of Education, Office of Planning, Evaluation and Policy Development. – Washington D. C., 2010. – 45 p.
24. Bolder, Broader Approach to Education Relaunch [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.epi.org/event/broader-bolder-approach-to-education-relaunch>
25. Boston Afterschool and Beyond [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://bostonbeyond.org/initiatives/act_framework
26. Brooks P. Longitudinal Study of LA's BEST After school Education and Enrichment Program, 1992–94 : Final Evaluation Report / P. Brooks,

- C. Mojica, R. Land // University of California, Graduate School of Education, Center for the Study of Evaluation. – Los Angeles, 1995. – 135 p.
27. Carver P., Iruka I. After-School Programs and Activities Survey of the 2005 : National Household Education Surveys Program / P. Carver, I. Iruka // U.S. Department of Education, Institute of Education Sciences, National Center for Education Statistics. – Washington D. C., 2006. – 81 p.
28. Catone K. Family Engagement and Education / K. Catone, K. Friedman, S. McAlister // The Annenberg Institute for School Reform. – The Heinz Endowments, 2014. – 47 p.
29. Centers for Mental Health at Schools [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://smhp.psych.ucla.edu>
30. Chang T. Maximizing the Promise of Community Schools / Streamlining Wraparound Services for ESEA [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://www.americanprogress.org/issues/education/reports/2011/04/25/9388/maximizing-the-promise-of-community-schools>
31. Charity for Change project [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.charityforchange.org>
32. Charles Stewart Mott Foundation [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://www.mott.org>
33. Citizen Schools [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.citizenschools.org>
34. Coltin L. Enriching Children's Out-of-School Time / L. Coltin. – ERIC Digest. – 1999. – 6 p.
35. Comments to Senate HELP Committee on «Every Child Ready for College or Career Act» Discussion Draft [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
https://edtrust.org/press_release/comments-to-senate-help-committee-on-every-child-ready-for-college-or-career-act-discussion-draft
36. Community Schools [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://www2.ed.gov/programs/communityschools/awards.html>
37. Complementary Learning [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:

- <http://www.hfrp.org/complementary-learning>
38. Comprehensive Child Development Act of 1971, Mondale-Brademas Bill [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://mondale.law.umn.edu/education.php>
 39. Connected Learning : An Agenda for Research and Design [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://clrn.dmlhub.net>
 40. Constitution Day [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www2.ed.gov/policy/fund/guid/constitutionday.html>.
 41. CORAL initiative [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://hfrp.org/out-of-school-time/ost-database-bibliography/database/communities-organizing-resources-to-advance-learning-coral-initiative>
 42. Council on Children and Families (NYC) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ccf.ny.gov>
 43. Daggett W. Education as a Business Investment / W. Daggett. – Leadership Press, 2001. – 232 p.
 44. Developing the afterschool professional and the profession: addressing quality and scale. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: [http://pasesetter.org/resources#/developing-the-afterschool-professional-and-the-profession-addressing-quality-and-scale?\\$\\$=developing](http://pasesetter.org/resources#/developing-the-afterschool-professional-and-the-profession-addressing-quality-and-scale?$$=developing)
 45. Dewey J. Experience and Education / J. Dewey. – NY.: Kappa Delta Pi., 1938. – 91 p.
 46. Dobbins-Harper D., Bhat S. Finding Funding : A Guide to Federal Sources for Youth Programs / D. Dobbins-Harper, S. Bhat. – The Finance Project, 2007. – 166 p.
 47. Document library : Professionalism and professional development / Out-of-School Time Resource Center (OSTRC) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ostrc.org/doclibrary/ppd.html>
 48. Don't Be Fooled: These 4 Terms are Totally Different!!! / Manpower services commission [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://guardianinitiative.wordpress.com/tag/manpower-services->

commission

49. Duncan A. Calls for Strong Education Law That Protects All Students, Ensures High-Quality Preschool, Supports Bold State and Local Innovation [Электрон. ресурс]. – Режим доступа <http://www.ed.gov/news/press-releases/us-education-secretary-arne-duncan-calls-strong-education-law-protects-all-students-ensures-high-quality-preschool-supports-bold-state-and-local-innovation>
50. Duncan A., O'Connor S. Civics Education [Электронный ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.thedailybeast.com/articles/2011/07/01/icivics-sandra-day-oconnor-and-arne-duncan-on-civics-education-online.html>
51. Durlak J. The Impact of Enhancing Students – Analysis of School-based Universal Interventions / J. Durlak // Child Development. – 2011. – P. 405–432.
52. Education [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://en.wikipedia.org/wiki/Education>
53. Edweek [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.edweek.org/ew/articles/2006/12/13/15nclb.h26.html>
54. Eklind D. The Power of Play / D. Eklind // Learning That Comes Naturally. – American Journal of Play. – 2008. – P. 2–6.
55. Elementary and Secondary Education Act (ESEA) (1965)
https://en.wikipedia.org/wiki/Elementary_and_Secondary_Education_Act
56. Elementary and Secondary Education Act of 1965 (ESEA) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://federaleducationpolicy.wordpress.com/2011/02/19/1965-elementary-and-secondary-education-act/>
57. Evaluation of OST [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.hfrp.org/evaluation/publications-resources>
58. Evaluations Backgrounder : A Summary of Formal Evaluations of Afterschool Programs' Impact on Academics, Behavior, Safety and Family Life / Afterschool Alliance. – 2011. – 20 p.
59. Every Student Succeeds Act / Elementary and Secondary Education Act / As

- Amended Through P.L. 114–95, Enacted December 10, 2015. – 2016. – 449 p.
60. Every Student Succeeds Act 2015 of (ESSA) / 114 Congress of the United States of America. – 2015. – 391 p.
 61. Expanded Learning and Afterschool [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.expandinglearning.org>
 62. ExpandedED Schools [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.expandedschools.org>
 63. ExpandedED Schools receives funding from the New York Life Foundation to support social-emotional learning in middle schools. [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.newyorklife.com/newsroom/2016/expanded-schools-receives-nylf-funding>
 64. Fashola O. Review of Extended-day and After-school Programs and Their Effectiveness : Report / O. Fashola // Center for Research on the Education of Students Placed At Risk. – Baltimore, MD, 1998. – № 24. – 77 p.
 65. Felder R., Brent R. Cooperative Learning [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www4.ncsu.edu/unity/lockers/users/f/felder/public/Papers/CLChapter.pdf>
 66. Fight Crime: Invest in Kids, New York [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.fightcrime.org/new-york>
 67. Forum for Youth Investment [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.forumfyi.org>
 68. Freire P. Pedagogy of the Oppressed / P. Freire. – New York, London : Continuum, 2005. – 181 p.
 69. FSCS info at DoE [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.ed.gov/programs/communityschools/index.html>
 70. FSCS Program [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.ed.gov/programs/communityschools/awards.html>
 71. Future of Children [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.futureofchildren.org>

72. Gannett E. Expanded Learning : Opportunities for Partnerships with a New Twist and a New / E. Gannett // Name National Institute on Out-of-School Time at the Wellesley Centers for Women [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.niost.org/NIOST-News/expanded-learning-opportunities-for-partnerships-with-a-new-twist-and-a-new-name>
73. Garavan T. Training, development, education and learning: different or the same? / T. Garavan. – Journal of European Industrial Training. – 1997. – Vol. 21. – № 2. – P. 39–50.
74. Gardner M. Can After-School Programs Help Level the Playing Field for Disadvantaged Youth? / M. Gardner, J. L. Roth, J. Brooks-Gunn // A Research Initiative of the Campaign for Educational Equity. – Teachers College, Columbia University, 2009. – 39 p.
75. Goldschmidt P. The Long-Term Effects of After-School Programming on Educational Adjustment and Juvenile Crime : A Study of the LA's BEST After-School / P. Goldschmidt, D. Huang // National Center for Research on Evaluation, Standards, and Student Testing (CRESST). – Los Angeles : University of California, 2007. – 177 p.
76. Gould J. Guardians of Democracy: The Civic Mission of Schools / J. Gould // Philadelphia: Lenore Annerberg Institute of Civics of the Annenberg Public Policy Center, Campaign for the Civic Mission of Schools. – Philadelphia, 2011. – 159 p.
77. Guide to U.S. Department of Education Programs // U.S. Department of Education, Office of Communications and Outreach. – Washington D. C., 2010. – 313 p.
78. Hall G. Civic Connections: Urban Debate and Democracy in Action During Out-of-School Time / G. Hall // Afterschool Matters Occasional Paper Series. – Chicago, 2006. – № 7.
79. Hall G. Promising Practices i Citywide Afterschool Initiatives / G. Hall // National Institute on Out-of-School Time at the Wellesley Centers for Women. – Wellesley, 2002. – Volume 1. – Brief 1. – 6 p.

80. Halpern R. A. Different Kind of Child Development Institution : The History of After-School Programs for Low-Income Children / R. Halpern. – Teachers College Record, 2002. – Vol. 104. – №. 2. – P. 178–211.
81. Halpern R. After-School Programs for Low-Income Children: Promise and Challenges / R. Halpern // The Future of Children. When school is out. – 1999. – Vol. 9. – No. 2. – P. 81–95.
82. Halpern R. Critical Issues in After-School Programming : Monographs of the Herr Research Center for Children and Social Policy / R. Halpern // Erikson Institute. – Chicago, 2006. – Vol. 1. – № 1. –140 p.
83. Halpern R. Making the Most of Out-of-School Time / Executive Summary: Interim Findings from an Evaluation Conducted by Chapin Hall Center for Children at the University of Chicago / R. Halpern, J. Spielberger, S. Robb. – DeWitt Wallace-Reader’s Digest Fund, 2003. – 32 p.
84. Harvard Family Research Project (HFRP) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: [http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/\(area\)/2](http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/(area)/2)
85. Holstead J. Research-Based Practices in Afterschool Programs for High School Youth / J. Holstead, M. King, A. Miller // Afterschool Matters. – Chicago, 2015.– P. 38–44.
86. Honig M. From Promise to Participation: Afterschool Programs through the Lens of Socio-Cultural Learning Theory / M. Honig, M. McDonald. – The Robert Bowne Foundation, 2005. – 32 p.
87. ICivics [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.icivics.org/our-story>
88. Identifying and Improving Quality Programs / A Series of Focus Briefs: The State of Afterschool Quality, National AfterSchool Association [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://nhafterschool.org/assets/Identifying_and_Improving_Quality_Programs.pdf
89. Improving America’s School Act (IASA) (1994) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.ed.gov/pubs/Final/intro.html>

90. Informal Science [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.informalscience.org>
91. Institute of Education Sciences [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ies.ed.gov/aboutus>
92. IssueLab [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.issuelab.org>
93. Issues and Opportunities in Out-of-School Time Evaluation [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hfrp.org/publications-resources/publications-series/issues-and-opportunities-in-out-of-school-time-evaluation>
94. Jensen M. Value Maximization and the Corporate Objective Function / M. Jensen // Harvard Business School Negotiations, Organizations, and Markets Unit. – Harvard Business School, 2000. – 21 p.
95. Jesus A. Global Kids Organizing in the Global City / A. Jesus, S. Oviedo, S. Feliz // Generation of Social Capital in a Youth Organizing Program // Afterschool Matters. – Washington D. C., 2015. – P. 20–27.
96. Karter J. Bridging the International Communication Gap [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.commgap.com/from-americas-history-of-individuality-to-a-nation-of-unity>
97. Kauh T. AfterZone : Outcomes for Youth Participating in Providence’s Citywide After-School System / T. Kauh. – Philadelphia : Public/Private Ventures, 2011. – 109 p.
98. Kleiner B., Nolin M. Before- and After-School Care, Programs, and Activities of Children in Kindergarten Through Eighth Grade : 2001 / B. Kleiner, M. Nolin / Statistical Analysis Report // U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. – Washington D. C., 2004. – 70 p.
99. Kline P. Everyday Genius, The: Restoring Children’s Natural Joy of Learning / P. Kline. – Great Ocean Publishers, Arlington 1988. – 288 p.
100. Kotloff L., Korom-Djakovic D. AfterZones : Creating a City wide System to Support and Sustin High-Quality After-School Programs / L. Kotloff,

- D. Korom-Djakovic. – Philadelphia : Public/Private Ventures, 2010. – 70 p.
101. Kruse T. Using High – Scope Approach in Before- and After-school Programs / T. Kruse // School-Age Program. – Naval Technical Training Center, 2001. – 12 p.
102. Linked learning [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://www.linkedlearning.org/about>
103. Little P. Role of OST in Complementary Learning / P. Little // Harvard Family Research Project. – Cambridge, 2007. – 23 p.
104. Mahoney J. L. Afterschool Programs in America : Origins, Growth, Popularity, and Politics / J. L. Mahoney, M. E. Parente, E. F. Zigler. – Journal of Youth Development. – 2009. – Volume 4. – Number 3. – 20 p.
105. Making an Impact on Out-of-School Time: A Guide for Corporation for National Service Programs Engaged in After School, Summer, and Weekend Activities for Young People // National Institute on Out-of-School Time [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<http://digitalcommons.unomaha.edu/slceguides/15>
106. Making the Case: A 2009 Fact Sheet on Children and Youth in Out-of-School Time // National Institute on Out-of-School at the Wellesley Centers for Women at Wellesley College [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://www.niost.org/pdf/factsheet2009.pdf>
107. Masadeh M. Training, education, development and learning: what is the difference? – European Scientific Journal. – 2012. – Vol. 8. – № 10. – P. 62–68.
108. McGuinn P., Hess F. Freedom From Ignorance? The Great Society and the Evolution of the Elementary and Secondary Education Act of 1965 [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://users.drew.edu/pmccguinn/publications/ESEA%20and%20Great%20Society%20Final.doc>
109. Mentoring at afterschool [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:
<https://www.mentoring.org/afterschool>

110. Metz R. Putting it All Together: Guiding Principles for Quality Afterschool Programs Serving Preteens / A. Arbretton, J. Goldsmith, R. Metz. – Philadelphia: PA Public/Private Ventures, 2008. – 25 p.
111. Miller A. The Promise of After-School Programs. – Beyond Class Time. – 2001. – Vol. 58. – № 7. – P. 6–12.
112. Miller B. Pathways to Success for Youth : What Counts in After-School, Massachusetts After-School Research Study (MARS) : Report / B. Miller // Intercultural Center for Research in Education (INCRE), National Institute on Out-of School Time (NIOST) Wellesley Centers for Women. – Wellesley College, United Way of Massachusetts Bay, 2005. – 50 p.
113. Megyery K. History of the Service-Learning It Requirement in Maryland. – University of Nebraska Omaha, 1997. – 5 p.
114. National Afterschool Association [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.naaweb.org>
115. National Afterschool Association professional development [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://naaweb.org/professional-development>
116. National Afterschool Final NAA Action [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://naaweb.org/images/Final_NAA_ACTION_F.pdf
117. National Association for Family Child Care [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nafcc.net>
118. National Association of Child Care Resource and Referral Agencies [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.naccrra.org>
119. National Center for Education Statistics [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nces.ed.gov>
120. National Centre for Quality Afterschool [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.sedl.org/afterschool>
121. National core competencies [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://naaweb.org/resources/core-competencies>
122. National Council for the Social Studies (NCSS) [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.socialstudies.org/about>

123. National Dropout Prevention Center/Network [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://dropoutprevention.org/effective-strategies/after-school-opportunities>
124. National Governors Association (NGA) / Center for Best Practices [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nga.org/cms/home/nga-center-for-best-practices/center-divisions.html>
125. National Institute of Out-of-School Time [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niost.org>
126. National Network of Statewide Afterschool Networks [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statewideafterschoolnetworks.net>
127. National School Age Care Alliance [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nsaca.org>
128. National School Board Association [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nsba.org>
129. National Youth Development Information Center (NYDIC) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://sparkaction.org>
130. National Youth Violence Prevention Center [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cdc.gov/violenceprevention/youthviolence>
131. Neighborhood Family Services Coalition (Local) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nfsc-nyc.org>
132. Nettercenter [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.nettercenter.upenn.edu/programs/university-assisted-community-schools>
133. New York City Department of Education [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.schools.nyc.gov>
134. New York City's Out-of-School Time initiative [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aypf.org/documents/NewYorkCitysOutofschoolTimeInitiative.pdf>

135. New York State Afterschool Network (NYSAN) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nysan.org>
136. New York State Association for the Education of Young Children [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nysaeuc.org>
137. New York State Center for School Safety [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nyscenterforschoolsafety.org>
138. New York State Learning Standards (from NYSED) <http://www.p12.nysed.gov/ciai/standards.html>
139. New York State Office of Children and Family Services (OCFS) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://ocfs.ny.gov/main/childcare/ccfs_template.asp
140. New York State School Age Child Care Regulations [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://ocfs.ny.gov/main/childcare/daycare_regulations.asp
141. NIOST Training Programs [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.niost.org/Training-Descriptions/training19>
142. No Child Left Behind : An Overview [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.edweek.org/ew/section/multimedia/no-child-left-behind-overview-definition-summary.html>
143. No Child Left Behind Act of 2001 (NCLB) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/No_Child_Left_Behind_Act
144. North Carolina Center for Afterschool Programs / NC afterschool professional development opportunities [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ncafterschooltraining.com>
145. Obama Administration's priorities [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ed.gov/priorities?src=rn>
146. Office of Child Care (OCC) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.acf.hhs.gov/occ/ccdf-reauthorization>
147. On the path to success / Linked Learning. – SRI International, 2015. – 2 p.

148. Out-of-School Time Program : Research and Evaluation Database [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hfrp.org/out-of-school-time/ost-database-bibliography/database>
149. Out-of-School Time Resource Center (OSTRC) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ostrc.org>
150. Owens D., Vallercamp N. Eight keys to a successful expanded-day program / D. Owens, N. Vallercamp. – Principal.– № 5. – 2003.– 56 p.
151. Palinkas L. Research-Practice Partnerships for Implementation of Evidence – Based Practices in Child Welfare and Child Mental Health / A White Paper Prepared for the T. Grant Foundation / L. Palinkas C. Short, M. Wong // School of Social Work, University of Southern California. – Los Angeles, CA, 2015. – 32 p.
152. Parent and Family Involvement in Education, From the National Household Education Surveys Program of 2012 (NCES 2013-028.REV2) // U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences. – Washington D. C., 2013. – 53 p.
153. Parsad B. After-School Programs in Public Elementary Schools / B. Parsad // U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics, Institute of Education Sciences. – Washington D. C., 2009. – 55 p.
154. Partners in Education : A Dual Capacity – Building Framework for Family School Partnerships // U.S. Department of Education. – Washington D. C., 2013. – 32 p.
155. Partnership for After School Education (PASE) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://pasesetter.org/afterschool>.
156. PEAR – Program in Education, Afterschool, and Resiliency [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pearweb.org>
157. Performance plans and goals of ED [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.performance.gov/agency/department-education?view=public>
158. Peter N. Outcomes and Research in Out-of-School Time Program Design / N. Peter. – Best Practices Institute, 2002. – 18 p.

159. Positive youth development [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://youth.gov/youth-topics/positive-youth-development>
160. President Obama Signs the Every Student Succeeds Act [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ed.gov/essa>
161. President Obama’s State of the Union : An Afterschool Perspective [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.afterschoolalliance.org/afterschoolsnack/ASnack.cfm?idBlog=86B54B77-5056-A82E-7A8EACA87099FEE4>
162. Priority Goals FY14-15 ED [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www2.ed.gov/about/overview/focus/goals.html>
163. Program Description /Afterschool Education and Safety Program (CA Dept. of Education) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://www.ca.gov/ls/ba/as/pgmdescription.asp>
164. Programs 21st CCLCs [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: Centers <http://www2.ed.gov/programs/21stcclc/index.html>
165. Programs Part B – 21st Century Community Learning Centers <https://www2.ed.gov/policy/elsec/leg/esea02/pg55.html>
166. Public Achievement project [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.augsburg.edu/sabo/what-we-do/publicachievement>.
167. Public/Private Ventures (P/PV) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://ppv.issuelab.org/home>
168. Quality Self–Assessment (QSA) Tool [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://networkforyouthsuccess.org/qa>
169. Quality Time After School In Brief [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.issuelab.org/resource/quality_time_after_school_in_brief
170. Quinn J. Professional Development in the Youth Development Field: Issues, trends, opportunities, and challenges / J. Quinn // New Directions for Youth Development. – 2004. – № 104. – P. 13–24.
171. Raley R. Getting It Right / R. Raley, J. Grossman, K. Walker // Strategies for After-school Success. – Philadelphia, PA : Public / Private Ventures, 2005. – 54 p.

172. Reisner E. Charting the Benefits of High-quality Afterschool Program Experiences : Evidence from new research on improving after-school opportunities for disadvantaged youth / Reisner E. // Report to the Charles Stewart Mott Foundation [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://eric.ed.gov/?id=ED498791>
173. Resnick L. Education and Learning to Think / L. Resnick // National Academy Press. – Washington D. C., 1987. – 62 p.
174. Resnick L. The 1987 Presidential Address : Learning in School and out / L. Resnick. – Educational Researcher. – Vol. 16. – No. 9. – 1987. – P. 13–54.
175. Roadmap To Afterschool for All. Examining Current Investments and Mapping Future Needs / Funded by C.S. Mott Foundation, Atlantic Philanthropies. – Washington D. C., 2009 . – 33 p.
176. Rosenthal R., Vandell D. Quality of care at school-aged child-care programs: Regulatable features, observed experiences, child perspectives and parent perspectives / R. Rosenthal, D. Vandell. – Child Development. – 1996. – P. 243–244.
177. Schank R., Cleary C. Engines For Learning / R. Schank, C. Cleary // Lawrence Erlbaum Associates. – New Jersey, 1994. – 67 p.
178. Schneider M. The Original ESEA: Only 32 Pages [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.huffingtonpost.com/mercedes-schneider/the-original-esea-only-32_b_8797342.html
179. Schuyler Center for Analysis and Advocacy [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.scaany.org>
180. Scott-Little C. Evaluations of After-school Programs: A Meta-Evaluation of Methodologies and Narrative Summary Findings / C. Scott-Little, M. Hamann, S. Jurs. – American Journal of Evaluation. – 2002. – 23(4). – P. 387–419.
181. SEDL Letters [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sedl.org/pubs/catalog/items/sedl2002.html>

182. Service-learning [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://en.wikipedia.org/wiki/Service-learning>
183. Shumov L. After-School Child Care Programs / L. Shumov // *The Future of Children / When school is out.* – Fall, 1999. – Vol. 9. – No. 2. – P. 65–80.
184. Siaca J. High Impact Afterschool for All / J. Siaca // *Afterschool Matters.* – Chicago, 2010. – P. 2–6.
185. Simmons W. Urban Education Reform: Recalibrating the Federal Role / / W. Simmons // *Voices in Urban Education. The Evolving Federal Role.* – VUE. – Annenberg Institute for School Reform, 2009. – № 24. – P. 46–56.
186. Smart Education Systems [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://annenberginstitute.org/who-we-are/smart-education-systems>
187. Spencer Herbert [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Herbert_Spencer
188. Statewide afterschool networks [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.statewideafterschoolnetworks.net>
189. Stephanidis J., Murphy J. Beyond the Bell®: A Toolkit for Creating Effective Afterschool Programs / J. Stephanidis, J. Murphy. – Learning Point Associates, 2008. – 22 p.
190. Strizek G. Characteristics of Schools, Districts, Teachers, Principals and School Libraries in the United States: 2003-04 Schools and Staffing Survey / G. Strizek, J. Pittsonberger, K. Riordan, D. Lyter, G. Orlofsky // Government Printing Office, U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. – Washington D. C., 2006. – 187 p.
191. Sunderman G. Federal Role in Education: From the Reagan to the Obama Administration / G. Sunderman // *Voices in Urban Education. The Evolving Federal Role.* – VUE. – Annenberg Institute for School Reform, 2009. – № 24. – P. 6–15.
192. Supplement for Afterschool Care Program / Georgia Department of Education. – Georgia, 2015. – 5 p.
193. Supplemental Educational Services (SES) : Non-Regulatory Guidance [Электрон. ресурс]. – Режим доступа:

- <https://www2.ed.gov/policy/elsec/guid/suppsvcsguid.doc>
194. Supplementing a Public Education : Homeschooling after School [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://healthy-family.org/supplementing-a-public-education>
 195. Taking a Deeper Dive Into Afterschool : Positive Outcomes and Promising Practices // Afterschool Alliance. – Washington D. C., 2014. – 48 p.
 196. Taylor A. The Ecology of the Learning Environment / A. Taylor // Creating The Future : Perspectives on Educational Change. – Bucks, Accelerated Learning Systems. – 1991. – 226 p.
 197. Taylor C. Multiculturalism and the Politics of Recognition [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://elplandehiram.org/documentos/JoustingNYC/Politics_of_Recognition.pdf
 198. Teaching History [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://teachinghistory.org/digital-classroom/tech-for-teachers/25813>
 199. Tenth amendment [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://www.law.cornell.edu/constitution/tenth_amendment
 200. Tenth Amendment [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/Tenth_Amendment_to_the_United_States_Constitution
 201. The After-School Institute [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.afterschoolinstitute.org>
 202. The BELL After School program [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.experiencebell.org/our-programs/after-school>
 203. The blog on Broader Approach [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://texasedequity.blogspot.com/2009/06/invitation-broader-bolder.html>
 204. The Condition of Education 2016 / G. Kena, W. Hussar, J. McFarland / U.S. Department of Education, National Center for Education Statistics. – Washington D. C., 2016. – 347 p.
 205. The Every Student Succeeds Act : An ESSA Overview [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.edweek.org/ew/issues/every->

- student-succeeds-act
206. The Forum for Youth Investment // Out-of-School Time Policy Commentary. – People, Places and Possibilities: Integrating Mentoring with After-School. – № 11. – Washington, DC, 2006. – 8 p.
 207. The Innovation Center [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.theinnovationcenter.org>
 208. The Mikva Model [Электронный ресурс]. – Режим доступа <http://www.mikvachallenge.org>
 209. The mission of LA's BEST [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lasbest.org>
 210. The Nation's Report Card / History, Geography, and Civics at Grade. – 2015 [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://nces.ed.gov/whatsnew/commissioner/remarks2015/04_29_2015.asp
 211. The National Assessment of Educational Progress (NAEP) [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <https://nces.ed.gov/nationsreportcard>
 212. The National Task Force on Civic Learning and Democratic Engagement / A Crucible Moment: College Learning and Democracy's Future // Association of American Colleges and Universities. – Washington D. C., 2012. – 98 p.
 213. The Network For Teaching Entrepreneurship [Электронный ресурс]. – Режим доступа <https://www.nfte.com>
 214. The Study of Promising After-School Programs [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://education.uci.edu/childcare/des3.php>
 215. The Wallace Foundation [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wallacefoundation.org>
 216. Thomas J., Brady K. The Elementary and Secondary Education Act at 40: Equity, Accountability, and the Evolving Federal Role in Public Education / J. Thomas, K. Brady. – Review of Research in Education. – 2005. – 29. – 18 p.
 217. Three ways to expand learning [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: http://www.expandedschools.org/sites/default/files/expanded_scheduling_brief.pdf

218. Tolman J. Moving an Out-of-school Agenda : Lessons and Challenges Across Cities / J. Tolman, K. Pittman, N. Yohalem, H. Thomases, M. Trammel // Forum for Youth Investment // U.S. Department of Education and U.S. Department of Justice. – Takoma, MD, 2002. – 8 p.
219. U.S. Constitution [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://www.usconstitution.net/xconst_Am10.html
220. U.S. Department of Education [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ed.gov>
221. UNH, Box, folder 27 [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.library.unh.edu/find/archives/collections/guide-department-occupational-therapy-50th-anniversary>
222. United States Children’s Bureau [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/United_States_Children’s_Bureau
223. Vandell D. Outcomes linked to High-quality Afterschool Programs: Longitudinal Findings from the Study of Promising Practices. – Washington D. C., 2007. – 9 p.
224. Vandell D. The Study of Promising After-School Programs : Descriptive Report of the Promising Programs / D. Vandell, E. Reisner, B. Brown, K. Pierce // Charles Stewart Mott Foundation. – F., 2004. – 129 p.
225. Vermont Professional Development [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vermontafterschool.org/training/professional-development>
226. Wallace Foundation Resources for Nonprofit Financial Management [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.wallacefoundation.org/knowledge-center/Resources-for-Financial-management/Pages/default.aspx>
227. War on Poverty [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: https://en.wikipedia.org/wiki/War_on_Poverty
228. Watkins C. Family Engagement in Connected Learning / HFRP [Электрон. ресурс]. – Режим доступа: <http://www.hfrp.org/publications-resources/browse-our-publications/q-a-with-s.-craig-watkins-family->

engagement-in-connected-learning

229. Weiss H. The Federal Role in Out-of-School Learning: After-School, Summer Learning, and Family Involvement as Critical Learning Supports / H. Weiss, P. Little, S. Bouffard, S. Deschenes // A Research Review Paper and Recommendations From Harvard Family Research Project, Center on Education Policy. – Cambridge, 2009. – 45 p.
230. White House Initiatives. Transformational leadership [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ed.gov/teaching?src=rn>
231. Whole-child approach [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ascd.org/whole-child.aspx>
232. Wood A. The Settlement Horizon: a National Estimate / Robert A. Woods & Albert J. Kennedy / Reprint. Originally published. – New York: Russel Sage Foundation, 1922. – 475 p.
233. YMCAs of New York State [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ymcanys.org>
234. You for Youth [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://y4y.ed.gov>
235. Zhao Y., Gillingham M. Commentary: Ingredients of successful after-school programs / Y. Zhao, M. Gillingham / The experience of KCLICK // Hanging out: Community based after-school programs for children. – Westport, CT: Bergin & Garvey, 2002. – P. 149–152.
236. Zierk T. The Power of Play / T. Zierk / A Literature-Based Afterschool Sports Program for Urban Youth // Afterschool Matters. – Chicago, 2000. – P. 12–17.
237. Англо-український словник : у 2 т. / укл. М. І. Балла / English-Ukrainian Dictionary. – К. : Освіта, 1996. – Т. 1. – 752 с.
238. Батищева. С. Поведінкові аспекти та розбіжності у цінностях: аналіз стану громадянської свідомості української молоді [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.oa.edu.ua/2368>
239. Биковська О. В. Позашкільна освіта: теоретико-методичні основи : моногр. / О. В. Биковська. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2008. – 336 с.
240. Гриценко З. Мультикультурний дискурс в американській філософії

- освіти / З. Грищенко // Американська філософія освіти очима українських дослідників / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р. – Полтава: ПОІППО, 2005. – С. 28–31.
241. Державна національна програма «Освіта: Україна ХХІ століття». – К.: Райдуга, 1994. – 62 с.
242. Джонсон Л. Що іноземці мають знати про Америку від А до Z / Л. Джонсон ; перекл. з англ. Є. Мягка. – К. : Основи, 2015. – 512 с.
243. Драйден Г., Вос Д. Революція в навчанні / Г. Драйден, Д. Вос ; перекл. М. Олійник. – Львів : Літопис, 2005. – 542 с.
244. Закон України «Про освіту» : З внес. змінами і допов. від 23 берез. 1996 р. // Відом. Верхов. Ради України. – 1996. – №21. – С. 253–278.
245. Закон України «Про позашкільну освіту» [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1841-14>
246. Історія Сполучених Штатів : нарис / гол. ред. Г. Синкотта. – Інформаційне агентство Сполучених Штатів, 2002. – 406 с.
247. Іщенко Ю. Філософський аналіз питань адаптації закордонного освітянського досвіду // Антологія адаптованого досвіду або для чого існують програми освітніх обмінів. – Рівне, 2004. – С. 9–14.
248. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності АПН України [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.calameo.com/books/0040015219b7af0049fe4>
249. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності / Наук. творч. колектив: О. В. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. // Освіта України. – 2000. – № 32. – С. 6–12.
250. Концепція громадянської освіти в школах України : Проект / Кол. авт. С. Рябов, І. Жадан, Т. Клищенко та ін. // Шлях освіти. – 2001. – №1. – С. 26–31.
251. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні : проект [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <https://keui.wordpress.com/2013/01/06/news-232>.

252. Концепція демократизації українського виховання / Авт. О. Вишневський // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні: Пед. концеп. – К., 1997. – С. 78–122.
253. Концепція національного виховання / Кол. авт. : Ю. Руденко, О. Губко, Г. Біленька та ін. // Освіта. – 1996. – № 41. – С. 2–7.
254. Концепція національної системи освіти / Авт. П. Кононенко // Концептуальні засади демократизації та реформування освіти в Україні : Пед. концеп. – К., 1997. – 23 с.
255. Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді і заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4068>
256. Концепція позашкільної освіти та виховання // Інформ. зб. М-ва освіти України. – 1997. – №7. – С. 22–32.
257. Концепція сучасного українського виховання / Львів. облас. орг. Всеукр. пед. т-ва ім. Г.Ващенка // Освіта. – 1996. – №50. – С. 4–5.
258. Макаренко А. С. Твори. – К.: Вища школа, 1954. – Т.4. – 385 с.
259. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016– 2020 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>
260. Нейматов Я. М. Образование в XXI веке : тенденции и прогнозы / Я. М. Нейматов. – М. : Алгоритм, 2002. – 480 с.
261. Нова Доба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.novadoba.org.ua>
262. Пайдея [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B5%D1%8F>
263. Позашкільна освіта в Україні [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://pou.org.ua>

264. Позашкільна освіта в Україні : навч. посіб. / за ред. О. В. Биковської. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
265. Пометун О. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. – 2005. – №23. – С.18–20.
266. Пономаренко Л. Ментальність, ядерні цінності та філософія освіти в Україні і США / Л. Пономаренко // Американська філософія освіти очима українських дослідників / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р. – Полтава: ПОППО, 2005. – С. 142–148.
267. Попадюк К. Особливості та адаптація американського досвіду у сфері громадянської освіти та виховання / К. Попадюк // Актуальні проблеми громадянської освіти та виховання: український та зарубіжний досвід : матеріали І наук.-практ. конференції, 19 червня 2013 р. / Нац. ун-т «Острозька академія», Громадська організація «Центр демократичного лідерства»; [відп. ред. О. С. Батіщева]. – Острог, 2013. – 234 с.
268. Попадюк К. Становлення громадянської освіти в Україні. Погляд на проблему / К. Попадюк ; упор.: Н. Вяткіна // Використання західного досвіду у шкільній освіті України. – К. : Абрис, 2002. – 184 с.
269. Романовський О. О. Досвід вищої освіти Сполучених Штатів Америки ХХ–ХХІ століття : навч. посіб. в 2 т. / О. О. Романовський, О. О. Романовська, Ю. Ю. Романовська. – Вінниця : Нова книга, 2010. – К. 2 : Особливості вищої освіти США кінця ХХ – початку ХХІ століття. – 272 с.
270. Словник іншомовних слів / за ред. акад. О. С. Мельничука. – К., 1985. – 967 с.
271. Сполучені Штати Америки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%83%D1%87%D0%B5%D0%BD%D1%96_%D0%A8%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8_%D0%90%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%BA%D0%B8.

272. Сухіна В., Шапаренко О. Про досвід США у громадянському вихованні / В. Сухіна, О. Шапаренко // Американська філософія освіти очима українських дослідників / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 22 грудня 2005 р. – Полтава: ПОППО, 2005. – С.187– 193.
273. Сучасний стан громадянської освіти в Україні / І. Іванюк, О. Овчарук, А. Терещенко. – Київ, 2013. – 104 с.
274. Сущенко Т. Педагогический процесс во внешкольных учреждениях / Т. Сущенко. – К. : Рад. школа, 1986. – 118 с.
275. Тіндал Д. Б. Історія Америки / Д. Б. Тіндал, Д. Е. Шай. – 6-е вид. – Львів : Літопис, 2010. – 904 с.